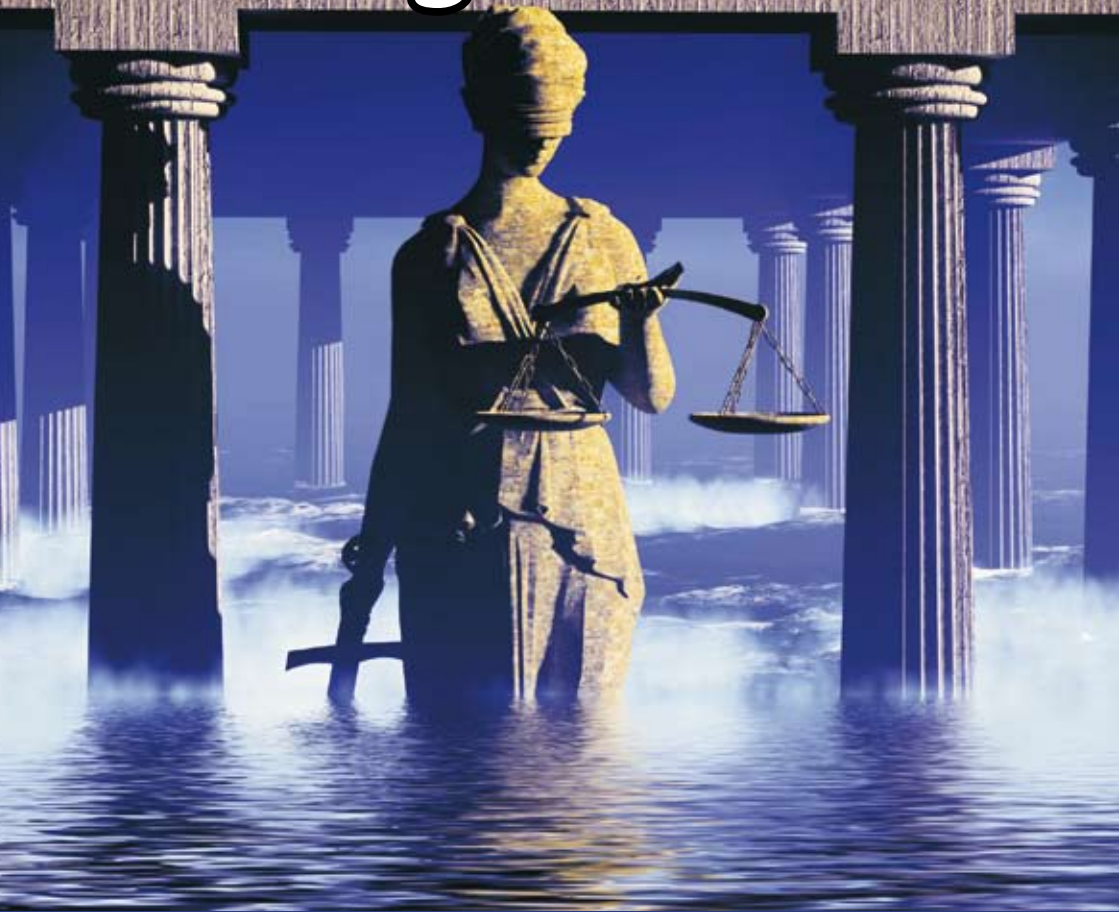

International Journal of Legal Studies

W numerze m.in.:

- Taktyka Przeprowadzania Czynności Procesowo-Kryminalistycznych na Miejscu Wypadku Drogowego
- Odpowiedzialność Prawna Nauczycieli
- Procesy Dostosowawcze Regulacji Prawnych Dotyczących Zarządzania Ryzykiem Kredytowym w Bankach Działających w Polsce do Normatywnych Standardów Unii Europejskiej
- Aspekty Prawne i Ekonomiczne Opodatkowania Nieruchomości

IJOLS

International Journal of Legal Studies

№ 1 (1) 2017

*Czasopismo dedykowane ku czci św. pamięci
prof. zw. dr hab. Stanisława Pikulskiego*

Warszawa 2017

Redakcja Naukowa / Editorial Team:

- PhD Sylwia Gwoździewicz**, legal sciences, (assistant professor, Faculty of Administration and National Security The Jacob of Paradies University in Gorzow Wielkopolski/Poland) - **Redaktor Naczelna / Editor - in - Chief**
- PhD Mariusz Ciarka**, legal sciences, (The Press Officer of The General Police Headquarters, The Police Headquarters in Warsaw / Poland) - **I Zastępca Redaktora Naczelnego / I Associate Editor**
- Dr hab. Pavel Nečas**, legal sciences, (professor of University of Security Management in Kosice / Słowacja)
- **II Zastępca Redaktora Naczelnego / II Associate Editor**
- Dr hab. Alina Yakymchuk**, social sciences, (professor of Public Administration, Documentation and Information Activities Department of National University of Water Management and Nature Resources Use in Rivne / Ukraina)
- **Redaktor tematyczny / Subject Editor**
- PhD Oleksandr Shamara**, legal sciences, (Deputy head of scientific - research Institute National Academy of The Public Prosecutor's Office of Ukraine / Ukraina) - **Redaktor tematyczny / Subject Editor**
- PhD Krzysztof Milek**, legal sciences, (Faculty of Management, Rzeszów University of Technology / Poland)
- **Redaktor tematyczny / Subject Editor**
- PhD Wacław Brząk**, legal sciences, (Institute of Social Sciences, University of Entrepreneurship in Warsaw/ Poland)
- **Redaktor tematyczny / Subject Editor**
- PhD Piotr Wąchal**, legal sciences, (Warsaw Management University / Poland) / **Subject Editor**
- PhD Ewelina Zgajewska - Rytelewska**, legal sciences, (Faculty of Law and Administration, University of Warmia and Mazury in Olsztyn / Poland) - **Redaktor tematyczny / Subject Editor**
- PhD Krzysztof Tomaszycycki**, social sciences, (Institute of Sociology, University of Wrocław; Police Headquarters in Warsaw / Poland) - **Redaktor tematyczny / Subject Editor**
- PhD Kateryna Novikowa**, social sciences - **Redaktor językowy - j. angielski, j. rosyjski, j. polski / Language Editor**
- Dr hab. Cagdas Hakan Aladag**, intelligence systems sciences, (professor of Department of Mechanical and Industrial Engineering University of Toronto / Kanada) - **Redaktor statystyczny / Statistical Editor**

Rada Naukowa / Scientific Committee:

- Prof. ndzw. dr hab. Mieczysław Goc**, legal sciences, (professor of WSB University in Gdańsk / Polska, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne).
- Prof. dr hab. Petar Hristov**, legal sciences, (professor of - Faculty of Law, Varna Free University „Chernorizets Hrabar” / Bułgaria).
Dr hab. Jozef Centes, legal sciences, (professor of -Faculty of Law, Comenius University in Bratislava / Słowacja).
- Dr hab. Ramaz Abesadze**, (professor, Principal Researcher, Director of Paata Gogushvili Institute of Economics of Ivane Javakhisvili Tbilisi State University / Georgia).
- Dr hab. Oleksii Hliebov**, (associate professor - Medicine American University of Integrative Sciences in Sint Maarten / USA).
PhD Giovanni Bianco, legal sciences, (professor of Università Degli Studi di Bari / Italia).
- Dr hab. Anatoliy Kostruba**, legal sciences, (professor civil law of - Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University / Ukraina).
Dr hab. Ella Derkach, legal sciences, (professor of - Vasyl' Stus Donetsk National University / Ukraina).
Dr hab. Olena Taranenko, (professor of - Vasyl' Stus Donetsk National University/ Ukraina).
Dr hab. Mariia Zubarieva, (professor of - The National University of Ostroh Academy / Ukraina).
Dr hab. Sergiy Stankevych, (professor of - Kharkiv National Agrarian University V. V. Dokuchayev / Ukraina).
Dr hab. Oksana Bakun, (associate professor of - Bukovinian State Medical University / Ukraina).
- Dr hab. Liudmyla Pavlyshyn**, (professor of - Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University/ Ukraina).
PhD Dariusz Prokopowicz, (doctor of - The Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw / Polska).
- PhD Inna Suray**, public administration, (Associate Professor, professor of the Department of parliamentary and political management, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine / Ukraina).
- PhD Roman Kaydashev**, legal sciences, (associate professor, professor of the Department of Administrative Law, Interregional Academy of Personnel Management, Honored Economist of Ukraine, Advisor of the Chairman of the Supreme Administrative Court of Ukraine / Ukraina).
- PhD Oksana Parhomenko-Kutsevil**, public administration, (Advisor of the Head, National Agency on Corruption Prevention / Ukraina).
- PhD Yevhen Romanenko**, public administration, (professor of the Department of Public administration, Interregional Academy of Personnel Management, Honored Lawyer of Ukraine, President of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public Administration / Ukraina).
- PhD Iryna Chaplay**, public administration, (Associate professor of the Department of Public administration, Interregional Academy of Personnel Management / Ukraina).
PhD Mariana Ryznychuk, (doctor of - Higher State Educational Institution of Ukraine
“Bukovinian State Medical University” / Ukraina).
PhD Nataliia Abramova, (doctor of - Higher State Educational Institution of Ukraine
“Bukovinian State Medical University” / Ukraina).
PhD Oksana Mandrazhy, (doctor of - Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchayev / Ukraina).

Wydawca / Publisher

Międzynarodowy Instytut Innowacji «Nauka – Edukacja – Rozwój» w Warszawie
International Institute of Innovation «Science - Education -Development» in Warsaw
www.institutinnovacji.edu.pl
kontakt@institutinnovacji.edu.pl

© Copyright by

International Institute of Innovation «Science-Education-Development» in Warsaw
All Rights Reserved / Wszelkie prawa zastrzeżone.
Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej publikacji bez zgody wydawcy zabronione.

ISSN 2543-7097

<https://institutinnovacji.edu.pl/ijols-prawo-2/>
Kontakt / Redaktor naczelna: sylwiagwozdziejewicz@gmail.com

№ 1 (1) 2017
Wydanie drukowane / ISSN 2543-7097
styczeń - czerwiec 2017

Projekt okładki: Agencja Arte / Biała Podlaska
Druk i skład: Arebours.pl / Otwock

Spis treści:

1. Małgorzata Maria Żoła	9
Taktyka Przeprowadzania Czynności Procesowo-Kryminalistycznych na Miejscu Wypadku Drogowego Tactics of Carrying out Forensic-Procedural Activities at The Scene of Road Accident	
2. Ewelina Zgajewska-Rytelewska	31
Karnoprawne i Cywilnoprawne Pojęcie Dokumentu The Criminal and Civil Law Concept of A Document	
3. Dariusz Janik	51
Przestępstwo Kradzieży z Włamaniem The Crime of Theft with Burglary	
4. Krzysztof Milek	79
Odpowiedzialność Prawna Nauczycieli The Legal Responsibility of Teachers	
5. Dariusz Prokopowicz, Sylwia Gwoździewicz	99
Modyfikowane Normatywnie Nowe Kierunki Rozwoju Bankowości w Polsce New Directions of Banking Development Modified in a Normative Way in Poland	
6. Marcin Mielnik	133
Policja Czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego na Przykładzie Władz Miasta Krakowa. Teoria, Organizacja, Działalność The Police of the Stanislaw August Poniatowski Époque: the Case of the Cracow Municipal Authorities. Theory, Organisation, Activities	
7. Tomasz Wołowicz	149
Legal and Economic Aspects of Property Taxation (selected issues) Aspekty Prawne i Ekonomiczne Opodatkowania Nieruchomości (wybrane zagadnienia)	

- 8. Oksana Ihorivna Parkhomenko-Kutsevil** 171
The Principles of Transparency in the Civil Service Employee Recruitment
Koncepcje Przejrzystości Procedur Konkursowych na Stanowiska
do Państwowych Służb Cywilnych
- 9. Oksana Lyashchenko** 183
The Network Society Functions in the Conditions of Political Crisis
Funkcjonalność Społeczeństwa Sieciowego w Warunkach Kryzysu Politycznego
- 10. Yevhen Romanenko, Iryna Chaplay** 193
Advertising Campaigns an Essential Factor of the Public
Administration Democratization
Kampania Reklamowa Jako Istotny Czynniki Demokratyzacji Administracji
Publicznej
- 11. Oksana Mandrazhy** 203
Intellectual Property and Copyright Protection as Essential Knowledge
for Students
Wiedza Studentów na Temat Ochrony Praw Własności Intelektualnej
i Praw Autorskich

Małgorzata Maria Żolna

Dr, Pracownia Kryminalistyki w Jędrzejowie / Polska

PhD, Laboratory of Criminology in Jędrzejow / Poland

e-mail: mzolna@pracowniakryminalistyki.pl

Taktyka Przeprowadzania Czynności Procesowo-Kryminalistycznych na Miejscu Wypadku Drogowego

Tactics of Carrying out Forensic-Procedural Activities at The Scene of Road Accident

Streszczenie:

W tym roku mija 20 lat od chwili opublikowania pracy śp. Prof. Stanisława Pikulskiego pt. „Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej”. Już we wstępie do tego podręcznika, który należy do kanonu lektur każdego kryminalistyka, Autor słusznie przypisał taktyce kryminalistycznej istotną rolę w zwalczaniu przestępczości, zwłaszcza w bezpośrednim wykrywaniu sprawców, a znajomość jej reguł określił trafnie jako niezbędną do wykonywania czynności kryminalistycznych w codziennym działaniu przez policjanta, prokuratora i sędziego (Pikulski 1997, s. 9). Wydaje się, że można byłoby w tych rozważaniach pójść o krok dalej i stwierdzić, że znajomością tych reguł powinien legitymować się również biegły, aby swą funkcję pomocnika procesowego wypełniać prawidłowo. Aby móc się wywiązać ze swego zadania – bez względu na to czy jest to uczestnictwo w czynności procesowo-kryminalistycznej czy wykonanie ekspertyzy - powinien w tym zakresie ściśle współpracować z organami procesowymi prowadzącymi postępowanie, a te z kolei z biegłym. Przygotowanie policjanta, prokuratora i sędziego do prowadzenia i rozstrzygnięcia spraw o przestępstwa drogowe powinno obejmować znajomość metod postępowania mających również doprowadzić do ustalenia okoliczności zderzenia pojazdów, potrącenia pieszego. Każdy etap postępowania poczynwszy od pierwszej czynności, którą najczęściej są oględziny miejsca wypadku, poprzez przesłuchania świadków i podejrzanego (podejrzanych), formułowanie zadań zleconych biegłym, a następnie ich ocena, eksperymenty aż po określenie rodzaju popełnionych naruszeń wymaga od organów procesowych nie tylko znajomości przepisów obowiązującego prawa, ale również wiedzy w jaki sposób wykorzystać wiedzę o ujawnionych i zabezpieczonych śladach.

Słowa kluczowe:

Taktyka kryminalistyczna, czynności procesowo-kryminalistyczne, wypadek drogowy, organ procesowy.

Abstract:

This year marks the 20th anniversary of the publication of the work of the late Prof. Stanisław Pikulski titled *The Basic Problems of the Criminalistic Tactics*. Already in the introduction to this textbook, which belongs to the canon of required reading for each criminalistic, the Author has rightly attributed to the forensic tactics a vital role in combating crime, especially in the direct identification of offenders and he has rightly described the knowledge of its rules as necessary to perform criminalistic activities in daily tasks undertaken by the policeman, prosecutor and judge¹. It seems that following this deliberation one could take one step further and state that also court appointed experts should have the expertise in application of the rules of the criminalistic tactics to correctly fulfill their role of an assistant in legal proceedings. In order to successfully carry out their task, be it a participation in the legal-criminalistic proceedings or preparing an expert opinion, the court appointed expert should closely cooperate in this matter with judicial authorities carrying out the proceedings and vice versa. Training of a policeman, prosecutor and judge to consider and determine the case of traffic offence should comprise the knowledge of methods, which would also lead to an identification of circumstances of vehicles collision, knocking down of a pedestrian. Each stage of proceedings, starting from the first action, which usually is the inspection of the accident scene, followed by the interrogation of witnesses and a suspect (suspects), defining the tasks assigned to the court appointed experts and then their assessment, conducting experiments and lastly determining the type of committed infringement, demands that the judicial authorities not only have the knowledge of the binding provisions of law, but also the know-how to use information about revealed and secured traces.

Keywords:

Criminalistic tactic, legal-criminological proceedings, road accident, judicial authorities.

Postępować umiejętnie i celowo, według ściśle określonego planu dla osiągnięcia wszystkich celów procesu karnego to jedno z „przykazań”, które należy traktować jako swoisty dekalog każdego kryminalistyka, a w szczególności kryminalistyka zajmującego się sprawami wypadków drogowych, których liczba w 2016 r. – w porównaniu z 2015 r. – znów wzrosła¹. Czynności dowodowe re-

¹ Wypadki drogowe w Polsce w 2016 r., Komenda Główna Policji Biuro Ruchu Drogowego, Warszawa

alizowane z miejsca zdarzenia powinny dostarczyć dowodów potwierdzających winę faktycznego sprawcy (Pikulski 1997, s. 131). Aby ustalić prawdę dotyczącą czynu i jego sprawcy w sprawie o wypadek drogowy należy dokonać szeregu czynności dowodowych. Kierujący, pojazd, droga i otoczenie to elementy, które będą poddane szczegółowym badaniom w celu odtworzenia przebiegu zdarzenia oraz trafnego ustalenia wszystkich zależności zachodzących między nimi.

Oględziny miejsca wypadku drogowego.

Oględziny to najważniejsza czynność procesowo-kryminalistyczna, podczas której powinno się ujawnić i zabezpieczyć wszelkie ślady mające związek ze zdarzeniem i jego sprawcą. Zarówno podczas wypadku, jak i kolizji może dojść do zderzenia czołowego, bocznego, jak i tylnego, w ich trakcie może wystąpić przewrócenie się pojazdu, a także może wybuchnąć pożar. Pożar pojazdu w trakcie jazdy jest jednym z najbardziej niebezpiecznych zdarzeń i może spowodować wypadek, jak i być jego skutkiem². Dlatego przed rozpoczęciem oględzin należy dokonać kwalifikacji zdarzenia i pod tym kątem przygotować siły i środki do ustalenia jego przyczyn, przebiegu i skutków.

Zasadą, od której nie ma odstępstwa jest to, że oględziny odbywają się zawsze na miejscu zdarzenia, nawet jeśli panują niekorzystne warunki pogodowe³, i trwają tak długo, aż wszystkie ślady zostaną ujawnione i zabezpieczone. Zapis przebiegu i wyników oględzin powinien powstawać w toku czynności, na miejscu zdarzenia, w obecności osób uczestniczących w oględzinach. Nie jest dopuszczalne „odtworzenie” przebiegu oględzin na podstawie pa-

2017, s. 3.

² W przypadku pożaru pojazdu gaszonego przez jednostki PSP lub OSP w sporządzonym meldunku ze zdarzenia funkcjonariusze opisują przebieg zdarzenia oraz prawdopodobną przyczynę pożaru. Jest to dokument wewnętrzny, prowadzący postępowanie w sprawie wypadku, w którym doszło do pożaru powinien zwrócić się o takie informacje.

³ Ta zasada nie okazała się oczywista dla funkcjonariuszy Policji w miejscowości J., którzy po otrzymaniu informacji o kolizji drogowej z udziałem pięciu samochodów osobowych pojawili się na miejscu zdarzenia, a następnie podjęli decyzję o nieprzeprowadzaniu oględzin miejsca zdarzenia na miejscu kolizji z uwagi na „złe warunki atmosferyczne”. Protokół został spisany przez funkcjonariuszkę Policji trzy dni od zdarzenia w siedzibie Komendy Powiatowej Policji w J. zob. ryc. 1.

mięci ludzkiej, fotografii czy szkiców w jednostce Policji czy w innym miejscu.

Inne: brak

3. Opis przebiegu oględzin:

Przedmiotowe oględziny sporządzono w jednostce Policji KPP w dniu 24.01.2014 r. w pokoju nr 38 z uwagi na złe warunki atmosferyczne panujące na miejscu zdarzenia o godzinie jak w protokole. Natomiast treść protokołu odnosi się do czynności poczynionych na miejscu zdarzenia z dnia 21.01.2014 r. w przedziale czasowym od godziny 16:30- 18:40. Czynności oględzin przeprowadzono w warunkach oświetleniowych – pora wieczorowo nocna, oświetlenie sztuczne uliczne- lampy , latarka, lampa błyskowa. Temperatura w granicach -5C. Opady atmosferyczne zmienne- lekkie do intensywnych opadów śniegu z deszczem zamarzającym. Wiatr lekki z zmiennych kierunków. Miejsce oględzin według wskazań funkcjonariuszy i uczestników znajduje się na wysokości budynku lokalu K nr 8A. Poprzez miejscowość M przebiega droga gminna oznaczona nr od strony miejscowości J i łączy się z drogą powiatową oznaczoną nr z kierunku J – M - S. Za kierunek patrzenia przyjęto J – M. Dokonano lustracji miejsca zdarzenia z uwagi na intensywność opadów, które pokrywały istniejące widoczne ślady traseologiczne oraz pozostałe występujące na miejscu zdarzenia. Droga oznaczona nr przebiega przez miejscowości M nieregularnie podyktowane jest podziałem działek. Na terenie miejscowości umiejscowione są słupy energetyczne, na których znajdują się lampy typu ulicznego w chwili oględzin wszystkie lampy w obrębie miejsca zdarzenia drogowego włączone – oświetlały jezdnie i pobocze po stronie prawej według kierunku patrzenia. W rejonie wykonywanego wymiarowania istnieje jeden słup energetyczny betonowy dwu ramienny posiadający oznaczenie II/11 na którym umieszczone jest działające oświetlenie uliczne. Dokonano

Ryc. 1. – Fragment protokołu oględzin miejsca zdarzenia drogowego sporządzonego przez funkcjonariuszkę Policji trzy dni od zaistnienia zdarzenia.

Na miejscu wypadku ekipa dochodzeniowo-śledcza złożona z funkcjonariuszy Policji z pionu dochodzeniowo-śledczego przeszkolonych do realizacji zdarzeń drogowych (w sytuacji, gdy są ofiary śmiertelne – pod kierownictwem prokuratora) powinna pojawić się i rozpocząć swoje czynności niezwłocznie po zaistnieniu zdarzenia oraz ujawnić i zabezpieczyć wszelkie ślady na nawierzchni jezdni, na pojeździe (pojazdach), w pojeździe (pojazdach), na uczestnikach zdarzenia i na innych obiektach np. elementach infrastruktury drogowej.

Należy zadbać o to, aby na miejscu prowadzenia czynności znajdowały się tylko osoby upoważnione. W związku z tym należy ogrodzić teren przy pomocy np. taśmy ostrzegawczej, wyznaczyć odpowiednich funkcjonariuszy, aby uniemożliwili wstęp osobom postronnym, a także wstrzymać ruch lub zablokować drogę w miejscu wypadku. W celu usprawnienia ruchu należałoby wprowadzić ruch

wahadłowy i/lub wyznaczyć objazdy, ustawić parawany czy namiot oględzinowy. Odpowiednie zabezpieczenie terenu prowadzenia czynności jest ważne również z punktu widzenia zapewnienia bezpieczeństwa innych użytkowników, jak również członków ekipy oględzinowej i niedopuszczenia do kolejnych zdarzeń w tym miejscu.

Należy również zadbać o to, aby jak najszybciej ustalić i spisać w formie notatek urzędowych personalia uczestników zdarzenia i nie dopuścić do ich samowolnego oddalenia się z miejsca zdarzenia. W sprawach o przestępstwa drogowe połączone z ucieczką sprawcy taktyka kryminalistyczna ma szczególne znaczenie, a popełnione błędy wywierają poważny wpływ na niepowodzenie organów ścigania w zakresie np. przypisania odpowiedzialności za zaistniałe zdarzenie, gdyż tożsamość sprawcy pozostanie nieustalona⁴ lub niemożności ustalenia czy kierujący w chwili zaistnienia zdarzenia znajdował się pod wpływem alkoholu i zastosował tzw. nadpicie, aby zapewnić sobie tzw. alibi alkoholowe po oddaleniu się z miejsca zdarzenia (Polony 1978, s. 208)⁵. Dlatego tak ważne jest, aby poddać badaniu na zawartość alkoholu kierującego lub kierujących, a także inną osobę jeśli istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogła kierować pojazdem uczestniczącym w zdarzeniu.

Badanie i oględziny miejsca wypadku drogowego są przedsięwzięciem złożonym pod względem kryminalistycznym, jak i proce-

⁴ Gdyby nie reakcja naocznych świadków zdarzenia i zatrzymanie do czasu przyjazdu Policji pieszego uniknąłby on odpowiedzialności za doprowadzenie do spowodowania katastrofy w ruchu lądowym – zderzenia tramwajów na al. Jerozolimskich w Warszawie. Pieszy przechodząc w poza wyznaczonym przejściem dla pieszych doprowadził do zderzenia tramwajów, po czym chciał oddalić się z miejsca zdarzenia.

<http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34862,19100484,wypadek-tramwajow-w-centrum-warszawy-zawinil-pieszy-wideo.html> [dostęp: 19 maja 2017].

⁵ Z tego rodzaju sytuacją miał do czynienia Sąd Rejonowy dla Warszawy Śródmieścia w Warszawie oraz Sąd Okręgowy w Warszawie orzekając w sprawie kierującego, który potrafił dwóch pieszych stojących na przystanku autobusowym, a następnie oddalił się z miejsca zdarzenia. <http://kontakt24.tvn24.pl/smiertelne-potracaenie-dwoch-mezczyzn-w-warszawie-kierowca-trafil-do-aresztu,184244.html> [dostęp: 19 maja 2017]. Wątpliwości odnośnie stanu trzeźwości kierującego zostały poczytane na jego korzyść, gdyż został zatrzymany po godzinie od wypadku we własnym mieszkaniu, po czym wyjaśnił, że spożył alkohol, a opinia toksykologiczna w tym względzie nie była kategoryczna. W rezultacie został skazany za spowodowanie wypadku ze skutkiem śmiertelnym, nieudzielenie pomocy pokrzywdzonym oraz ucieczkę z miejsca zdarzenia na karę 8 lat pozbawienia wolności i środek karny w postaci zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na okres 15 lat <http://tvnwarszawa.tvn24.pl/informacje,news,surowsza-kara-za-wypadek-w-ktorym-zginely-dwie-osoby,230795.html> [dostęp: 19 maja 2017].

sowym, taktycznym i technicznym dlatego jeśli wymagana będzie wiedza specjalna organ procesowy powinien zwrócić się o pomoc do biegłego z zakresu rekonstrukcji wypadków drogowych, aby ten pomógł te czynności przeprowadzić sprawnie i w sposób kompleksowy. Nie dotyczy to tylko i wyłącznie wykorzystania wiedzy biegłego podczas ujawniania oraz zabezpieczania śladów powodowanych przez pojazd np. toczenia się opon, nacisku, hamowania, poślizgu, zarzucania, wleczenia, rycia nawierzchni, pola odłamków szkła i tworzyw sztucznych czy płynów eksploatacyjnych. Dotyczy to przede wszystkim śladów na pojeździe (na nadwoziu, wewnątrz kabiny i na podwoziu) oraz wnioskowania na podstawie wstępnej oceny śladów np.:

- określenia prędkości pojazdu,
- ustalenia kierunku jazdy i manewrów podejmowanych przez kierujących,
- określenia wad technicznych pojazdów,
- określenia rozstawu osi,
- wnioskowanie o korzystaniu przez uczestników zdarzenia bądź nie z pasów bezpieczeństwa, hełmów ochronnych,
- wnioskowanie na podstawie stanu opon.

Typowe ślady, z jakimi możemy mieć do czynienia na miejscu wypadku to :

- ślady powierzchniowe (nawarstwione i odwarstwione);
- ślady wgłębione;
- plamy płynów eksploatacyjnych;
- przekształcenia substancji;
- zmiany geometryczne przedmiotów;
- przedmioty, które przed wypadkiem nie znajdowały się w tym miejscu, a po wypadku się tam znalazły;
- brak przedmiotów, które przed wypadkiem znajdowały się w określonym miejscu.

Należy zadbać o to, aby ślady w trakcie czynności nie uległy zatarciu, zniszczeniu. Na zmiany w obrębie śladu – oprócz celowego

działania osób trzecich - może wpłynąć:

- pożar pojazdu bezpośrednio po zdarzeniu;
- akcja ratunkowa, np. używanie nożyc hydraulicznych do przecięcia nadwozia;
- usuwanie pojazdu z miejsca zdarzenia, jego transport i rozładunek.

W sytuacji przeprowadzania oględzin miejsca wypadku przyjmuje się metodę liniową. Wyznaczane są: stały punkt odniesienia (SPO) np. naroże budynku, przy którym wypadek zaistniał i stałe linie odniesienia (SLO): prostopadła do osi drogi przechodząca przez SPO lub linia do niej równoległa przesunięta na określoną odległość dla właściwego zwymiarowania sytuacji wypadkowej.

Koniecznością jest ustalenie czy położenie pojazdów, osób, przedmiotów do chwili rozpoczęcia oględzin było zmieniane, a jeśli tak to w jaki sposób, przez kogo i na podstawie czyich informacji organ powziął tę wiedzę, a także kierunku prowadzenia czynności. Należy dokładnie określić warunki atmosferyczne panujące w chwili prowadzenia oględzin, czyli zmierzyć temperaturę powietrza, określić kierunek wiatru. Jeżeli wypadek wydarzył się w porze nocnej, a na miejscu oświetlenie jest realizowane za pomocą światła latarni ulicznych należy obligatoryjnie je zidentyfikować, wpisać ich numery. W dalszym toku postępowania jeżeli istnieje wątpliwość co do sprawności oświetlenia ulicznego należy zwrócić się do zarządcy drogi z prośbą o udzielenie informacji czy w chwili wystąpienia wypadku oświetlenie uliczne funkcjonowało prawidłowo, a jeśli miały miejsce jakiegokolwiek awarie, to na czym polegały. W sytuacji, gdy w miejscu zdarzenia występuje zamglenie należy koniecznie ustalić i zmierzyć zakres widoczności z miejsca kierowcy. Jeżeli do zdarzenia doszło w warunkach pory nocnej, należy zaznaczyć barwę nawierzchni jezdni i barwę przeszkody w skali szarości. W sprawach potrąceń pieszych będzie to miało kolosalne znaczenie do ustalenia czy kierujący mógł zauważyć pieszego i w związku z tym podjąć odpowiednie manewry obronne, aby uniknąć zderzenia.

Informacje dotyczące warunków drogowych to kolejne dane niezbędne przy opisywaniu miejsca oględzin wypadku drogowego. Istotny jest nie tylko stan, rodzaj i szerokość nawierzchni jezdni, ale również dane dotyczące pobocza. W protokole powinny się również znaleźć informacje dotyczące występowania w rejonie miejsca zdarzenia sygnalizacji świetlnej, rodzaju oznakowania pionowego i poziomego, ograniczenia prędkości. W dalszym toku postępowania należałoby zabezpieczyć projekt organizacji ruchu dotyczący sygnalizacji, aby ustalić fazy cyklu zmiany świateł.

Należy również pamiętać o sporządzeniu dokumentacji akcesoryjnej w postaci zdjęć, szkiców⁶ czy zapisu obrazu lub dźwięku. Prawidłowe utrwalenie przebiegu i wyników czynności ma znaczenie kluczowe dla późniejszej rekonstrukcji zdarzenia. Nie ma tu miejsca na jakiegokolwiek błędy. W związku z tym wykonywanie ujęć należy powierzyć specjalistom, aby fotografowane ślady były widoczne na zdjęciach. Doskonałym narzędziem do utrwalania sytuacji na miejscu zdarzenia drogowego może być bezzałogowy statek powietrzny lub skaner laserowy 3D. Niestety są to urządzenia, które ze względu na wysokie koszty nie znajdują się w standardowym wyposażeniu ekipy oględzinowej. Szkic sytuacyjny miejsca wypadku powinien zostać wykonany z najwyższą starannością. W chwili obecnej, funkcjonariusze mogą korzystać ze specjalistycznego oprogramowania np. PLAN do wykonywania szkiców. Pomiędzy zapisem w protokole, danymi umieszczonymi na szkicu i ujęciami aparatu lub kamer musi panować pełna zgodność. Niedopuszczalne są jakiegokolwiek rozbieżności np. w przypadku numeracji ujawnionych śladów.

⁶ Koniecznie wykonanych w odpowiedniej skali, np. skala 1:100 oznacza, że 1 cm na szkicu odpowiada 100 cm w terenie.

Ryc. 2. – Nieprawidłowo wykonane ujęcie śladu tarcia opony motocykla ujawnionego na krawężniku. Funkcjonariusz Policji w trakcie wykonywania zdjęcia zasłonił swoim cieniem wygląd śladu. Zdjęcie jest nieprzydatne z punktu widzenia przeprowadzenia na jego podstawie rekonstrukcji zdarzenia, jest nieostre. Ujęcie pochodzi z tablicy poglądowej sporządzonej przez funkcjonariuszy Policji.

Oględziny pojazdu lub pojazdów.

Oględziny pojazdu lub pojazdów powinny zostać dokonane na miejscu zdarzenia, a kolejność badania poszczególnych elementów nadwozia i wnętrza kabiny powinna wynikać z porządku czynności, który sugeruje formularz protokołu oględzin konkretnego pojazdu. Koniecznością jest identyfikacja pojazdu (wraz z wpisaniem do protokołu numeru VIN), ustalenie czy posiadał on ważne w chwili zaistnienia zdarzenia badania techniczne oraz w przypadku zdarzeń z udziałem jednośladów – wynik pomiaru długości rozstawu osi. Należy pamiętać, że jeśli w zdarzeniu brał udział ciągnik siodłowy z naczepą lub ciągnik rolniczy z przyczepą to nie należy traktować tych pojazdów jako jeden – nawet jeśli po zderzeniu nadal pozostają

połączone. Jeśli jest to zestaw to każdy z jego elementów powinien zostać opisany na odrębnym formularzu protokołu oględzin rzeczy. Oględziny pojazdu powinny być należycie udokumentowane, zarówno dokładnie spisaniem protokołem jak i poprzez wykonanie ujęć, a także filmu. Najlepiej, aby podczas czynności funkcjonariuszom Policji towarzyszył biegły z zakresu techniki motoryzacyjnej, żeby w protokole zostały opisane precyzyjnie wszystkie uszkodzenia pojazdu w postaci wgnieceń, zagięć, spiętrzeń, ubytków powłoki lakierowej, pęknięć, skręceń, deformacji, rozerwań, otarć, przeniesienia śladów powłoki lakierowej, naniesienia substancji koloru czerwonego i brunatno-brązowego. W trakcie oględzin pojazdu należy ustalić czy pojazd lub pojazdy biorące udział w zdarzeniu były wyposażone w wideorejestratory, a jeśli tak to koniecznie zabezpieczyć pochodzące z nich zapisy. Jeżeli doszło do zderzenia pojazdów szynowych i były one wyposażone w rejestratory ruchu, to ich zapis również powinien zostać zabezpieczony.

Podczas wykonywania fotografii należy pamiętać o zasadach fotografii kryminalistycznej, zastosować odpowiednich rozmiarów łąty pomiarowe, skalówki i strzałki, aby wskazać na jakiej wysokości znajdują się konkretne uszkodzenia, ślady.

Ryc. 3. - Widok przedniej części nadwozia pojazdu uszkodzonego w wyniku zderzenia czołowego z autobusem na prostym odcinku drogi. Podczas wyko-

nywania fotografii zastosowano nieodpowiedniej wielkości listwę pomiarową, która na zdjęciu jest prawie niewidoczna. Ujęcie pochodzi z tablicy poglądowej sporządzonej przez funkcjonariuszy Policji.

Ryc. 4. - Prawa strona nadwozia samochodu osobowego uszkodzona w wyniku zderzenia czołowego z jadącym z przeciwnego kierunku ruchu rowerzystą. Podczas wykonywania fotografii zastosowano nieodpowiedniej Wielkości listwę pomiarową. Ujęcie pochodzi z tablicy poglądowej sporządzonej przez funkcjonariuszy Policji. Sposób ustawienia skalówki nie pomógł w ustaleniu rozmiaru uszkodzenia zderzaka przedniego, a wręcz listewka przesłoniła fotografowany przedmiot.

Należy pamiętać, aby dostosować tryb wykonywania fotografii do aktualnej sytuacji, jeśli trzeba - wykorzystać makro, nie nadużywać trybu automatycznego i lampy błyskowej. Po wykonaniu każdego ujęcia należy sprawdzać jego jakość, w razie konieczności powtórzyć ujęcie i jeśli tego wymaga sytuacja, zmieniać ustawienia aparatu oraz dobrać odpowiedni obiektyw.

Ryc. 5. - Wnętrze samochodu osobowego po akcji ratunkowej i ewakuacji z jego wnętrza czworga podróżujących. Ujęcie jest nieostre, brak przymiarów. Jest to jedyne zdjęcie wyglądu wnętrza pojazdu, jakie zostało wykonane na miejscu zdarzenia.

Trzeba zauważyć, że oględziny na miejscu zdarzenia to nie jedyna czynność, której powinien być poddany pojazd. Jeżeli jest on niesprawny należy go bezwzględnie zabezpieczyć na parkingu depozytowym. Przez zabezpieczenie należy rozumieć nie tylko przewiezenie go na lawecie w miejsce, gdzie nie będą miały do niego dostępu osoby niepowołane. Zabezpieczenie to również przykrycie pojazdu plandeką przed uszkodzeniami i niekorzystnym wpływem warunków atmosferycznych, ponadto zamknięcie, opieczętowanie, zabezpieczenie kluczyków i dokumentów pojazdu. Jeżeli warunki na to pozwalają na miejscu zdarzenia, jeszcze przed umieszczeniem pojazdu na lawecie powinna zostać wykonana jazda próbna, która stanowi podsumowanie badań silnika, sprzęgła, układu napędowego, jezdnego, kierowniczego i hamulcowego.

Trzeba pamiętać, że specjalistycznym badaniom powinny zostać poddane opony (pod względem ich stanu technicznego – w tym granicznego zużycia bieżnika - i ciśnienia powietrza), żarówki (aby ustalić czy świeciły się w chwili zaistnienia zdarzenia), tarcze tachografów (aby ustalić prędkość pojazdu w chwili zaistnienia zderzenia), powłoka lakierowa (m.in. pod kątem ustalenia ewentualnych

wcześniejszych napraw). Zarówno żarówki, jaki i tarcze tachografów tzw. wykresówki oraz dane z tachografów cyfrowych powinny być zabezpieczone przez funkcjonariuszy Policji i przekazane do dalszych badań. Co prawda tachograf jest urządzeniem, które ma przede wszystkim za zadanie rejestrować czas pracy kierowców, ale dzięki jego zapisowi wiele parametrów ruchu po przeprowadzeniu mikroskopowego odczytu kart lub po zastosowaniu specjalistycznego oprogramowania pozwalającego na odczyt danych z pewnością ułatwi rekonstrukcję zdarzenia drogowego.

Nie mniej ważnymi informacjami są dane dotyczące ustawienia foteli, zagłówek, pasów bezpieczeństwa i poduszek gazowych, a także stosowania hełmów ochronnych przez uczestników zdarzenia. W sytuacji, gdy pasy bezpieczeństwa są niezablokowane może to świadczyć o tym, że w chwili zaistnienia zdarzenia nie były używane, co mogło mieć wpływ na zwiększenie rozmiaru obrażeń ciała u kierującego bądź pasażera. Uszkodzenia hełmu ochronnego powinny zostać udokumentowane w odrębnym protokole, na zdjęciach, a jeśli wymaga tego sytuacja również na szkicach. Niestosowanie lub niewłaściwe użytkowanie przez kierujących jednośladami kasków i hełmów ochronnych w chwili zaistnienia wypadku może spowodować najpoważniejsze obrażenia, które mogą spowodować śmierć lub trwałe kalectwo.

Badanie pojazdu lub pojazdów uszkodzonych w wyniku wypadku przeprowadzane poza miejscem zdarzenia nie należy traktować jako oględzin wtórnych, uzupełniających. Badania przeprowadzone przez biegłego są elementem jego ekspertyzy, a wyniki powinny zostać przedstawione przez eksperta w formie opinii pisemnej bądź ustnej. Biegły nie powinien wykraczać poza zakres badań wskazany w postanowieniu o powołaniu biegłego, jeśli jednak w trakcie ekspertyzy ujawnią się okoliczności, które będą mieć wpływ na rozszerzenie zakresu badawczego powinien niezwłocznie poinformować o tym swego zleceniodawcę: policjanta, prokuratora lub sąd. Ekspert powinien dokładnie opisać przedmiot badań wraz z wymienieniem wszystkich części, które zostały poddane badaniom. Ponadto powinien dokładnie opisać przebieg i wyniki swoich badań, wska-

zując jaką metodę przyjął i jaką zastosował aparaturę. Załącznikiem do opinii powinny być szkice, wydruki, fotografie lub fotografie i zapis obrazu przedmiotów badań. Ujęcia powinny zostać opisane i ponumerowane.

Ryc. 6. – Lewa strona nadwozia samochodu osobowego zabezpieczonego na parkingu depozytowym po wypadku z udziałem motocykla. Ujęcie pochodzi z opinii biegłego z zakresu techniki samochodowej i ruchu drogowego. Ekspertowi przy wykonywaniu ujęcia nie przeszkodziła nawet siatka ogrodzeniowa, chociaż przez to nie są widoczne uszkodzenia tej części pojazdu. Ujęcie jest nieprzydatne dla ustalenia zakresu uszkodzeń pojazdu, gdyż ostrość (autofocus) skupiony jest na siatce, jako centralnym elemencie zdjęcia, a nie na samochodzie, który przez to jest już lekko rozmyty. Taki błąd w tej sytuacji może skutkować m.in. brakiem możliwości zidentyfikowania drobniejszych, mniejszych uszkodzeń, np. zarysowań.

Badanie pojazdu wymaga przed przystąpieniem do właściwych czynności dokładnego wskazania zakresu tych badań, przekazania biegłemu materiałowi dowodowego w postaci protokołu oględzin pojazdu wraz z załącznikami, w niektórych sytuacjach również protokołu oględzin miejsca wypadku wraz z załącznikami. Przed przystąpieniem do wykonywania badań biegły powinien przeprowadzić identyfikację pojazdu (pojazdów) w oparciu o numer VIN m.in., aby sprawdzić z jakiego rodzaju pojazdem ma do czynienia i czy pojazd posiada wyposażenie dodatkowe, czy użytkownik wprowadził jakiegokolwiek zmiany w porównaniu ze stanem fabrycznym. W dalszej

kolejności badaniom należy poddać układy mające wpływ na bezpieczeństwo tzn. hamulcowy, kierowniczy oraz jezdny. Jeżeli w sprawie należałoby ustalić czy przed wypadkiem pojazd był sprawny technicznie i czy stan pojazdu mógł mieć wpływ na zaistnienie, przebieg i skutki zdarzenia badania pojazdu przeprowadzane przez biegłego z zakresu techniki motoryzacyjnej nie zawsze będą mogły się odbyć w warunkach parkingowych przy użyciu dźwignika, w związku z tym należałoby przebadać pojazd na kanale przeglądowym, a nawet na specjalistycznym stanowisku diagnostycznym np. w autoryzowanej stacji obsługi lub w stacji kontroli pojazdów. Ustalenie tego rodzaju wątpliwości będzie wymagało przeprowadzenia badania wszystkich układów i elementów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo czynne⁷, jak i bierne⁸ pojazdu, a także innych części nie związanych bezpośrednio z zaistnieniem wypadku.

Oględziny ciała osoby żywej. Oględziny zwłok.

Oględziny i badanie osoby żywej oraz oględziny i otwarcie zwłok stanowi niezbędny składnik w toku rekonstrukcji przebiegu wypadku drogowego, a określenie powypadkowej pozycji ciała będzie miało kluczowe znaczenie dla celów rekonstrukcji. Ustalenie zakresu i rodzaju obrażeń ciała uczestników zdarzenia ma kluczowe znaczenie w sprawach zdarzeń drogowych. Badanie zwłok ofiar wypadków drogowych wymaga stosowania dodatkowych metod badawczych wykraczających poza rutynowe czynności techniki sekcyjnej (Żaba 1998, s. 54). W sytuacji, gdy wezwany na miejsce lekarz stwierdzi zgon ofiary wypadku należy obligatoryjnie przeprowadzić oględziny zwłok w miejscu ich znalezienia. Przyczyna zgonu może nie zostać określona na miejscu wypadku, dlatego po przewiezieniu ich do zakładu medycyny sądowej biegły powinien dokonać oględzin w warunkach sali sekcyjnej i dokonać otwarcia zwłok. Należy odstąpić od rozbierania zwłok na miejscu zdarzenia, gdyż niefacho-

⁷ Bezpieczeństwo czynne pojazdu jest związane z jego statecznością i charakteryzuje się właściwością zapobiegania wypadkowi.

⁸ Na wysoki poziom bezpieczeństwa biernego ma wpływ odpowiednie ukształtowanie nadwozia i wyposażenie wnętrza pojazdu np. w poduszki gazowe, kurtyny, pasy bezpieczeństwa, foteliki do przewożenia dzieci. Charakteryzuje się właściwością zmniejszania stopnia następstw wypadków.

we czynności mogą doprowadzić do zniszczenia istotnych śladów np. utraty śladów drobin powłoki lakierowej. Bardzo istotne będzie fotograficzne udokumentowanie wyglądu zwłok na miejscu ich ujawnienia, jak również podczas czynności biegłego. Także i w tym przypadku nie należy zapominać o regułach fotografii kryminalistycznej i zastosować skalówki i przymiary celem określenia rozmiaru i zakresu obrażeń. Wyjątkowo przydatnym do określenia zakresu obrażeń złamań kości są dane obrazowe uzyskane dzięki tomografii komputerowej, która umożliwia stwierdzenie obecności, lokalizacji i charakteru złamania oraz ich przestrzenną wizualizację (Woźniak, Moskała, Urbanik 2009, s. 299). Badanie osób żywych pokrzywdzonych w wyniku wypadku drogowego przeprowadza biegły lekarz, który w przedłożonej opinii po przeprowadzeniu wywiadu z przebiegu leczenia i badania, analizie dokumentacji lekarskiej oraz akt sprawy powinien ocenić stan zdrowia badanego i skutki doznanych obrażeń. Zarówno w przypadku osoby żywej, jak i zmarłej konieczna jest identyfikacja, potwierdzenie tożsamości badanego. W treści opinii sądowo-lekarskiej powinno się znaleźć rozpoznanie wszelkich obrażeń, określenie jakie są ich wymiary, opis wyglądu, zmian chorobowych stwierdzonych na ciele/zwłokach, jeśli jest to możliwe biegły powinien określić w jakich okolicznościach one powstały i czy ich wystąpienie ma związek z analizowanym zdarzeniem, jakie są ich wymiary, wygląd.

Ryc. 7. - Rana płatowa okolicy czołowej pieszego po potrąceniu przez samochód osobowy na przejściu dla pieszych. Podczas wykonywania ujęcia nie zastosowano odpowiedniej skalówki.

W sprawach dotyczących wypadków drogowych biegły z zakresu medycyny sądowej może pomóc w ustaleniu osoby kierującej pojazdem (szarzej na ten temat: Żoła 2016, s. 329 i nast.) oraz w rozstrzygnięciu kwestii zastosowania przez pokrzywdzonego pasów bezpieczeństwa.

Niejednokrotnie zajdzie konieczność wykonania dodatkowych badań, np. toksykologicznych, histopatologicznych, ale tylko i wyłącznie mieszczące się w zakresie opiniowania. Osoba żywa, jak i zwłoki podczas badania powinny zostać zważone i zmierzone. Dane dotyczące wagi i wzrostu będą niezwykle istotne np. w toku rekonstrukcji potrącenia pieszego.

Podstawowym źródłem wiedzy o zdarzeniu jest również stan i wygląd garderoby uczestnika zdarzenia i to bez znaczenia czy mamy do czynienia z osobą żywą czy zmarłą. Każdorazowo powinno się po pierwsze, ustalić jakiego rodzaju i w jakim kolorze był ubiór pokrzywdzonego, a także z jakich elementów się składał, a po drugie zabezpieczyć i dokonać oględzin tych przedmiotów. Jak słusznie stwierdził J. Sehn, ubranie jest czułym rejestratorem wpływów zewnętrznych, stanowi doskonałe źródło informacji o tym w jaki sposób, w jakich okolicznościach powstały konkretne zmiany na ciele lub zwłokach pokrzywdzonego lub podejrzanego (Sehn 1956). Ustalenia dotyczące stanu i koloru ubrania mają niebagatelne znaczenie w przypadku spraw potrąceń pieszych, zwłaszcza w terenie niezabudowanym. Jeżeli mowa jest o garderobie należy pamiętać również o obuwiu, którego podeszwy będą wymagały przeprowadzenia dodatkowych badań traseologicznych. Analiza stanu wyglądu podeszew butów pozwoli ustalić która noga pieszego była nogą zakroczną, a która wykroczną, z której strony pieszy został przez samochód uderzony.

Ryc. 8, 9. – Kurtka i spodnie pieszego potrąconego na przejściu dla pieszych zabezpieczone po wypadku.

Ryc. 10. – Obuwie pieszego potrąconego na przejściu dla pieszych zabezpieczone po wypadku.

Przesłuchanie świadka (świadków).

W mojej ocenie, czynność przesłuchania świadka zdarzenia drogowego należy przeprowadzić niezwłocznie po jego zaistnieniu. Wówczas świadek (o ile jego stan zdrowia na to pozwoli) będzie w stanie przekazać przesłuchującemu wszystkie szczegóły zdarzenia. Upływ czasu, jak również wielokrotne przesłuchiwanie, może niekorzystnie wpłynąć na wartość dowodową zeznań takiego świadka w sprawie o wypadek drogowy i spowodować utratę lub zniekształcenie ważnych z punktu widzenia rekonstrukcji danych. W pierwszej kolejności należy przesłuchać tzw. aktywnych uczestników zdarzenia, czyli jeżeli to możliwe - kierujących pojazdami, pieszych. Być może trzeba będzie zastosować szczególną formę przesłuchania osoby w ciężkim stanie zdrowia. Należy pamiętać, aby umożliwić świadkowi swobodną relację. W trakcie przesłuchania, w fazie pytań, z pewnością należy zadać pytania o samopoczucie świadka (podejrzanego) w chwili zaistnienia zdarzenia, a także o pozycję jaką zajmował w chwili, gdy do niego doszło. Poza tym należałoby zadać pytania o to, czy świadek posiadał wadę wzroku lub słuchu, a jeżeli tak to jaką czy korzysta w związku z tym z okularów (jakich) lub aparatu słuchowego (jakiego). Istotną informacją będzie również to czy świadek leczy się na jakieś dolegliwości, jeśli tak to jakie (np. cukrzyca,

reumatoidalne zapalenie stawów) oraz jakiego rodzaju w związku z tym przyjmuje leki⁹. Tego rodzaju pytanie powinno zostać zadane również podczas przesłuchania podejrzanego. Istotne z punktu widzenia ustalenia okoliczności zdarzenia na podstawie treści zeznań będą informacje dotyczące warunków pogodowych i drogowych, jakie panowały w chwili zaistnienia zdarzenia. Przesłuchujący powinien zapytać przesłuchiwanego o to, czy zna realia ruchu w miejscu zdarzenia, czy to miejsce jest mu dobrze znane, czy korzystał z telefonu komórkowego w chwili zaistnienia zdarzenia, jak wyglądała akcja ratunkowa, czy uczestnicy wypadku mieli zapięte pasy bezpieczeństwa. W przypadku pokrzywdzonego z pewnością powinno się ustalić jakiego rodzaju przedmioty miał przy sobie w chwili wypadku.

Przesłuchanie podejrzanego (podejrzanych).

W sytuacji, gdy czynności dowodowe na miejscu zdarzenia doprowadzą do ustalenia sprawcy należy tej osobie przedstawić zarzut i niezwłocznie przesłuchać ją w charakterze podejrzanego. Tego rodzaju sytuacje na miejscu wypadku drogowego zdarzają się stosunkowo rzadko, ale w sytuacji, gdy organ prowadzący postępowanie ustali, że naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym dopuścił się kierujący pojazdem lub pieszy powinno się go jak najszybciej przesłuchać - nawet na miejscu zdarzenia. Jest to bardzo istotne dla zapewnienia prawidłowego przebiegu dalszych czynności dowodowych, np. przesłuchania naocznych świadków, uniemożliwienia uzgadniania wersji pomiędzy uczestnikami wypadku. Bardzo często zdarza się, że podejrzani wraz z upływem czasu zmieniają wersję zdarzenia, przeczą swojej roli w zdarzeniu, a także na pytanie o szczegóły, które powinny być im znane, zasłaniają się niepamięcią. W przypadku przesłuchania podejrzanego należy zadać mu pytania o warunki drogowe i atmosferyczne w chwili zaistnienia zdarzenia, czy pojazd, którym podróżował był sprawny technicznie, z jaką prędkością się poruszał. Należy pamiętać, aby podejrzany mógł zrelacjo-

⁹ Podczas prowadzenia pojazdu nie należy zażywać leków przeciwbólowych, przeciwgrypowych, nasennych, uspokajających, antyalergicznym, przeciwwymiotnym, na nadciśnienie, psychotropowych, przeciwwirusowych, które obniżają reakcję, wywołują ośpienie lub nadpobudliwość, sennaść, zaburzenia koordynacji ruchu, osłabienie sprawności psychomotorycznej.

nować przebieg zdarzenia w sposób swobodny. W fazie pytań, o ile ta kwestia nie zostanie poruszona wcześniej, należy zadać pytanie o stan trzeźwości w chwili zaistnienia zdarzenia i korzystanie przez podejrzanego z telefonu komórkowego¹⁰. Po przeprowadzeniu czynności należałoby ustalić czy podejrzany był uprzednio karany za spowodowanie zagrożenia lub naruszenie zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym oraz czy posiada uprawnienia do kierowania pojazdami i jakimi.

Wnioski.

Analiza zdarzenia, jakim jest wypadek drogowy (bez względu na to czy jest to zdarzenie z udziałem jednego pojazdu czy kilku, czy pokrzywdzonym jest jedna osoba czy tych osób jest kilka, czy są to piesi czy kierujący oraz pasażerowie pojazdu) jest zawsze czynnością skomplikowaną. Bez prawidłowego zastosowania właściwych metod postępowania wypracowanych przez kryminalistykę jego przebieg nie mógłby zostać prawidłowo ustalony. Wiarygodność określenia przyczyny lub przyczyn wypadku zależy od jak najwcześniejszego uzyskania informacji o zdarzeniu, jak najszybszego podjęcia pierwszych działań na miejscu zdarzenia, wykrycia sprawcy, zgromadzenia jak największej ilości środków dowodowych oraz od poziomu wiedzy i doświadczenia prowadzącego postępowanie. Taktyka to kombinacja małych kroków, które stawiamy chcąc dojść do określonego celu (Zafon 2011, s.). Taktyka kryminalistyczna w sprawach o wypadki drogowe to kombinacja kroków rozważnie, ale zdecydowanie postawionych, aby wszechstronnie zbadać okoliczności każdego zdarzenia i ustalić jego sprawcę.

¹⁰ W toku postępowania, na podstawie informacji od operatora sieci należałoby ustalić czy osoba korzystała z telefonu komórkowego, o której godzinie i w jakim zakresie.

Literatura przedmiotu:

1. **POLONY J.**, 1978. *Wypadki drogowe. Problematyka kryminalistyczna*, Warszawa.
2. **PIKULSKI S.**, 1997. *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok.
3. **SEHN J.**, 1956. *Dowód z biegłych w postępowaniu karnym*, Nowe Prawo 3/1956.
4. **WOŹNIAK., MOSKAŁA A., URBANIK A.**, 2009. *Przestrzenna rekonstrukcja złamań na podstawie pośmiertnego badania TK, jako element procesu rekonstrukcji wypadku drogowego*, Paragraf na drodze 10/2009.
5. **ZAFON C.R.**, 2011. *Pałac Północy*, Wydawnictwo Muza S.A.
6. **ŻABA C.**, *Obrażenia zderzakowe w postaci podbiegnięć krwawych czer—dmi«eniowych przykostnych w mięśniach kończyn dolnych*, *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* t. 48, nr 1/1998.
7. **ŻOŁNA M.M.**, 2016. *Kryminalistyczna problematyka ustalenia osoby kierującej pojazdem [w] Przystępność. Dowody, Prawo. Księga jubileuszowa Prof. Bronisława Młodziejewskiego*, J. Moszczyński, D. Sołodov, I. Sołtyszewski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Ewelina Zgajewska-Rytelewska

Dr, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / Polska

PhD, Faculty of Law and Administration,

University of Warmia and Mazury in Olsztyn / Poland

e-mail: e.zgajewska@gmail.com

Karnoprawne i Cywilnoprawne Pojęcie Dokumentu

The Criminal and Civil Law Concept of A Document

Streszczenie:

Jak wynika z literatury przedmiotowej, w każdej z wymienionych dziedzin prawa, pojęcie „dokument” ma inną precyzję treści wykorzystywaną do wykonania charakterystycznej funkcji, celem uzyskania określonej mocy dowodowej i ustawodawczej. Pomimo znacznej rozległości pojęcia karnoprawnego i cywilnoprawnego „dokument”, ustawodawca nie ogranicza jego obszaru znaczeniowego. Tak wytworzony przez ustawodawcę stan prawny, pozwala na każdorazowe dostosowanie pojęcia „dokument”, do nowych określeń używanych przez legislaturę w definiowaniu czynności prawnych i około prawnych. Teoretyczna i szeroka interpretacja terminu „dokument” w prawie karnym i prawie cywilnym powoduje znaczny wzrost jego misji i wartości. Wraz ze wzrostem znaczeniowym uwidacznia się też wzrost funkcji jakie spełnia „dokument”. Jest to wynik ustawicznego technicznego i technologicznego rozwoju, w skutek którego powstają coraz to nowsze formy dokumentów i ich zabezpieczeń przed podrobieniem, przerobieniem i bezprawnym użyciem.

Słowa kluczowe:

Nośnik informacji, fałszerstwo, podrobienie, przerobienie, forma czynności prawnych.

Abstract:

According to objective literature, in each of the foregoing areas of law, the term “document” has a different precision in the content used to perform a particular function, in order to obtain a certain probative and legislative power. Despite the extensive scope of the concept of civil and legal “docu-

ment”, the legislature does not limit its semantic domain. The legal status created by the legislator allows for the adaptation of the term “document”, to the new terms used by the legislature in the definition of legal and regulatory acts. The theoretical and broad interpretation of the term “document” in criminal law and civil law causes a significant increase in its mission and values. With the increase in meaning, there is also an increase in the function of the document. This is the result of continuous technical and technological development, which results in increasingly new forms of documents and their protection against counterfeiting, rewriting and unlawful use.

Keywords:

Information medium, forgery, falsification, processing, form of legal action.

Pojęcie „dokument” w każdej z dziedzin prawa ma do spełnienia określone funkcje. Definiowanie pojęcia dokumentu w prawie karnym materialnym wywodzi się z definicji dokumentu zawartej w rozdziale XV art. 91 § 3 Kodeksu karnego z 1932 r., zgodnie z którym: „Dokument jest to każdy przedmiot stanowiący dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mogącej mieć znaczenie prawne.” Definicja ta miała kształt terminu równości klasycznej. Nie obejmowała jednak swoim zakresem nośników niematerialnych lecz tylko takie, którym można przypisać status przedmiotu¹. Dokument jest tutaj przedmiotem, który ma stanowić: dowód prawa, stosunek prawny lub okoliczności mogące mieć znaczenie prawne. Przedstawiona interpretacja w okresie obowiązywania kodeksu z 1932 r. nie przysparzała znacznych kłopotów w zakresie definicji dokumentu, kierunku ochrony i rozwiązań jednostkowych w prawie karnym materialnym.

W Kodeksie karnym z 1969 r., pojęcie to zdefiniowane zostało w rozdziale XVII. Wyjaśnienie wyrażeń ustawowych, gdzie w art. 120 § 13 podano: „Dokument jest to każdy przedmiot, z którym jest związane określone prawo, albo który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczno-

¹ Dz. U. 1932 Nr 60 poz. 58, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny. Zob.; Wronkowska, S., Zieliński, M. 1993. Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych. Warszawa, s. 118; Ochman, P., Spór o pojęcie dokumentu w prawie karnym. Prokuratura i Prawo, Nr 1/2009, s. 23.

ści mogącej mieć znaczenie prawne”². W tym przypadku dokument jest przedmiotem, z którym ustawodawca wiąże określone prawo, a zawarta w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mogące wskazywać określone znaczenie prawne. Ustawodawca zachował tutaj przejrzystość definicji dokumentu ze wskazaniem kierunku ochrony dla poszczególnych typów przestępstw i zagrożeń karnych. Tak postrzegana interpretacja nie powodowała kłopotów z praktycznym zrozumieniem terminu w okresie obowiązywania ustawy.

W ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, w art. 115 § 14 „Dokumentem jest każdy przedmiot, w tym zapisany nośnik informacji, z którym jest związane określone prawo, albo który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne.”³

Wykazane wątpliwości dotyczące terminu „dokument”, wzbudziły potrzebę rozszerzenia definicji dokumentu o dane informatyczne dotyczące nośnika informacji, który nie jest przedmiotem materialnym. W związku z powyższym, ustawodawca w dniu 18 marca 2004 r., ustawą, poz. 626 o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń, w art. 115 § 14 k.k. wprowadza zmiany, a § 14 otrzymuje brzmienie: „Dokumentem jest każdy przedmiot lub inny zapisany nośnik informacji, z którym jest związane określone prawo, albo który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne.”⁴

Rozszerzając termin „dokument”, ustawodawca miał na celu poprawne zredagowanie oraz doprecyzowanie przepisów ustawy na płaszczyźnie obowiązującego aktualnie prawa i powstałych potrzeb. Po nowelizacji terminu „dokument” ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r., wynikającej z naporu krytyki użytego wyrażenia „komputerowy nośnik informacji”, a także konieczności dokonania zmian prawa

² Dz. U. Nr 13 poz. 94, Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny.

³ Dz. U. Nr 88 poz. 553, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

⁴ Dz. U. Nr 69 poz. 626, Ustawa z dnia 18 marca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń. Zob.; Dz. U. 2016. O. 1137, tj.; - Ustawa z dn.06.06.1997r. - Kodeks karny.

w związku z koniecznością implementacji konwencji Rady Europy o cyberprzestępczości, pojęcie dokumentu uzyskało nowe brzmienie⁵.

Zwiększenie terminu przez ustawodawcę, wynikało głównie z rozwoju technologii zapisu oraz dostosowania polskiego porządku prawnego do prawa obowiązującego w UE. Spowodowało to znaczny wzrost znaczenia, dokumentu w zakresie przedmiotowym.

Zastąpienie wyrazów „w tym zapisany” na „lub inny zapisany” w praktyce i na płaszczyźnie obowiązującego prawa poszerzyło „termin dokument” o „dane informatyczne”. Dla pełnego zrozumienia faktu w tekście Konwencji Rady Europy o cyberprzestępczości, gdzie w art. 1a, podano, że; „system informatyczny” oznacza, każde urządzenie lub grupę wzajemnie połączonych lub związanych ze sobą urządzeń, z których jedno lub więcej, zgodnie z programem, wykonuje automatyczne przetwarzanie danych, a w art. 1b. podano, że; „dane informatyczne” oznaczają dowolne przedstawienie faktów, informacji lub pojęć w formie właściwej do przetwarzania w systemie komputerowym, łącznie z odpowiednim programem powodującym wykonanie funkcji przez system informatyczny⁶. Przetawione terminy i określenia zawarte w treści konwencji, służą do lepszego zrozumienia i właściwego dostosowania terminu dokument w polskim prawie karnym.

Jak można zauważyć od 1932 r., do 2004 r. w systemie prawa karnego sensu largo istniały różne definicje terminu „dokument”. Sytuacja ta powodowała wiele wątpliwości i rozbieżności natury prawniczej. Zażądała, więc potrzeba wdrożenia aktualnej czasowo i systemowej definicji terminu „dokument” odnoszącej się bezpośrednio

⁵ Dz. U. 2015 poz.728, Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie 23 listopada 2001 r. Konwencja posługuje się szerszym terminem „danych informatycznych” – „computer data”, który zgodnie z zawartą w rozdziale I definicją znaczy: „Anyrepresentation of fact, information or concepts in a form suitable for processing in a computer system, including a program suitable to cause a computer system to perform a function.”. Zob.; Ochman P. 2009, Spór o pojęcie dokumentu w prawie karnym. Prokuratura i Prawo. Nr 1/2009, s. 23 – 24.

⁶ Dz. U. 2015 poz. 728. Zob. art. 1, art. 8. Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie 23 listopada 2001 r. Konwencja posługuje się szerszym terminem „danych informatycznych” – „computer data”, który zgodnie z zawartą w rozdziale I definicją znaczy: „Anyrepresentation of fact, information or concepts in a form suitable for processing in a computer system, including a program suitable to cause a computer system to perform a function.”. Por.; Ochman P., 2009. Spór o pojęcie dokumentu w prawie karnym. Prokuratura. i Prawo. Nr 1/2009, s. 23 – 24.

do wykroczeń, przestępstw, przestępstw skarbowych, związanych bezpośrednio i z innymi gałęziami prawa.

Przedstawiona definicja terminu „dokument” po wielu latach rozbieżności i znaczeń kodeksowych została ujednolicona w ramach ustanowionego systemu i zawarta w Kodeksie karnym, Kodeksie wykroczeń i Kodeksie karny skarbowy od 17 grudnia 2005 r.⁷

Termin „dokument” od 17 grudnia 2005 r. według k.k., k.w. oraz k.k.s. otrzymał brzmienie: „Dokumentem jest każdy przedmiot lub inny zapisany nośnik informacji, z którym jest związane określone prawo, albo który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne.” Już *prima facie* taka stylizacja terminu jest sprzeczna z § 151 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”. Powołany paragraf w sposób jednoznaczny ustala sposób kreowania w tekście prawnym definicji w stylizacji przedmiotowej poprzez użycie łącznika „jest to” (§ 151 ust. 2). Wskazuje się bowiem, iż użycie słowa „jest” następuje dla wskazania podrzędności zakresowej, gdy tymczasem w przypadku definicji chodzi przecież o uzyskanie zmienności zakresowej. Należy jednak zastrzec, iż niezgodność z Zasadami Techniki Prawodawczej powoduje, iż dany akt prawny jest wadliwy, ale nie jest nieważny i jako ważny istnieje dalej w obrocie prawnym⁸.

Użycie słowa „jest” dla wskazania podrzędności zakresowej ma na celu uzyskanie zmienności zakresowej. Powstałe z tych powodów zastrzeżenie, nie czyni nieważności terminu i dalej jako ważny

⁷ Zob. i por.; Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny z późn. zm.; Dz. U. 1971 Nr 12 poz. 114 Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń z późn. zm.; Dz. U. 1999 Nr 83 poz. 930 Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy z późn. zm.; Dz. U. 2005 Nr 178 poz. 1479 Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw. Ustawa ta weszła w życie 17 grudnia 2005 r. Wcześniejszy termin „dokumentu” w k.k.s. z 1999 r. był autonomiczny i odmienny niż definicja zawarta w k.k. z 1997 r. i k.w. z 1971 r. Wynikało to z potrzeb dostosowania terminu do obowiązującego wówczas prawa finansowego. Por.; Dz. U. 2007 Nr 61 poz. 415 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 marca 2007 r. w sprawie Planu Informatyzacji Państwa na lata 2007-2010, a Program Zintegrowanej Informatyzacji Państwa 2014-2020 Ministerstwo Cyfryzacji wrzesień 2016, <https://mc.gov.pl>, (on-line: 20.11.2016 r.).

⁸ Por.: Dz. U. 2002 Nr 100 poz. 908 Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”. ; Wronkowska S., Zieliński M., 1993. Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych. Warszawa, s. 118; Wronkowska S., Zieliński M., 2004. Komentarz do Zasad Techniki Prawodawczej, Warszawa, s. 20.

istnieje on w rozumieniu prawnym.

Tym sposobem wadliwość aktu nie dyskwalifikuje jego ważności na płaszczyźnie prawa. Potwierdza to A. Marek, który już w 2001 r. stwierdził, że ustalenie treści pojęcia „dokument” na gruncie prawa karnego materialnego winno być dokonywane przede wszystkim przez pryzmat ochrony publicznego zaufania do wszystkich dokumentów (w rozumieniu art. 115 § 14 k.k.), ich autentyczności, a także wiarygodności (Marek 2001, s. 648)⁹.

W przytoczonym terminie, akcent zrozumienia został położony głównie na aspekt prawny dokumentu. Szerokość pojęcia dokumentu w prawie karnym dotyczy dokumentów przedstawionych w formie pisemnej oraz innych przedmiotów stwierdzających określone prawo lub mających znaczenie prawne.

Właściwe zrozumienie i aspekt prawny dokumentu powodują rozbieżności interpretacyjne. Przykładem jest stanowisko, z którego wynika, że „w odróżnieniu od innych dziedzin prawa istotność karno materialnego wyróżnienia dokumentu związana jest z faktem, iż zawiera on określoną myśl związaną z prawem”¹⁰.

Tak postrzegane rozumienie problemu wskazuje na istotę prawa karno materialnego we właściwym rozumieniu terminu dokument przy zachowaniu związanym z literą prawa.

Należy przy tym podkreślić, iż właściwe rozumienie pojęcia dokumentu w prawie karnym materialnym ma daleko idące, systemowe konsekwencje. Z jednej bowiem strony zawarte w k.k. z 1997 r. i k.w. z 1971 r. definicje mają zastosowanie do ustaw szczególnych przewidujących odpowiedzialność karną¹¹, z drugiej natomiast,

⁹ Zob. Marek, A., 2011. Prawo karne, Warszawa, s. 656; Wyrok Sądu Najwyższego z 3 czerwca 1996 r., II KKN 24/96, Prokuratura i Prawo, dodatek „Orzecznictwo”, Nr 2/1997; Marek, A. 2001. Prawo karne, s. 648.

¹⁰ Cyt. za.; Ochman, P., 2009. Spór o pojęcie dokumentu w prawie karnym. Prokuratura i Prawo, Nr 1/2009, s. 22 ; Zob.; Siwek, Z., 1996. Przepisów przeciwko dokumentom, Zagadnienie dowodu z ekspertyzy pisma ręcznego. Praca naukowa US, nr 148, s. 15. Mając to na uwadze nie można, więc zgodzić się z Mik B., która kategorycznie twierdzi, iż „chronić dokument, to strzec przede wszystkim nośnika treści, nie zaś samego zapisu lub samej treści.”. Mik B., 2001. Karnomaterialna ochrona dokumentów, Prokuratura i Prawo Nr 4/ 2001, s. 56. Jak się jednak wydaje, kradzież dokumentu jako nośnika kryminalizowana jest właśnie ze względu na jego treść.; Stefański, R.A., 2002. Przepisów niszczenia dokumentów - art. 276 k.k., Prokuratura i Prawo, Nr 7/8/2002, s. 70.

¹¹ Zob. Raglewski, J., 1998. Stosunek przepisów części ogólnej nowego kodeksu karnego do innych ustaw przewidujących odpowiedzialność karną, Przegląd Sądowy, Nr 7/8, s. 19-28, art. 116 k.k. oraz

w związku z postępowaniem technicznym oraz informatyzacją¹², coraz więcej „tradycyjnych” dokumentów będzie zastępowanych przez ich odpowiedniki elektroniczne¹³.

Postęp techniczny i informatyzacja wymuszają wdrażanie nowych terminów rozszerzających znaczenie pojęcia „dokument” w aktualnym odpowiedniku elektronicznym. Możemy tutaj wskazać, że jeżeli myśl zawarta w dokumencie, związana jest z określonym faktem i prawem, to dokument przynależy do grupy określonej terminem w prawie karnym materialnym.

Systematyczne wdrażanie nowych terminów dotyczących pojęcia dokument, wymaga zachowania wspólnych rozwiązań kodeksowych odnoszących się do ochrony dokumentu oraz ochrony informacji stanowiącej jego treść. Każdy dokument wymaga ochrony prawnej, ponieważ stanowi kwalifikowaną postać informacji. Wydaje się, więc koniecznym, aby w analizie definicji terminu dokument w obszarze prawa karnego uwzględnić wszystkie rozwiązania dotyczące podłoża, treści dokumentu i sposobu wykonania, ponieważ mogą one mieć wpływ na niespójność terminologiczną tego terminu. Aktualne pojęcie dokumentu musi, więc obejmować swym zakresem także dokumenty elektroniczne, audiowizualne i wizualne. Wymaga to od strony ustawodawcy zachowania szczególnej konstatacji dotyczącej pojęcia dokumentu elektronicznego. Szybki postęp techniczny i technologiczny wymusza też stosowne i właściwe wdrażanie zmian wynikających ze rozumienia terminu dokument. Bez względu na for-

art. 48 kw.

¹² Zob.; Dz. U. 2007 Nr 61 poz. 415 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 marca 2007 r., w sprawie Planu Informatyzacji Państwa na lata 2007 – 2010.

¹³ Por.; Dz. U. 2005 Nr 64 poz. 565 art. 3 pkt. 2 Ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne. Art. 3 pkt. 2. Ustawa określa i wprowadza definicję dokumentu elektronicznego. Ustawodawca w celu ujednoczenia terminologii informatycznej, wprowadzenie jednolite określenia jak np.: „informatyczny nośnik danych”, „dokument elektroniczny”, „system teleinformatyczny” czy „środki komunikacji elektronicznej”; Zob.; Dz. U. 2004 Nr 171, poz. 1800 Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne. W art. 2. określa użyte w ustawie oznaczenia np.; abonent, aparatura w rozumieniu przepisów; Ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o kompatybilności elektromagnetycznej (Dz. U. 2007 Nr 82 poz. 556 z późn. zm.). Ustawa reguluje wdrożenie dyrektywy 2004/108/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 grudnia 2004 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstwa Państw Członkowskich odnoszących się do kompatybilności elektromagnetycznej oraz uchylającej dyrektywę 89/336/EWG (Dz. Urz. UE L 390 z 31.12.2004, str. 24). ;Zob. Ochman, P., 2009. Spór o pojęcie dokumentu w prawie karnym. Prokuratura i Prawo, Nr 1/2009, s. 27 – 28.

mę jego wytwarzania, ponieważ ustawodawca nie czyni wyłączości terminu dokument tylko do tekstu pisanego. Uwzględniając wykładnię funkcjonalną należy w analizowanym procesie stosować szeroko rozumianą interpretację pojęciową.

Jak podaje A. Adamski jest oczywistym, iż tym co odróżnia pojęcie dokumentu elektronicznego od pojęcia dokumentu tradycyjnego jest właśnie odmienność podłoża (Adamski 2000, s. 81; Błachut 2011, s. 161 – 179)¹⁴.

Wskazana odmienność podłoża z punktu widzenia prawa karnego pozwala stwierdzić, że dokument elektroniczny zawiera informacje, które na nim zostały umieszczone nie w sposób konwencjonalny czy tradycyjny. Informacje te umieszczono tam przy użyciu w szeroko rozumianym tego słowa znaczeniu urządzeń technicznych.

Element materialny dokumentu, natomiast pozwala z całości danych odróżnić takie, które są prawnie relatywne i stanowią przedmiot karnoprawnej ochrony, od tych które na taką ochronę nie zasługują¹⁵. Przedstawione stanowisko L. Gardockiego dotyczące definicji dokumentu, jest zgodne z konstytutywnymi elementami definicji w prawie karnym materialnym, którą cechują: kształt formalny, obejmujący postać, a także postać zapisu – „każdy przedmiot lub inny zapisany nośnik informacji”, oraz element treściowy, materialny – „myśl związana z prawem” (Siwik, 1996, s. 13)¹⁶. Uwzględniając element materialny przy analizie treści dokumentu należy wykorzystać formę oraz element treściowy dokumentu. Takie rozumienie

¹⁴ Adamski, A., 2000. Prawo karne komputerowe, Warszawa, s. 81. Por.; Błachut, J., 2011, Dokument jako przedmiot ochrony prawnokarnej, Warszawa, s. 161 – 179.

¹⁵ Cyt. za; Ochman, P., 2009. Spór o pojęcie dokumentu w prawie karnym. Prokuratura i Prawo, Nr 1/2009, s. 31 – 32.; Por.; Wyrok SN z dnia 20 kwietnia 2005 r. sygn. III KK 206/04, LEX Nr 151674, Piórkowska – Flieger, J., 2004. Fałsz dokumentu w polskim prawie karnym, Kraków, s. 202 – 203; Mik, B., 2001. Karnomaterialna ochrona dokumentu, Prokuratura i Prawo, Nr 4/2001, s. 47. Twierdzi, na przykładzie aktu urodzenia, że brak jest pojęcia dokumentu absolutnego, a okoliczności zawarte w treści pisma są w codziennych relacjach obojętne i dopiero w konkretnych warunkach dana treść nabiera prawnie doniosłego znaczenia. Przykład ten budzi wątpliwości, ponieważ akt urodzenia zawsze stanowi dowód, że osoba urodziła się w określonym miejscu, czasie. Stanowi to, więc dowód okoliczności mającej znaczenie prawne, które potwierdza miejsce i czas urodzenia. Gardocki, L., 2001. Prawo karne. Warszawa, s. 295. Wskazuje, że definicja zawarta w k.k., jest szersza od jego potocznego rozumienia.

¹⁶ Tamże; s. 22.; Siwik, Z., 1996, Przepisy przeciwko dokumentom. Zagadnienie dowodu z ekspertyzy pisma ręcznego 1996, Praca naukowa US, nr 148, s. 13.

pozwole na zachowanie materialnej części terminu dokumentu z określonym prawem.

Cybernetyka i teoria informacji określają, że dokument jest kwalifikowanym rodzajem informacji – danych. Kwalifikacja odnosi się do ich szczególnie doniosłej treści. Dla uznania określonej „porcji” informacji za dokument w rozumieniu prawa karnego muszą one stanowić dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne¹⁷.

Kodeksowa definicja karnoprawna „dokumentu” zawiera elementy formalne i materialne, które wzajemnie się uzupełniają. Tym to sposobem, nie można uznać za dokument, np. niezapisanych wyrazów, wypowiedzi skierowanej do innej osoby, w związku z brakiem zapisu, czyli „podłoża”, o znaczeniu prawnym.

Określenie pojęcia dokumentu tradycyjnego zyskać może: kartka papieru, papirus, skóra, płótno, folia itp. Do nietradycyjnych zapisanych nośników informacji, zwanych elektronicznymi nośnikami danych zgodnie z obowiązującą definicją dokumentu zaliczymy: nośniki optyczne, fonograficzno-cyfrowe, fonooptyczne, fotomechaniczne, magnetyczne, radiowe impulsy elektryczne, promienie światła podczerwonego i inne¹⁸.

W każdym z tych przypadków zapis lub wypowiedz muszą zostać utrwalone na wskazanym podłożu lub nośniku przy zachowaniu możliwości wiarygodnego odtworzenia utrwalonej wypowiedzi czy zapisu. Dokument w ujęciu prawa karnego nie może być zróżnicowany ze względu na podłoże, użytą technikę zapisu, transferu czy odtwarzania danych. Potwierdzeniem tej tezy są wypowiedzi: A. Adamski, Z. Kegel, A. Malinowski, A. Marek, Z. Siwik wskazujące, że *rationis legis* ochrony dokumentów jest ich prawnie doniosła treść. Dokument, jest więc źródłem dowodu, a

¹⁷ Zob.; Wiórkowski W., Wierczyński G., 2006. *Informatyka prawnicza, Technologia informacyjna dla prawników i administracji prawniczej*. Kraków, s. 28 – 31. W informatyce w odniesieniu do pojęcia „informacja” istnieją dwa stanowiska; podejście formalne, które akcentuje aspekt formalny informacji, czyli nośnik; podejście semantyczne, akcentujące aspekt treściowy.

¹⁸ <http://sjp.pwn.pl>, (on-line: 21.10.2016 r.). Zgodnie z potocznym rozumieniem pojęcia „zapisać coś”- określono tyle co „utrwalić, zapewnić pismem”, „zawierać – to „być składnikiem czegoś, o jakiejś treści, myśli”, wyrażonej na nośniku. W danych informatycznych termin „recorded” - oznacza zapisany, a „represented” – przedstawiony, odwzorowany. Co należy rozumieć jako odczytany, uwidoczniony.

zapisana w nim treść jest środkiem dowodowym, które to wymagają ochrony.

Przedstawione przykładowo karnoprawne dylematy interpretacyjne pojęcia, czy terminu „dokument” wystąpić mogą też w procesie ochrony dokumentów i informacji. Zagadnienie to wymaga jednak odrębnych badań i ocen (Błachut 2011, s. 164 – 178)¹⁹. Problematyka ochrony informacji w rozumieniu terminu dokument z punktu widzenia prawa karnego jest stosunkowo nową dziedziną w procesie ochrony dokumentów i informacji. Jej rozwój towarzyszy rozwojowi szeroko rozumianej informatyzacji.

Wraz z rozwojem i powstawaniem nowych dokumentów wzrasta ich rola, znaczenie i funkcja w życiu prywatnym i publicznym. Sytuacja ta powoduje automatyczny wzrost przepisów dotyczących wytwarzania, ochrony treści i wiarygodności dokumentów. Szeroko rozumiany termin „dokument”, zawarty w Kodeksie karnym, w swojej zasadniczej kwestii ma na celu ochronę prawną wszystkich przedmiotów, które uznawane są za dokumenty.

Ustawodawca w Kodeksie cywilnym w art. 77 badany terminem określił jako, że; „Dokumentem jest nośniki informacji umożliwiający zapoznanie się z jej treścią”²⁰. Definicja ta wymaga odrębnego zrozumienia przy wykorzystaniu prawnym. Wynika to z obowiązującej w polskim Kodeksie cywilnym zasady swobody formy. Zasada ta umożliwia dokonanie czynności prawnych w dowolnej formie.

Termin „dokument” w przepisach Kodeksu cywilnego, występuje jako forma czynności prawnych w art. od 73 do art. 81. Ponadto kodeks cywilny, wskazuje na powinność pisemnego zawarcia umowy, bez słowa „dokument” w artykułach jak np.: 169, 348, 465, 517, 522, 577, 606, 616, 860 czy art. 876, 900, 903, 921, 949²¹.

W wymienionych artykułach wskazane przepisy Kodeksu cywilnego (k.c), zgodnie z wolą ustawodawcy, nakładają obowiązek sporządzenia określonych dokumentów. Dokumenty te, z woli usta-

¹⁹ Błachut J., 2011. Dokument jako przedmiot ochrony prawnokarnej, Warszawa, s. 164 – 178.

²⁰ Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964r. Kodeks cywilny, z późn. zm. tj. Dz.U.2017 poz. 459, Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 09 lutego 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - Kodeks cywilny.

²¹ Dz.U.1964 Nr 16, poz. 93Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964r. Kodeks cywilny, z późn. zm..

wodawcy, mogą posiadać dowolną formę, zgodnie z zasadą swobody formy polskiego prawa cywilnego. Dowolność formy może być wyłączona i w określonych przypadkach jako określona czynność prawna winna być dokonana w formie szczególnej. Nadanie formy szczególnej nakazuje utrwalenie jej w postaci dokumentu. W Kodeksie cywilnym występują cztery przypadki podstawowych form szczególnych. Do podstawowego katalogu form szczególnych zalicza się:

- zwykła forma pisemna – polega na złożeniu własnoręcznego podpisu²² na dokumencie zawierającym treść oświadczenia woli, które może być wyrażone w dowolnej postaci słownej. Tak powstały dokument stanowi „dowód na piśmie”, które potwierdza, że określona osoba złożyła oświadczenie o treści zapisanej w dokumencie i dana czynność prawna została dokonana w takiej właśnie formie. Ustawodawca dopuszcza tutaj stosowanie formy elektronicznej dokumentu opatrzonej bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym;
- forma pisemna z urzędowym poświadczeniem daty – celem tej formy jest autorytatywne potwierdzenie (data pewna), że w momencie poświadczenia daty dokument już istniał, tzn., że czynność prawna opisana w dokumencie została już dokonana. Podmiotami uprawnionymi do urzędowego poświadczenia daty są notariusz, organ państwowy i organ samorządowy;
- forma pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu i w formie aktu notarialnego – polega na spisaniu przez notariusza złożonych przez nich oświadczeń stron i opatrzeniu klauzulą stwierdzającą

²² Wyrok SN z dnia 30 grudnia 1993 r., III CZP 146/93, w którym czytamy: „składając podpis na dokumencie obejmującym oświadczenie woli, podpisujący wyraża wolę wywołania określonych skutków prawnych i daje jednocześnie wyraz temu, że dokument zawiera ostateczną a nie jedynie projektowaną treść danego oświadczenia, że oświadczenie to jest zupełne, oraz że pochodzi od osoby podpisanej. Powyższe funkcje podpisu nie pozostają bez znaczenia dla rozumienia tego pojęcia.” Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych 1994, nr 5, poz. 94, tezę SN zgodnie, z którą podpis wystawcy weksla nie musi być czytelny, ale powinien jednak być złożony w formie zwykle używanej przez wystawcę należało by odnieść także do innego rodzaju dokumentów. Niektórzy przedstawiciele nauki prawa cywilnego zaznaczają jednak, że obok nieczytelnego podpisu powinno się napisać imię i nazwisko podpisującego się. Podpis nie może sprowadzać się do napisania samych inicjałów imienia i nazwiska. Wyrok SN z 8 maja 1997 r., II CKN 157/97, SN wyraził, że „podpisem własnoręcznym nie jest zatem faksymile, podpis odbity stampilą lub innym mechanicznym sposobem.”, własnoręczność podpisu wynika z chęci zaakcentowania istotnej cechy podpisu osoby, K. Knopek, Dokument w procesie cywilnym, Poznań 1993, s. 42., stwierdził, że podpisem własnoręcznym jest tylko taki podpis, który został wykonany bez niczyjej pomocy, a więc całkowicie samodzielnie przez osobę podpisującą się.

własnoręczność podpisów. Forma ta posiada szczególnie uprzywilejowany charakter, odpowiada przesłankom każdej innej formy i zastępuje inne formy;

- złożenie oświadczenia woli przy testamencie ustnym - gdzie ustne oświadczenie spadkodawcy nie stanowi dokumentu, ale może być ujęte w postaci dokumentu zgodnie z art. 952 § 2 Kodeksu cywilnego; „Treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków, albo osoba trzecia spíše oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia, z podaniem miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca i dwaj świadkowie, albo wszyscy świadkowie.”

Niezachowanie w ustawie wyżej przewidzianej formy zgodnie z art. 73 § 1 k.c., czynność dokonana w innej formie jest bezwzględnie nieważna tylko wtedy, gdy ustawa przewiduje rygor nieważności art. 158 k.c. – forma zastrzeżona pod rygorem nieważności – ad solemnitatem. Niezachowanie formy zastrzeżonej dla celów dowodowych – ad probationem, ma znaczenie w aspekcie procesowym²³.

Pozostaje ona aktualna jedynie w przypadku tych czynności prawnych, dla których ją zastrzeżono, wówczas posiada znaczenie prawne w aspekcie procesowym.

Wyżej przedstawione cztery formy utrwalenia dokumentu stanowią elementarny zbiór wymogów określonych literą prawa do stosowania procesowego w celach dowodowych.

²³ Zob. Kodeks cywilny (Dz. U.1964 Nr 16, poz. 93 z późn zm.), art.73,75,78, 79, 99, 158, 179, 236, 329, 606, 952. ; Por.; Dmowski, S. Rudnicki S., 1998. Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga I. Część ogólna, Warszawa, s. 154 – 191. Ustawa z dnia 18 września 2005 r. o podpisie elektronicznym (Dz. U. Nr 130, poz. 1450 z późn zm.), art. 54 pkt. 2.; Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. Prawo o notariacie (Dz. U. 2002 Nr 42 poz. 369 z późn. zm.), art. 109, 110 § 3.; Por. Wyrok SN z 12 października 2001 r., V CKN 631/00, OSNC 2002/7-8/91, czynności prawne mogą być uznane za ważne w myśl art. 83 § 1 k.c. w odniesieniu do tych czynności dla których nie jest wymagana forma szczególna pod rygorem nieważności. SN skonstatował, że tylko podpis własnoręczny, zawierający w sobie cechy osobiste podpisującego, umożliwia przy pomocy ekspertyzy graficznej pisma ustalenie jego autentyczności, Wyrok SN z dnia 8 maja 2001 r., IV CKN 290/00, OSNC 2002, nr 1, poz. 9., z dokonaniem czynności pozornej w formie aktu notarialnego nie łączy się urzeczywistnienie celów przyświecających zastrzeżeniu formy aktu notarialnego dla czynności ukrytej, Wyrok SN z 23 listopada 2007 r., IV CSK 228/07, SN stwierdził jednoznacznie, że „immanentną cechą podpisu jest własnoręczność”, oświadczenie woli przesłane faksem może być postrzegane jedynie przez pryzmat „początku dowodu na piśmie” w rozumieniu art. 74 § 2 k.c..

Wprowadzenie wyjątków od zasady swobody wyboru formy i zastrzeżenie formy szczególnej, która w naszym systemie prawa przyjmuje najczęściej postać dokumentu, ma różnorakie uzasadnienie. Zachowanie formy szczególnej służy wyraźnemu oddzieleniu stadium przygotowania dokonania czynności prawnej od jej dokonania. Utrwalenie czynności prawnej w określonej formie szczególnej ułatwia zabezpieczenie i przeprowadzenie dowodu odnośnie tej czynności prawnej. Ponadto chroni strony czynności prawnych przed podejmowaniem pochopnych i niedostatecznie przemyślanych decyzji, zapewnia jawność czynności prawnych, względem osób trzecich, a także ułatwia odpowiednim organom państwowym sprawowanie kontroli nad dokonywaniem czynności prawnych²⁴.

Tak reprezentowane stanowisko zapewnia w sposób skuteczny ochronę prawną dokumentu, na którym składa się podpis. Stanowisko to, ułatwia też wymiarowi sprawiedliwości realizację czynności kontrolnych nad procesem czynności prawnych. Określenie właściwych form i treści w znacznym stopniu ułatwia pracę wymiaru sprawiedliwości oraz skuteczne i prawe wdrażanie obowiązujących dokumentów zgodnie z wytyczonymi procedurami prawnymi.

Wdrożenie nowych technologii do pracy organów administracji państwowej i samorządowej spowodowało, że dokumenty sporządzane i archiwizowane mogą być w formie elektronicznej. Większość danych przechowywanych w formie elektronicznej jest obecnie dostępna na szeroko rozumianych stronach internetowych urzędów i organizacji. Tworzenie dokumentów za pomocą komputera i edytora tekstów spowodowało zmianę nośnika dokumentu. Papier zastąpiono dyskiem komputerowym i kartą pamięci. Rozwój wiedzy informatycznej umożliwił łatwe przeniesienie dokumentu elektronicznego na papier w formie wydruku, albo przesłanie go za pomocą telefaksu lub poczty elektronicznej w różne miejsca świata na komputer odbiorcy.

Dla usprawnienia procesu przesyłania dokumentów i oświadczeń drogą elektroniczną w dniu 18 września 2001 r., ustawodawca

²⁴ Zob. Kodeks postępowania cywilnego, Warszawa 2007, wyd. 2, s. 95 – 96; por. Z. Radwański, System prawa cywilnego, tom I, część ogólna, Ossolineum 1985, s. 622; A. Brzozowski (w:) K. Pietrzykowski 1997 (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, tom I, Warszawa, s. 203.

wprowadził w życie ustawę o bezpiecznym podpisie elektronicznym. Ustawa reguluje wdrożenie dyrektywy 1999/93/WE z dnia 13 grudnia 1999 r. w sprawie wspólnotowych ram w zakresie podpisów elektronicznych. Dane dotyczące ogłoszenia aktów prawa Unii Europejskiej, zamieszczone w tej ustawie – z dniem uzyskania przez Rzeczpospolitą Polską członkostwa w Unii Europejskiej – dotyczą ogłoszenia tych aktów w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej – wydanie specjalne.²⁵ Ustawodawca określił tam warunki stosowania podpisu elektronicznego, skutki prawne, zasady świadczenia usług certyfikacyjnych oraz nadzór nad świadczącymi te usługi.

Wprowadzenie ustawy o podpisie elektronicznym zrewolucjonizowało formy komunikacji na płaszczyźnie obrotu prawnego. Powszechne wdrożenie podpisu elektronicznego i jego uregulowanie prawne umożliwiło zastąpienie własnoręcznego podpisu, przy identyfikacji osoby, na oświadczeniu zawartym w dokumencie. Zastosowanie bezpiecznego podpisu elektronicznego w procesie zawierania umów i tworzenia dokumentów drogą elektroniczną spowodowało znaczne ograniczenia kosztów tworzenia dokumentów jak i skrócenie czasu powstawania oraz realizacji postanowień wynikających z treści tworzonych dokumentów.

Karnoprawne i cywilnoprawne pojęcie dokumentu, przy maksymalnej precyzji treści prawnej i dostosowywaniu się do rzeczywistych warunków stanowionego prawa, winno odnosić się do wyrażeń ustawowych znajdujących się w obowiązujących aktach prawnych, do których zaliczamy: Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks wykroczeń, Kodeks karny skarbowy, Kodeks cywilny,

²⁵ Ustawa z dnia 18 września 2001 o podpisie elektronicznym, (Dz. U.2001 Nr 130, poz. 1450 z późn. zm.) Bezpieczny podpis elektroniczny musi spełniać szereg warunków. Istotą jest, ażeby był podporządkowany wyłącznie do osoby składającej ten podpis - art. 3 pkt. 2a. Musi być sporządzony pod kontrolą i za pomocą elektronicznych bezpiecznych urządzeń służących do składania podpisu elektronicznego oraz danych służących do podpisu – art. 3 pkt. 2b. Podpis elektroniczny musi podlegać weryfikacji, która pozwoli na identyfikację osoby składającej ten podpis i umożliwi stwierdzenie, że podpis został złożony za pomocą danych służących do składania podpisu elektronicznego, podporządkowanych do tej osoby oraz, że dane opatrzone tym podpisem nie uległy zmianie po złożeniu podpisu elektronicznego. Zadanie to umożliwi kwalifikowany certyfikat – „elektroniczne zaświadczenie za pomocą, którego dane służące do weryfikacji podpisu elektronicznego są podporządkowane do osoby składającej podpis elektroniczny i które umożliwiają identyfikację tej osoby – art. 3 pkt. 10, 12; por. Dz. Urz. WE, L13/12 z 19.1.2000, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 1999/93/WE z dn. 13.12.1999 r. w sprawie wspólnotowych ram w zakresie podpisu elektronicznego.

Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks postępowania administracyjnego²⁶.

Omawiane pojęcie elastycznie i precyzyjnie dostosowuje się do obowiązujących aktów prawnych określonych w wymienionych kodeksach. Dla właściwego zrozumienia treści i wyrażeń ustawowych w nich zawartych.

Dokument na każdym etapie wykorzystania wymaga jednak skutecznej ochrony przed podrobieniem, przerobieniem i bezprawnym użyciem jako autentycznego. Kategoria materialnego fałszerstwa i przestępczość przeciwko wiarygodności dokumentów należą do bardzo uciążliwych, szkodliwych społecznie i wymagają systematycznych działań prewencyjnych.

Jednym ze skutecznych środków zapobiegawczych i ograniczających (tę uciążliwą kategorię czynu karalnego) przestępczość o znacznym stopniu społecznej szkodliwości, zdaniem Stanisława Pikulskiego, są tradycyjne schematy jej zwalczania. Koniecznym jest, więc wszechstronne rozpoznawanie metod działania sprawców przestępstw, by następnie wiedzę tę wykorzystać do działań rozpoznawczych, wykrywczych, dowodowych i zapobiegawczych w procesie zwalczania przestępczości z wykorzystaniem dokumentów (Pikulski 1997, s. 5 – 9)²⁷. Usprawnieniem tych działań, może być wypracowanie odpowiedniego programu, uwzględniającego procesy prewencyjne i edukacyjne, tematycznie związane z weryfikacją dokumentów.

Stan ten potwierdzają obrazy statystyczne z których wynika, że liczba przestępstw stwierdzonych z art.270 kk, wyniosła w 2016 roku - 28324, w 2014 - 30392, a w 2010 - 35060 przestępstw. Analogicznie liczba postępowań wszczętych w tej kategorii przestępczości wynosiła: 15129, 16652 i 17427²⁸.

²⁶ Szerz. zob. Erciński T., 2004.*Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*. Część I. Postępowanie rozpoznawcze, tom I, Warszawa, s. 517; por. *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003, H. Mądrzak (red.), s.174, art. 244, 245, 252;Dz. U 1964 Nr 43 poz. 296. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 Kodeks postępowania cywilnego z późn. zm.; Dz.U.1997 Nr 89 poz. 555. Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 roku Kodeks postępowania karnego z późn. zm.; Dz.U.1964 Nr 43 poz. 296. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego z późn. zm.; Dz.U.1960 Nr 30 poz. 168. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego z późn. zm..

²⁷ Pikulski, S., 1997. Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej, Białystok, s. 5 – 9.

²⁸ [http://www.statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-15/63643,Podrabianie-dokumentow-art-270.html,\(on-line:20.04.2017r.\)](http://www.statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-15/63643,Podrabianie-dokumentow-art-270.html,(on-line:20.04.2017r.))

Spadek liczby przestępstw w analizowanej kategorii to głównie wynik działań edukacyjnych, prewencyjnych i doskonalących wdrażanie nowoczesnych technik zabezpieczających dokumenty przed podrobieniem, przerobieniem i użyciem jako autentycznego.

Wnioski.

Artykuł porusza problematykę zmian wynikających z uregulowań prawnych i praktycznych, a dotyczących meritum pojęcia „dokument” w zakresie Kodeksu karnego i Kodeksu cywilnego. Autorka zwraca uwagę na genezę i znaczenie tego pojęcia, zawartego już w Kodeksie karnym z 1932 r. Właściwa interpretacja, praktyczne rozumienie i znaczenie ustawodawcze, utrzymują kierunki ochrony dla poszczególnych typów przestępstw i zagrożeń karnych, przy zachowaniu właściwej formy czynności prawnych. Rozwój technologii zapisu, potrzeba dostosowania polskiego porządku prawnego do prawa w UE oraz zapobieganie przestępczości przeciwko wiarygodności dokumentów to główne powody ewolucji terminu przez ustawodawcę. Umiejętne wykorzystanie wiedzy na temat dokumentów i ich zabezpieczeń, jest dzisiaj jednym ze skutecznych środków przeciwdziałających przestępczości przeciwko ich wiarygodności i bezprawnemu wykorzystaniu. Materialne fałszerstwo i przestępczość przeciwko wiarygodności dokumentów mogą dotyczyć każdego obywatela. Dlatego też organy ścigania i wymiar sprawiedliwości zobowiązane są do właściwego, elastycznego i skutecznego działania, w celu powstrzymania fali tej szkodliwej społecznie kategorii przestępczości.

Literatura przedmiotu:

1. **ADAMSKI A.**, 2000. *Prawo karne komputerowe*, Warszawa.
2. **BŁACHUT J.**, 2011. *Dokument jak przedmiot ochrony prawno-karnej*, Warszawa.
3. **DMOWSKI S., RUDNICKI S.**, 1998. *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga I. Część ogólna, Warszawa.
4. **ERECIŃSKI T.**, 2004. *Komentarz do kodeksu postępowania*

- nia cywilnego. Część I. Postępowanie rozpoznawcze, tom I, Warszawa.
5. **GARDOCKI L.**, 2001 *Prawo karne*, Warszawa.
 6. **JAGIELSKA M.**, 1999. *Forma czynności prawnych*. Edukacja Prawnicza, Nr 4/1999.
 7. **KNOPPEK K.**, 1993. *Dokument w procesie cywilnym*, Poznań.
 8. **WRONKOWSKA S., ZIELIŃSKI M.**, 1993. *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*, Warszawa.
 9. **MAREK A.**, 2011. *Prawo karne*, Warszawa.
 10. **MADRZAK H.**, (red.) 2003. *Postępowanie cywilne*, Warszawa.
 11. **MIK B.**, 2001. *Karno materialna ochrona dokumentów* (w) Prokuratura i Prawo Nr 4/2001.
 12. **OCHMAN P.**, 2009. *Spór o pojęcie dokumentu w prawie karnym* (w) Prokuratura i Prawo Nr 1/2009.
 13. **PIETRZYKOWSKI K.**, (red.) 1997, *Kodeks cywilny. Komentarz*, tom I, Warszawa.
 14. **PIKULSKI S.**, 1997. *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok.
 15. **PIÓRKOWSKA – FLIEGER J.**, 2004. *Falsz dokumentu w polskim prawie karnym*, Kraków.
 16. **RAGLEWSKI J.**, 1998. *Stosunek przepisów części ogólnej nowego kodeksu karnego do innych ustaw przewidujących odpowiedzialność karną* (w) Przegląd Sądowy Nr 7/8/1998
 17. **STEFAŃSKI R.A.**, 2001. *Przestępstwo niszczenia znaków graficznych - art. 277 kk*. Prokuratura i Prawo Nr 10/2001.
 18. **WIÓRKOWSKI W., WIERCZYŃSKI G.**, 2006. *Informatyka prawnicza. Technologia informacyjna dla prawników i administracji prawniczej*, Kraków.
 19. **WRONKOWSKA S., ZIELIŃSKI M.**, 2004. *Komentarz do Zasad Techniki Prawodawczej*, Warszawa.

Źródła prawa krajowego:

20. USTAWA z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego* (Dz. U. 1960 Nr 30 poz. 168. z późn. zm.)

21. USTAWA z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny* (Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93 z późn. zm.)
22. USTAWA z dnia 17 listopada 1964 *Kodeks postępowania cywilnego* (Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296. z późn. zm.)
23. USTAWA z dnia 19 kwietnia 1969 r. *Kodeks karny* (Dz. U. 1969 Nr 13 poz. 94 z późn. zm.).
24. USTAWA z dnia 20 maja 1971 r. *Kodeks wykroczeń* (Dz. U. 1971 Nr 12 poz. 114 z późn. zm.)
25. USTAWA z dnia 14 lutego 1991 r. *Prawo o notariacie* (Dz. U. 2002 Nr 42 poz. 369 z późn. zm.).
26. USTAWA z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553 z późn. zm.).
27. USTAWA z dnia 06 czerwca 1997 r. *Kodeks postępowania karnego* (Dz.U.1997 Nr 89 poz. 555. z późn. zm.)
28. USTAWA z dnia 10 września 1999 r. *Kodeks karny skarbowy* (Dz. U.1999 Nr 83 poz. 930 z późn. zm.).
29. USTAWA z dnia 18 marca 2004 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń* (Dz. U. 2004 Nr 69 poz. 626).
30. USTAWA z dnia 16 lipca 2004 r. *Prawo telekomunikacyjne* (Dz. U. 2004 Nr 171 poz.1800 z późn. zm.)
31. USTAWA z dnia 17 lutego 2005 r. *o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne* (Dz. U. 2005 Nr 64 poz. 565).
32. USTAWA z dnia 28 lipca 2005 r. *o zmianie ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. 2005 Nr 178, poz. 1479).
33. USTAWA z dnia 18 września 2005 r. *o podpisie elektronicznym* (Dz. U. 2005 Nr 130 poz. 1450 z późn. zm.)
34. USTAWA z dnia 13 kwietnia 2007 r. *o kompatybilności elektromagnetycznej* (Dz.U. 2007 Nr 82 poz. 556 z późn. zm.)
35. OBWIESZCZENIE Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 30 marca 2002 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - *Prawo o notariacie* (Dz. U. 2002 Nr 42 poz. 369 z późn. zm.).

36. OBWIESZCZENIE Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 5 lipca 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - *Kodeks karny* (Dz. U. 2016 poz. 1137 z późn. zm.).
37. OBWIESZCZENIE Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 09 lutego 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - *Kodeks cywilny* (Dz.U.2017 poz. 459 z późn. zm.).
38. ROZPORZĄDZENIE PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ z dnia 11 lipca 1932 r. *Kodeks karny* (Dz. U. 1932 Nr 60 poz. 58).
39. ROZPORZĄDZENIE Rady Ministrów z dnia 28 marca 2007 r. w sprawie *Planu Informatyzacji Państwa na lata 2007-2010* (Dz.U.2007 Nr 61 poz. 415).
40. ROZPORZĄDZENIE Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „*Zasad techniki prawodawczej*”.(Dz. U. 2002 Nr 100 poz. 908)
41. PROGRAM *Zintegrowanej Informatyzacji Państwa 2014-2020*. Ministerstwo Cyfryzacji wrzesień 2016, <https://mc.gov.pl>, (online: 20.11.2016 r.).

Źródła prawa międzynarodowego:

42. DYREKTYWA 1999/93/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13.12.1999 r. w sprawie *wspólnotowych ram w zakresie podpisu elektronicznego* (Dz. Urz. WE, L13/12 z 19.1.2000).
43. DYREKTYWY 2004/108/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15.12.2004 r. w sprawie *zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących się do kompatybilności elektromagnetycznej oraz uchylającej dyrektywę 89/336/EWG* (Dz. Urz. UE L 390 z 31.12.2004).
44. KONWENCJA Rady Europy *o cyberprzestępczości*, sporządzona w Budapeszcie 23 listopada 2001 r.(Dz. U. 2015 poz.728).

Orzecznictwo:

45. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z dnia 30 grudnia 1993 r., sygn. III CZP 146/93.Uchwała składu siedmiu sędziów. <http://>

- www.prawo.lego.pl, (on-line: 20.10.2016 r.).
46. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z dnia 3 czerwca 1996 r., sygn. II KKN 24/96 Prokuratura i Prawo, dodatek „Orzecznictwo” Nr 2/1997r.;Marek A. Prawo karne, Warszawa 2001, s.648.
47. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z dnia 8 maja 1997 r., sygn. II CKN 157/97, LEX Nr 393857.
48. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z 12 października 2001r.,sygn.V CKN 631/00, <http://www.prawo.money.pl>,(on-line:6.03.2016r.).
49. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z dnia 20 kwietnia 2005 r., sygn. III KK 206/04, LEX Nr 151674.
50. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z dnia 23 listopada 2007 r., sygn. IV CSK 228/07, <http://www.prawo.legeo.pl>, (on-line:20.03.2017r.)

Netografia:

1. <http://statystyka.policja.pl>
2. <https://mc.gov.pl>
3. <http://www.prawo.lego.pl>
4. <http://www.prawo.money.pl>
5. <http://sjp.pwn.pl>
6. <http://www.lex.pl>

Dariusz Janik

Mgr, Doktorant Prawa, Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie / Polska

MA, Kozminski University in Warsaw / Poland

e-mail: dj@darekjanik.pl

Przestępstwo Kradzieży z Włamaniem

The Crime of Theft with Burglary

Streszczenie:

W artykule omówiono treść i zakres pojęcia włamania. Artykuł został wzbogacony, omówieniem przestępstwa włamania na przykładzie wybranych krajów Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe:

Kradzież, włamanie, kodeks karny, przestępstwa przeciwko mieniu, zabór rzeczy,

Abstract:

The article discusses the content and scope of the concept of burglary. The article has been enriched, discussing burglary on the example of selected EU countries.

Keywords:

Theft, burglary, penal code, crimes against property,

Wprowadzenie.

Przestępczość, jako problem społeczny stanowi przedmiot zainteresowania państwa. Ustawodawca bowiem zmierza do jak najdoskonalszego uchronienia obywateli przed niepożądanymi działaniami innych osób. Jak wynika z analizy danych statystycznych przestępstwo kradzieży z włamaniem jest jednym z najczęściej popełnianych przestępstw. Przestępstwo to zostało usankcjonowane przez ustawodawcę w przepisach ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. Jest to przepis (art. 279 k.k.) następujący po kradzieży

zawarty w rozdziale XXXV- przestępstwa przeciwko mieniu. Wymieniony artykuł ustawy karnej normuje kradzież z włamaniem, jako specyficzny zabór, w celu przywłaszczenia cudzej rzeczy ruchomej przy równoczesnym pokonaniu przeszkody. Sankcją jest kara pozbawienia wolności w wymiarze od roku do lat dziesięciu.

Art. 279 k.k. stanowi, „kto kradnie z włamaniem...”, zatem podmiot realizuje znamiona obejmujące kradzież. Bowiern przestępstwo będące przedmiotem niniejszego komentarza jest powiązane z przestępstwem kradzieży „zwykłej” zawartej w art. 278 k.k., ma do niej podobne cechy. Podmiot zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą jednocześnie dokonując włamania. Istotą problemu przestępczości kradzieży z włamaniem jest tak jak i w kradzieży, z którą przestępstwo włamania pozostaje w ścisłym związku - zabór mienia. Przyglądając się terminowi mienie można zauważyć, że pojęcie to zawiera się w terminie własność, zaś już pojęcie własność nie może zawrzeć się terminie mienie. Niekiedy nazwa „mienie” oznacza ogół podmiotowych praw majątkowych które, nie mają oznaczonego osobowego właściciela, stąd mówi się o mieniu instytucji państwowych, spółdzielczych, organizacji społecznych, czy indywidualnych osób (Bierć 2012, s. 278). Nazwa ta oznaczać może także tylko przedmioty o wartości majątkowej albo zespół przedmiotów tej własności. Własność w znaczeniu konstytucyjnych praw człowieka oznacza także inne prawa majątkowe np. własność intelektualną. W prawie cywilnym mienie jest pojmowane, jako prawo własności bądź jako ogół praw materialnych i niematerialnych. Nie jest rzecz jasna możliwe, aby sprawca czynu zabronionego zabrał w celu przywłaszczenia cudze prawo własności w znaczeniu cywilistycznym niematerialnym (Cieślak 2010, s. 322). Dlatego prawo karne przyjmuje dla określenia mienia wersję zmaterializowaną. Mienie, zatem to wszystko, co może realnie stanowić przedmiot zaboru.

W samym rozumieniu podstawy działania sprawcy istnieją dwie kwestie. Pierwsza to dostanie się do zabezpieczonej rzeczy, druga to zabranie rzeczy. I tak jak dalej wskazuje J. Wojciechowski włamanie odnosi się do zabezpieczeń fizycznych. Nie będzie zatem takim czynem kradzieży programu komputerowego przez pokona-

nie zabezpieczeń (Wojciechowski 2012, s. 487). Przedmiot zaboru musi być odizolowany, niedostępny dla sprawcy w normalny sposób. Mamy zatem rzecz i otaczające ją obiekty w znaczeniu szerokim - wszystko co „odgradza” ją od świata zewnętrznego, przyjmując, iż właściciel zagwarantował rzecz w obiektywnym odczuciu skutecznie. Subiektywnie, właściciel mógłby w sposób niewłaściwy technicznie (nieracjonalny) izolować swoje rzeczy, jednak nie zostanie to uznane za przesłankę do zaistnienia włamania. Warunkiem włamania nie jest brak fachowości w działaniu sprawcy. Podmiot nieprzygotowany oczywiście jest w stanie spowodować więcej szkód, jednak nie możemy tylko takich właśnie nazywać włamywaczami. Będzie nim zarówno przygotowany (fachowo) jak i nieprzygotowany.

Pomiędzy przedmiotem a podmiotem zachodzi pośredniość w postaci przeszkody. Izolacja przedmiotu istnieje wówczas, gdy jest on zamknięty w przestrzeni niedostępnej, uniemożliwiającej jakiegokolwiek ingerencje nieuprawnionych osób. Doktryna zwraca uwagę na problematykę pomieszczenia, w którym znajdują się przedmiot ochrony, którego struktura powinna być wykonana z materiału trwałego. Podmiot sprawczy w zależności od celu jaki chce osiągnąć, obiera przedmioty zabezpieczone nieskomplikowanymi przeszkodami. Rzeczy chronione w sposób technicznie zaawansowany odstraszały potencjalnych przestępców. B. Hołyst zwrócił uwagę na to, iż sprawcy włamań najczęściej posługują się narzędziami powszechnie dostępnymi (Hołyst 1977, s. 171.)

Przestępstwo kradzieży z włamaniem w ujęciu historycznym.

Przedmiotem ochrony w opisywanym przestępstwie jest pośrednio mienie. Stanowiło ono bowiem w świetle prawa natury jedno z podstawowych praw człowieka - prawa do własności. Każdy przejaw kradzieży cudzej rzeczy był od czasów plemiennych postrzegany jako niepożądany. Kto przedmiot zdobył zgodnie z przyjętym zwyczajem był uważany za właściciela. Zamach na dobro czyjeś był odbierany jakby gest wrogości i zuchwalstwa. Z czasem społeczeństwa zaczęły dzielić kradzież na wielką i małą (Koranyi 1976, s. 96.)

W kodeksie władcy Babilonu - Hammurabiego znalazły się najstarsze zapisy sankcji przeciwko mieniu. *Constitutio Criminalis Carolina*, prawo to uwzględniało już typy kradzieży i przewidywało za kradzież z włamaniem karę śmierci (Bożyczko 1972, s. 106). Szczegółowo także kradzieżą zajmowało się prawo salickie, które kwestie te regulowało w sposób bardziej rozbudowany, różniący przy tym wiele przedmiotów ochrony - zajmując się także kradzieżą przy użyciu przemocy. R. Zawłocki wskazuje, iż prawo dotyczące przestępstw przeciwko mieniu nie kształtowało się na przestrzeni dziejów w sposób jednolity. Historia rozwoju regulacji karnoprawnej mienia sprowadzać się może tylko do genezy i kształtowania się tego typu przestępstw (Zawłocki, s. 9.) Prawo XII Tablic zawierało sankcje za dokonanie kradzieży, a ta i uszkodzenie rzeczy (*Taubenschlag* Warszawa 1955, s. 238). Więc jeśli ktoś ukradł rzecz jednocześnie pokonując przeszkodę aby ją zdobyć, mógł zostać ukarany za kradzież oraz za wyrządzenie szkody. Polski porządek prawny surowo karał sprawców przestępstw przeciwko własności. Na Mazowszu za kradzież karano śmiercią przez powieszenie. W XVII wieku w czasach gospodarki pańszczyźnianej dziedzic miał prawo łaski. Jednak do wykonania kary śmierci za kradzieże dochodziło często. Kradzieży zwyklej nie kwalifikowano na szczególne typy. Liczył się fakt zaboru rzeczy cudzej. Przy uwzględnianiu wymiaru kary brano jednak pod uwagę sposób w jaki czyn popełniono. Inaczej wyglądało prawo karne dla plebsu, a inaczej dla szlachty. Wówczas każdy stan społeczny rządził się swoim prawem. Zbiór praw sądowych Andrzeja Zamoyckiego z 1776 roku, przyjęty przez sejm w cztery lata po pierwszym rozbiorze, zawierał katalog przestępstw przeciwko mieniu. Podczas zaborów prawo kształtowało się w zależności od ustawodawstw państw zaborczych - Austrii, Rosji, Prus. Karnista dziewiętnastego wieku R. Hube wskazuje, iż kradzież dokonana w sposób gwałtowny nosiła miano zbójczej, a także, że dokonywano jej zwłaszcza w nocy (Górniok 1976, s. 150). Pierwszym polskim kodeksem karnym było prawo uchwalone 1 września 1932r.

Po wojnie zauważano, że kradzież z włamaniem stała się bardziej problematyczna dla polityki kryminalnej niż zwykła kradzież.

Aby rozwiązać problem polityki kryminalnej, z którym zmagano się jednak już znacznie wcześniej, wprowadzono na mocy dekretu z dnia 4 marca 1953 r. o wzmożeniu ochrony własności społecznej do naszego systemu prawnego w art. 1 § 3 lit. c - kwalifikowaną postać kradzieży. Od momentu wprowadzenia regulacji kradzieży z włamaniem nie znika ona z przepisów przestępstw przeciwko mieniu.

Pierwsze uwspółcześnione karnistycznie uregulowania dotyczące opisywanego typu przestępstwa zostały włączone do porządku prawnego jako czyn zabroniony pod groźbą kary popełniony przeciwko mieniu społecznemu. Ustawodawca ludowy wprowadził w życie przepisy ustawy o odpowiedzialności karnej za przestępstwo przeciwko własności społecznej. Władza chciała bowiem położyć nacisk na doniosłość własności całego narodu jako jednego z podstawowych elementów ideologii komunistyczno-socjalistycznej. Ustawa czerwcową, bo tak ją nazywano w kręgach prawoznawczych, została uchwalona właśnie 18 czerwca 1959r. Dz. U. Nr. 36, poz.228, w art 2 § 2 lit. b. wymieniała typ kradzieży z włamaniem. Zawierała jedenaście artykułów (pierwszy dotyczył kradzieży) obejmujących wyłącznie kwestie przestępstw przeciwko mieniu, podpisana przez przewodniczącego rady państwa Aleksandra Zawadzkiego. Rozróżniano w dalszym ciągu mienie społeczne i prywatne.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wskazywała na własność społeczną, a ściślej na mienie należące do całego narodu (ogółu). W myśl art. 5 konstytucji PRL, państwo „umacnia własność społeczną jako główną podstawę siły gospodarczej kraju i pomyślności narodu”. Prawo naczelne PRL wymienia własność społeczną, spółdzielczą oraz własność indywidualną i osobistą obywateli. Uregulowanie dotyczące własności społecznej jest ściśle powiązane z jak zauważa W. Sokolewicz propagowaną przez władze komunistyczne zasadą współdziałania mas w rządzeniu państwem (Sokolewicz 1978, s.36.) Własność społeczna nie ma w ogóle podmiotu w rozumieniu prawa cywilnego. Środki produkcji są własnością społeczeństwa jako całości, a nie własnością państwa, społeczeństwo zaś jako całość nie jest podmiotem (Wasilkowski, Madey 1969, s. 48).

Po otrząśnięciu się z nieludzkich czasów wojen, w latach sześćdziesiątych XX wieku, zaczęto odczuwać wzmożone ożywienie społeczno-gospodarcze. Zauważalne stały się zmiany w zakresie kultury. Otworzyły się nowe horyzonty myślowe w nauce. W polityce światowej kładziono nacisk na bardziej pozytywne akcenty. Państwo polskie pod wodzą komunistów nie chciało pozostawać zupełnie w tyle zachodzących zmian. Może i zapatrzone na zachód, może i pragnące pokazać jednolitość i gotowość. Postanowiono zorganizować system prawny Rzeczypospolitej Ludowej. Właśnie w latach sześćdziesiątych dokonano kodyfikacji prawa. Najpierw zajęto się prawem cywilnym. Po dokonanych procesach kodyfikacyjnych w tym przedziale na koniec w roku 1969 przystąpiono do finalizacji norm prawa karnego.

W dniu 19 kwietnia 1969 r. uchwalono kodeks karny obowiązujący przez dwadzieścia dziewięć lat do 31 sierpnia 1998 r. W prawie tym przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu uregulowane zostały w art. 199–201. Kradzież z włamaniem została usankcjonowana w art. 208 rzeczonego kodeksu. Zaś w przepisach od 202 do 216 ustawodawca unormował przestępstwa w sposób bardziej indywidualny odnoszący się do rzeczy cudzej jako do głównego przedmiotu ochrony (Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969r. Kodeks karny, Dz. U. 1969 nr 13 poz. 94).

Były to głównie przestępstwa, które mogły być popełnione zarówno w stosunku do mienia społecznego, jak i do mienia cudzego. Ustawa ta w art. 208 stanowiła o kradzieży z włamaniem, „kto kradnie w sposób szczególnie zuchwały lub z włamaniem, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”. Jeśli chodzi zaś o zakres rozumienia pojęcia włamanie przez doktrynę i orzecznictwo tamtego okresu to poglądy nie przedstawiały się w sposób odwrotny do stanowiska dzisiejszej nauki i praktyki Wojciechowski, Kodeks karny: ustawa z dnia 19 kwietnia 1969r.: krótki komentarz praktyczny).

Przez włamanie także rozumiano kradzież dokonaną przez usunięcie stworzonego zabezpieczenia. Kodeks karny z 1969 r. zawierał również definicję mienia społecznego oraz mienia cudzego w słowniczku wyrażeń ustawowych. Można przyjąć, iż mienie cudze

rozumiano jako mienie prywatne, a mienie społeczne jako mienie państwowe. To na wzór praw przywiezionego z ZSRR o odpowiedzialności karnej za zagarnięcie mienia państwowego i społecznego kodeks z 1969 r. rozróżniał w swoich przepisach mienie państwowe, spółdzielcze i cudze. W prawie komunistycznym ZSRR pojawiało się również pojęcie mienie kolchozowe jednak nie włączono tego terminu do prawa karnego Polski komunistycznej, gdyż próby wprowadzenia kolchozów nie przyniosły oczekiwanych rezultatów władz (Gutekunst 1956, s. 38).

Przepisy prawne PRL stosunkowo jasno określają pojęcie kategorii mienia społecznego. Mieniem społecznym jest w świetle prawa PRL socjalistyczne mienie (ogólnonarodowe) (Górniok, s. 24). Mienie spółdzielcze to mienie przeznaczone na cele spółdzielcze lub na inne cele społeczne (Wasilkowski, Madey, s. 57). Wyjaśnienie wyrażeń zawartych w ustawie znalazło się w art. 120 rozdziału XVII. Ustawodawca rozumiał mienie społeczne jako socjalistyczne mienie ogólnonarodowe ludu pracującego. Natomiast pojęcie mienie cudze ustawa dzieliła na indywidualne i osobiste. Obecna regulacja przejęła przepis ustawy z 1969 r. wyłączając jedynie zwrot „w sposób szczególnie zuchwały”.

Po zmianie w stosunkach gospodarczych dokonano ponownej weryfikacji regulacji prawnych chcąc dostosować także niektóre z przepisów pod przyszłą integrację we wspólnotach europejskich. Zauważając również niedoskonałość wybranych norm prawnych. Bowiem na przestrzeni prawie trzydziestu lat orzecznictwo i nauka sprawdziło poprawność przepisów. W roku 1997 uchwalono obowiązujący kodeks karny. Przepis o przestępstwie kradzieży z włamaniem znalazło się w art. 279 k.k.

Przestępstwa kradzieży z włamaniem na przykładzie wybranych krajów Unii Europejskiej.

Przestępstwo będące przedmiotem rozważań niniejszej pracy znalazło się najwcześniej w nowożytnym porządku prawnym Niemiec. *Constitutio Criminalis Carolina* będąca źródłem prawa karnego Rzeszy zawierała typ kradzieży z włamaniem. To XVI wieczne

prawo różnicowało kradzież w zależności od przedmiotu i okoliczności popełnienia czynu. Anselm von Feuerbach (1775-1833) był twórcą zgodnego z duchem koncepcji szkoły klasycznej kodeksu karnego Bawarii (1813) (Radbruch, Haney 1997, s. 432). Obecnie obowiązujące w Federacji Niemieckiej prawo karne z uwzględnieniem reformy z 1998 r. to ustawa z 1994r. (Strafgesetzbuch) w skrócie (StGB). W przepisie 242 wymienia kradzież „Kto zabiera rzeczy ruchome, (...) z zamiarem przywłaszczenia podlega karze pozbawienia wolności do pięciu lat lub karze grzywny”¹.

Podobnie jak i w Polskim kodeksie karnym przesłanki popełnienia czynu kradzieży są takie same, zabór i przywłaszczenie cudzej rzeczy. Usiłowanie jest również karalne.

Sposób rozmieszczenia norm odnoszących się do rozważanego przestępstwa włamania w ustawie niemieckiej również oddaje sposób regulacji w naszym porządku kodeksu karnego. Mianowicie artykuł dotyczący kradzieży z włamaniem jest tuż po kradzieży tak jak w prawie niemieckim. O bycie tegoż czynu karalnego stanowi przepis 243 StGB. § 243 „Besonders schwerer Fall des Diebstahls” - formy kwalifikowane kradzieży². W doktrynie niemieckiej podnosi się, iż środki ochrony przed włamaniem mają zapobiec nieautoryzowanemu dostępowi do zamkniętego pokoju lub obszaru. Należy jednak podkreślić, że niemiecki przepis dotyczący szczególnych postaci kradzieży jest bardziej rozbudowany pod względem znamionowym. I tak czyn jest szczególny gdy sprawca dokonuje kradzieży przy użyciu podrobionego klucza lub innych narzędzi, lub w wyniku ukrycia się w pomieszczeniu. Kradnie opakowanie mające zabezpieczać rzecz. Jest także sprawcą profesjonalnym. Kradnie w miejscach kultu religijnego lub znaczenia historycznego, a także przy wykorzystaniu bezradności innej osoby lub za pomocą broni.

Punkt pierwszy przepisu stanowi bezpośrednio o czynie kradzieży z włamaniem. Za popełnienie wymienionych form kradzieży sprawcy grozi kara od 3 miesięcy do 10 lat pozbawienia wolności.

¹ Omawiany przepis prawny dostępny pod adresem internetowym: http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_243.html.

² Omawiany przepis prawny dostępny pod adresem internetowym: http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_243.html.

Różni się od sankcji naszej regulacji ustawowej w zakresie wymiaru kary, bowiem dolna granica przy kradzieży z włamaniem według art. 279 k.k. wynosi 1 rok. Z danych statystycznych wynika, że prawie 44% włamań odbywa się w Niemczech w ciągu dnia, także w obecności mieszkańców. Ze zbiorczych danych służb policyjnych Niemiec wynika, iż odsetek wszystkich postaci kradzieży wyniósł w 2014r. 14,7%. W porównaniu ze stanem z 2013 r. wzrost o 1,8%³. Liczba zarejestrowanych kradzieży z włamaniem wzrosła tam w ciągu ostatnich 15 lat.

W Niemczech liczba nieudanych włamań wzrosła z 28,3% w 1993r. do 40,2% w 2013 r. Od roku 2012 do 2013 odnotowano wzrost o 3,7%, (144 117 przypadków w 2012r., 149 500 przypadków w 2013r.). Niemcy pokrzywdzeni kradzieżą z włamaniem wyliczyli starty w 2013 r. na 427 495 425 euro, a w 2012r. na 404 832 971 euro. 68,9% podejrzanych jest pochodzenia niemieckiego. Włamywacze według niemieckich danych dokonują kradzieży wchodząc przez drzwi wejściowe – 52,05%, 45,77% - balkonowe oraz przez okna - 26,49% przypadków.⁴

W prawodawstwie Wielkiej Brytanii nie ma jednolitego kodeksu karnego. Próby kodyfikacyjne zaczęły się w dziewiętnastym wieku. Skierowano projekty prawa do komisji. Jednak Anglia i Walia ciągle pracują nad kodyfikacją. Wielu Brytyjskich karnistów wyrażało poglądy jakoby prawo karne podlegało ciągłym zmianom, toteż stały zbiór przepisów kryminalnych przyniesie postulowane efekty w postaci stabilizacji i jednolitości prawa. (Horder 2012, s. 107.). W Zjednoczonym Królestwie obowiązuje jednak odrębna ustawa dotycząca przestępstw przeciwko mieniu, „Theft Act z 1968 r.” uchwalona przez parlament w piętnastym roku od rozpoczęcia panowania Królowej Elżbiety II. Prawo to składa się z dwudziestu pięciu rozdziałów. W tym z rozdziału regulującego kradzież z włamaniem „Section 9 – Burglary” wskazuje na dwa rodzaje przestępstw tego typu. Prze-

³ Bundeskriminalamt Kriminalistisches Institut Fachbereich, http://www.bka.de/nm_193232/DE/Publikationen/PolizeilicheKriminalstatistik/2014/pks2014__node.html

⁴ http://www.bka.de/nm_254604/DE/Publikationen/PolizeilicheKriminalstatistik/2013/pks2013__node.html oraz http://www.bka.de/nm_193232/DE/Publikationen/PolizeilicheKriminalstatistik/2014/pks2014__node.html

pis statuuje odpowiedzialność karną zależności od rodzaju miejsca dokonania. Jeśli byłby to dom mieszkalny kara jest surowsza.

Przestępstwo obejmuje znamiona: kradzieży, wejścia do budynku, dokonania uszkodzenia ciała w następstwie czynności sprawczych kradzieży z włamaniem (dodatkowo), uszkodzenie rzeczy stanowiących przeszkody materialne. Kara wynosi dla czynów dokonanych w miejscach zamieszkałych 14 lat, a w pozostałych przypadkach do 10 lat. Kolejny podrozdział dotyczy włamania z zamiarem gwałtu. Ustawa nie definiuje terminów pomieszczenie czy budynek, podobnie jak w Polsce pojęcia nie określone przez ustawodawcę stanowią przedmiot zainteresowań doktryny. Dla bytu przestępstwa kradzież z włamaniem w świetle prawa Wielkiej Brytanii niezbędne jest udowodnienie, czy sprawca jest intruzem, bądź czy dokonał uszkodzeń zabezpieczeń, przemocy na osobie, czy gwałtu dla typu drugiego.

Francuskie ustawodawstwo wydaje się bardzo stabilne, ponieważ kodeks uchwalony w roku 1810 (Napoleona) obowiązywał aż do roku 1994, w którym to weszła w życie unowocześniona wersja kodyfikacji prawa karnego. Robert Badinter francuski minister sprawiedliwości postulował w latach 80' o zmiany ustawy karnej przyjętej jeszcze w dziewiętnastym wieku. Przestępstwa przeciwko mieniu znalazły się w księdze III kodeksu. Kradzież jest zagrożona karą do 5 lat pozbawienia wolności oraz grzywną w wysokości 75 tysięcy euro. Prawo nie wymienia przestępstwa kradzieży z włamaniem jako kolejnego artykułu. Statuuje ten czyn w sposób uniwersalny włączając go do przepisu dotyczącego zwykłej kradzieży. W paragrafie 6 artykułu 314-4 znajdziemy zapis, w myśl którego kradzież dokonana w mieszkaniu lub miejscu wykorzystywanym lub przeznaczanym do przechowywania pieniędzy, kosztowności, towarów lub mienia oraz paragraf 8, gdy kradzież jest poprzedzona aktem zniszczenia, degradacji lub pogorszenia mienia. Kradzież przez pokonanie przeszkody fizycznej będzie spełniać zwykle dwa znamiona, toteż kara wzrośnie do 7 lat więzienia i 100 tysięcy euro grzywny. Zagrożenie pozbawieniem wolności zwiększy się do 10 lat więzienia i 150 tysięcy euro grzywny, gdy kradzież jest przeprowadzona w warunkach

obejmujących trzy okoliczności⁵. (Przepisy prawne dostępne pod adresem internetowym: <http://legifrance.gouv.fr>.)

We Francji tylko 20% włamań zdarza się w nocy. Do większość włamań dochodzi w ciągu dnia, w szczególności między godziną 14 a 17 (55% włamań). W roku 2007 doszło do 370 983 włamań. Liczba rozbojów (kradzież z włamaniem) znacznie wzrosła 2 ostatnich latach. Dla prywatnych domów liczba ta wzrosła z około 166 000 w 2008 r. do około 246 000 w 2013 r. W ciągu 5 lat liczba włamań wzrosła o 50%⁶. (www.secura.thome.fr/staistiques/cambriolage.thp.)

Włoski kodeks karny, który wszedł w życie 24 października 1989 r. zawiera katalog przestępstw przeciwko mieniu w tytule XIII księgi drugiej. Kradzież z włamaniem znalazła się w artykule 624 i jest zagrożona karą do 6 lat pozbawienia wolności oraz karą grzywny. W sytuacji gdy czyn wyczerpuje więcej znamion wówczas granica kary wzrasta do 10 lat pozbawienia wolności.

Jak wynika z przedstawionego wywodu katalog przestępstw przeciwko mieniu znalazł się we wszystkich wybranych krajach. W Wielkiej Brytanii jako oddzielna ustawa z uwagi na brak kodeksu karnego. W każdym ze wskazywanych ustawodawstw górna granica kary waha się do 10 lat podobnie jak w Polsce. Jedynie w Wielkiej Brytanii gdy dokonano przestępstwa kradzieży z włamaniem do domu zamieszkałego zagrożenie wzrasta do 14 lat. Takie zamierzenie parlamentu brytyjskiego można tłumaczyć względami odstraszającymi. Jeśli bowiem sprawca będzie mógł wybrać pomiędzy kradzieżą w miejscu zamieszkałym, a kradzieżą w miejscu nieprzeznaczonym do bytowania ludzi, wybierze to ostatnie z uwagi na mniejszą karę. Taki najprawdopodobniej był zamiar brytyjskiego wymiaru sprawiedliwości. Najdłużej w systemie prawnym kradzież, a także szczególne jej formy, istnieje w kodyfikacjach niemieckich oraz francuskich.

Wybrane aspekty kryminologiczne kradzieży z włamaniem. Przyczyny.

Chcąc zwrócić uwagę na problematykę związaną z czynnikami

⁵ Przepisy prawne dostępne pod adresem internetowym: <http://legifrance.gouv.fr>.

⁶ www.secura.thome.fr/staistiques/cambriolage.thp.

wpływającymi na przestępczość przede wszystkim wypadało wskazać, iż w doktrynach filozofii prawa karnego wykształciły się szkoły, które próbowały już odpowiedzieć na pytania związane z przyczynami przestępczości. Filarowa grupa badaczy opowiadająca się za systematycznymi działaniami prewencyjnymi została nazwana szkołą klasyczną. Idee wskazujące na czynniki biologiczne samego sprawcy jako źródło przestępczości zawarte zostały w badaniach pozytywistów. Na nowo poglądy klasycystów przedstawiła filozofia neoklasycystyczna. Współcześnie rozwijany jest nurt badań zapoczątkowany na potrzeby ekonomii, który nazywany jest antynaturalistycznym. Odpowiednio poglądy klasycystów opowiadały się za prewencyjną odstrasżającą teorią kary (K. Buchała 1980, s. 50).

Wobec czego jako przyczyny przestępczości według poglądów szkoły klasycznej można wskazać na sankcje karną, która aby zniechęcała musi być realnie większa. Innymi słowy łagodniejszy przepis ustawy karnej nie zatrzyma sprawców w dokonywaniu przestępstw i właśnie takie założenia wypracowano na gruncie nauki klasycznej prawa karnego. Szkoła pozytywistyczna reprezentowana głównie przez włoskich badaczy doszukiwała się przyczyn przestępczości w właściwościach wynikających z unikatowości każdego człowieka (Lernell 1973, s. 121) prowadząc badania w kierunku czynników biologicznych. Filozofia neoklasyczna prawa karnego optowała po stronie kary, która niesie ze sobą ładunek uciążliwości, ale przede wszystkim jest sprawiedliwa (Lelental, Szczygieł 2009, s. 69.) Antynaturaliści zwracają uwagę, że to państwo decyduje o tym co ma być uznane za przestępstwo (Kubiak 2012, s. 169.). Tym samym jako przyczynę przestępczości można wskazać ingerencję państwa w sferę karania. Oczywiście chodzi o działania ponad potrzeby polityki kryminalnej.

Tak kształtowała się myśl założeń wpływających na określenie przyczyn przestępczości w filozofii prawa karnego oraz działającej w ścisłej współpracy z tą gałęzią kryminologią. Przedmiot niniejszej pracy odnosi się do zagadnień związanych z przestępstwem kradzieży z włamaniem. Przyczyny przestępczości, jak wskazano wyżej, w dogmatach naukowych są różnie postrzegane, tak i przyczyna

kradzieży z włamaniem może mieć różne podłoża. Najczęściej, jak słusznie wskazywali w doktrynie szkoły klasycznej, to sama wola sprawcy decyduje o popełnieniu przestępstwa. Jednak z uwagi na inne wypracowane idee można dodać, że obok wyżej wymienionej cechy istnieją jeszcze odrębne wpływające czynniki jak niesprawiedliwość społeczna, co z kolei wskazywali antynaturaliści w koncepcjach ekonomicznych. Można próbować wskazać również na czynniki kryminogenne, takie, które warunkują przestępczość dzieląc je per analogiam na subiektywne i obiektywne. B. Hołyst jako pierwsze z czynników kryminogennych klasyfikuje właściwości subiektywne sprawcy (Hołyst 1977, s. 141).

Co do czynników subiektywnych, to jeśli sprawca jednorazowo wprowadzi się w stan upojenia i dokona przestępstwa, wcześniej nie używając alkoholu, będziemy mogli powiedzieć, iż jest to czynnik bezpośredni subiektywny. Lecz jeśli sprawca upija się praktycznie codziennie, to może stanowić to czynnik pośrednio warunkujący, na który wpływ mają także właściwości obiektywne. Jak zauważa Leon Tyszkiewicz [w:] *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*, „okoliczności traktowane jako kryminogenne mogą też wystąpić w związku nie przyczynowym, tylko strukturalnym z przestępstwem, np. alkoholizm przestępcy może być powodem jego przestępczość (Tyszkiewicz 1991, s. 42). Natomiast L. Lernell słusznie zauważa, iż kolejne z czynników kryminogennych - właściwości obiektywne, ewidentnie determinują zachowania jednostek (Lernell 1967, s. 232). Ważne jest i to, że na czynniki przestępcze ma wpływ również polityka państwa oraz zmiany społeczno - ekonomiczne (Lernell 1967, s 154).

Na rozważany w niniejszej pracy problem, mianowicie przestępstwo kradzieży z włamaniem, w zakresie doszukiwania się jej przyczyn można przyjąć pewne wskazania zawarte w pracy profesora B. Hołysta. Autor ten podnosi, iż sprawcy kradzieży kierują się także, a co może być uznane nawet za jedną z głównych przyczyn tegoż występku, tzw. zbywalnością zagarniętych przedmiotów oraz a co za tym idzie dużymi korzyściami materialnymi (Hołyst, s. 141.)

Sprawcy przestępstwa kradzieży dokonując zaboru rzeczy najczęściej sprawdzają sytuację rynkową pozyskanych dóbr. Zabierając

przy tym te, które można łatwo sprzedać i dużo zyskać. Na podstawie uwag B. Hołysta przyjąć wypadnie, że chęć osiągnięcia znacznego przychodu może stanowić jedną z przyczyn dokonania kradzieży z włamaniem, aczkolwiek rzecz zabezpieczona (co statuuje włamanie) jest często cenniejsza od takiej, którą złodziej może zabrać np. w sklepie spożywczym. Przyglądając się badaniom społecznym z 2005r. aż 63% badanych usprawiedliwiała kradzież powszechnie panującym trudnym stanem ekonomicznym „biedą” (Plawgo 2005, s. 214). Mimo, iż badania pochodzą sprzed 10 laty, nadal w strukturze społecznej ciągle postępujący nierówny podział dóbr nie zmienia skali zaistniałego zjawiska.

Portret psychologiczny sprawcy.

Podnosząc o kwestiach psychologicznych stwierdzić należy, iż w tym przedziale tematycznym nauka psychologii i psychiatrii łączy się z kryminologią, kryminalistyką i prawem karnym. Omawiając problematykę postaw psychologicznych sprawcy przestępstwa kradzieży z włamaniem, po pierwsze należy sięgnąć do zakresu kryminalistycznego.

Początki profilowania sprawcy przestępstwa sięgają do początku dwudziestego wieku. W tym czasie amerykański psychiatra J.A. Brussel dokonał pierwszego portretu psychologicznego na potrzeby śledztwa kryminalnego (Polityka Wydania 39-45, 2006, s. 110.)

W okresie wojennym głównie na potrzeby wywiadowcze profilowano, a w zasadzie prognozowano za pomocą profilowania możliwe zachowania ludzi odpowiadających za nasilenie konfliktu. Tak też zaczęła włączać się specjalizacja profilowania psychologicznego w ramy działań kryminalistycznych podejmowanych przez służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo obywateli. Obecnie bardzo przydatna zwłaszcza w pracy policji przy portretowaniu sprawców zabójstw na potrzeby ich ujęcia. Psychologia sprawcy przestępstw przeciwko mieniu ma swoje potrzeby tylko przy badaniach naukowych. Z racji pojmowania tego zagadnienia jako związanego z ugruntowanymi pobudkami działania.

Portret psychologiczny sprawcy ściśle wiąże się z terminem motywacja, ponieważ przy użyciu motywacyjnej analizy można zrozumieć działania intelektu człowieka. Kodeks karny zawiera sformułowanie motywacja przy uwzględnianiu dyrektyw wymiaru kary. Jest to termin wypracowany na gruncie nauk psychologicznych. Oznacza zgodnie z przyjętą definicją powtarzając za M. Budyn - Kulig (Budyn-Kulig 2011, s. 218.) iż jest to „zachowanie sprawcy w określony sposób” a w rozumieniu szerszym „udzielenie odpowiedzi na pytanie dlaczego sprawca działa w określony sposób” zaś w znaczeniu ścisłym jest to proces prowadzący do określonego zachowania się (Budyn-Kulig 2011, s. 218.) Można zwrócić uwagę na motywy, które pobudzają u sprawcy chęć popełnienia czynu zabronionego. W przypadku kradzieży z włamaniem mają w większości przypadków podłoże ekonomiczne. A. Frydel co prawda w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku jeszcze na początku obowiązywania kodeksu z 1969 r. zauważył, że sprawcy rozboju na mieniu, co per analogiam możemy rozszerzyć również na kradzież z włamaniem, zawsze chcą zabrać dla siebie cudze mienie (Frydel 1974, s. 26) Ten wynikający z natury rzeczy fakt łączy wszystkich przestępców dopuszczających się rozważanego czynu.

Nastawienie sprawcy omawianej sytuacji to nic innego jak wola zaboru mienia należącego do właściciela. Można podnieść na podstawie całości rozważań przedstawianych w niniejszej pracy, iż sprawca kradzieży z włamaniem to najczęściej osoba, która z różnych przyczyn nie może realizować się na innych zgodnych z prawem płaszczyznach życia. Czyniąc sobie często niejako „dorywcze” źródło utrzymania.

Sprawca kradzieży z włamaniem to osoba, która stawia na osiągnięcie większego zysku ze zrabowanych przedmiotów niż w przypadku zwykłej kradzieży. Można wnioskować, że człowiek ten najczęściej jest w pełni przygotowany technicznie do dokonania przestępstwa, a następnie znając rynki zbytu, do spieniężenia pozyskanych przedmiotów, jeśli nie są to pieniądze. Warto dodać, że potencjalny przestępca może nawet nie wiedzieć, iż występki z art. 279 k.k. nie jest czynem przepołowionym (Zgoliński, Kurowski 2013,

s. 118), toteż bez względu na wartość zagarniętego mienia odpowiada za kradzież z włamaniem z naciskiem surowszej kary niż w przypadku zwykłej kradzieży z kodeksu wykroczeń.

Modus operandi.

Sposób działania sprawcy kradzieży z włamaniem jest najczęściej, tak jak wspomniano wcześniej, ustalony w stałą konfigurację czynności ciągłych, uzależnionych ewentualnościami na miejscu dokonania, jednak aby pokonać przeszkodę, co statuuje owe przestępstwo, sprawca podejmuje działania pokonując zabezpieczenie (włamuje się). W tym zakresie sposób działania podmiotów sprawczych rozważanego przestępstwa jest taki sam (włamują się). Może różnić się tylko cechami szczególnymi, które zależą od czynników sytuacyjnych. Zgodnie z normatywną teorią winy określającą możliwość wymagania od sprawcy zachowania zgodnego z prawem (Błaszczyk, Zientara 2013, s. 22). Przy włamaniu po stronie sprawcy musi ona mieć postać umyślną powziętą w zamiarze bezpośrednim. Nie można przecież z natury rzeczy dokonać włamania w sposób nieumyślny.

Analizując przepis dotyczący przytroczonego występkę należy zwrócić uwagę na kwestie związane z przywłaszczeniem przez podmiot sprawczy rzeczy ruchomej. Sprawca przywłaszcza rzecz wówczas, gdy zamierza rozporządzać nią jak właściciel. Jak zauważa J. Wojciechowski przywłaszczenie jest dokonane wówczas, gdy sprawca realizuje takie czynności, które wskazują, iż cudzą rzecz włączył on do swego stanu posiadania i potraktował jak własną (Wojciechowski 2002 s. 533.)

Zatem podmiot realizujący znamiona przestępcze musi wewnątrznie odczuwać chęć posiadania cudzej rzeczy. W rozumieniu językowym możemy rozważać znaczenia pojęcia przywłaszcza. Można potraktować, że sprawca pożąda cudzej rzeczy do tego stopnia aby mieć ją jak własną. Oczywiście inną już kwestią jest sprawa podłoża psychicznego, nie jest istotne do czego podmiot sprawczy potrzebuje zabranej rzeczy. Nie mówimy oczywiście o okolicznościach wyłączających odpowiedzialność takich jak stan wyższej konieczności.

Omawiając sposób podjęcia działań przestępczych przez sprawcę nie można ominąć wskazania na cechy, które w sposób statuujący wpływają na zrealizowanie wszystkich znamion określonych przez kodeks karny. Działania po stronie sprawcy oraz gwarantowanie bezpieczeństwa rzeczy przez właściciela współpracują ze sobą, bowiem zaważą w efekcie końcowym na wyczerpaniu w całości normy karnej.

W nauce prawa karnego wypracowano teorie odnoszące się do problematyki rozważanego przypadku. Pierwsza z nich dotyczy teorii niebezpieczeństwa, co oznacza użycie siły po stronie sprawcy. Kolejna odnosi się do zabezpieczenia, bowiem każdy przejaw wyłączenia rzeczy przez właściciela ma stanowić dla sprawcy sygnał, iż rzecz ta jest niedostępna dla innych osób (Zawłocki, s. 90-91.)

Użycie siły fizycznej przez podmiot sprawczy stanowi warunek dostania się do przedmiotu. Nie zawsze jednak dzieje się tak, że sprawca niszczy przeszkody, ważne jest bowiem aby dostał się do miejsca, czyli pokonał przeciwność natury technicznej i to jest właśnie element warunkujący ten typ kradzieży.

Próbując analizować działanie sprawcy kradzieży z włamaniem zwróćmy uwagę na weryfikacje według wykładni językowej - dokonać włamania, można tylko pokonując zabezpieczenie (włamać się). Pokonać przeszkodę można także nie niszcząc jej samej. I tak jak wskazuje J. Wojciechowski włamanie odnosi się do zabezpieczeń fizycznych. Nie będzie zatem takim czynem kradzież programu komputerowego przez pokonanie zabezpieczeń (Wojciechowski, s. 487).

Choć obecnie nauka zaczyna kształtować stanowisko opowiadające się również za włamaniem komputerowym jako wyczerpującym znamiona kradzieży kwalifikowanej.

Przedmiot zaboru musi być odizolowany, niedostępny dla sprawcy w normalny sposób. Warto w tym miejscu wskazać, że kod elektroniczny może stanowić zabezpieczenie pomieszczenia (Wyrok Sądu Najwyższego z 9 września 2004r., V KK 144/04). Mamy zatem rzecz i otaczające ją obiekty w znaczeniu szerokim - wszystko co „odgradza” ją od świata zewnętrznego, przyjmując przy tym, iż właściciel zagwarantował rzecz w obiektywnym odczuciu skutecz-

nie. Subiektywnie właściciel mógłby w sposób niewłaściwy technicznie (nieracjonalny) izolować swoje rzeczy, jednak nie zostanie to uznane za przesłankę do zaistnienia włamania. Sąd Najwyższy uznał za pomieszczenie zamknięte między innymi: „wszelkiego rodzaju budynki, skarbcce, schowki (np. kasy pancerne, kasetki, szafy, biurka), specjalne środki transportu (np. kolejowe wagony, samochody: chłodnie, cysterny, warsztaty) i inne środki służące do transportu ludzi lub mienia oraz wszelkiego rodzaju zbiornik i pojemniki służące do przechowywania, przekazywania lub przesyłania mienia do obrotu towarowego, transportu” (Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Karna z 15 sierpnia 1985r., I KR 212/85; OSNKW 1986/11-12 poz. 97). Zabezpieczeniem będzie także inna forma techniczna o zamkniętej zwartej strukturze. Zwrócono także uwagę na kwestię zaboru opakowania, które zabezpiecza rzecz. Zdaniem W. Gutekunsta taka forma czynu zabronionego stanowi kradzież z art. 278 k.k. (Gutekunst 1956, s.61). Rzeczy chronione w sposób technicznie zaawansowany odstraszaają potencjalnych przestępców. B. Hołyst zwrócił uwagę na to, iż sprawcy włamań najczęściej posługują się narzędziami powszechnie dostępnymi (Hołyst, s.171). Z najnowszych orzeczeń Sądu Najwyższego wynika, iż przy kwalifikowaniu przez sąd rozpoznający sprawę kradzieży z włamaniem należy ustalić, czy wydzielona część pomieszczenia sklepu, do której dostęp ograniczały drzwi z pleksi były tylko wydzieloną częścią zamkniętą - zwykłym zamknięciem spełniającym taką rolę jak klamka, haczyk, zasuwka, czy też zamknięcie owych drzwi z pleksi stanowiło specjalną przeszkodę materialną, której zadaniem było uniemożliwienie dostępu do tej części sklepu osobom postronnym (Wyrok Sądu Najwyższego z 27 lutego 2014 r., II KK 259/13). Można dodać po części jako komentarz do przytoczonego orzeczenia, że „włamanie polega więc na usunięciu zabezpieczenia zarówno bardzo skomplikowanego, mocnego, jak i słabego” (Kołakowska - Przełomiec 1996, s. 6.)

Z innego wyroku Sądu Najwyższego wynika, iż współodpowiedzialne za kradzież z włamaniem nie będą osoby, które nie wiedziały, że biorą udział w przestępstwie. Błędem jest zakwalifikowanie oskarżonych - którzy zostali wykorzystani do popełnienia przestępstwa

z racji wykonywanego przez siebie zawodu, np. w postaci świadczenia usług transportowych, zaś grupa przestępcza organizując kradzież z włamaniem musiała zadbać o stronę logistyczną tego przedsięwzięcia i zapewnić transport celem przewiezienia i ukrycia skradzionego mienia - jako współsprawców, gdyż nie mieli oni świadomości uczestniczenia dokładnie w tego rodzaju czynie zabronionym (Wyrok Sądu Najwyższego z 28 marca 2014 r., III KK 443/13.) Jeśli chodzi o działania sprawcy wyczerpujące normy art. 288 k.k. to zgodnie z zasadą konsumpcji czyn wyczerpujący znamiona szkodliwości w stopniu mniejszym zostanie wyłączony na rzecz czynu o większej dozie społecznej szkodliwości (Górnioł 2002, s.1168). Zbieg rzeczywisty zachodzi gdy przedmiot uszkodzony ma wartość większą od obiektu kradzieży, ważną uwagą będzie też wskazanie aby wówczas gdy pokrzywdzonymi są różne osoby (J. Skorupka 2012, s. 172) (pokrzywdzony z art. 288 k.k. oraz pokrzywdzony z art. 279 § 1 k.k.) nie uznawać zbiegu za pomijalny (Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Karna z dnia 6 listopada 2003 r.; II KK 5/2003).

Można również posłużyć się orzeczeniem Sądu Najwyższego aby wskazać na moment dokonania czynu zabronionego, nie będzie nim chwila pokonania zabezpieczeń, ponieważ jeśli sprawca upora się z przeszkodą nie przywłaszczając rzeczy ruchomej możemy mówić o zniszczeniu mienia, zatem zgodnie z poglądem Sądu Najwyższego „kradzież jest dokonana w chwili zaboru, tj. objęcia przedmiotu wykonawczego we władztwo sprawcy i w związku z tym stopień utrwalenia władztwa nad tym mieniem, dalsze losy mienia oraz dalsze zamiary sprawcy względem mienia są obojętne z punktu widzenia oceny prawnej” (Wyrok Sądu Najwyższego z 11 stycznia 1988 r., II KR 343/87, OSNKW 1988/7-8/55). Z najnowszych orzeczeń Sądu Najwyższego wynika iż, przy kwalifikowaniu przez sąd rozpoznający sprawę kradzieży z włamaniem należy ustalić, czy wydzielona część pomieszczenia sklepu, do której dostęp ograniczały drzwi z pleksi były tylko wydzieloną częścią zamkniętą - zwykłym zamknięciem spełniającym taką rolę jak klamka, haczyk, zasuwka, czy też zamknięcie owych drzwi z pleksi stanowiło specjalną przeszkodę materialną, której zadaniem było uniemożliwienie dostępu do tej części sklepu osobom postron-

nym (Wyrok Sądu Najwyższego z 27 lutego 2014 r., II KK 259/13.)

Z innego wyroku Sądu Najwyższego wynika, iż współodpowiedzialne za kradzież z włamaniem nie będą osoby które nie wiedziały, że biorą udział w przestępstwie. Błędem jest zakwalifikowanie oskarżonych - którzy zostali wykorzystani do popełnienia przestępstwa z racji wykonywanego przez siebie zawodu w postaci świadczenia usług transportowych, zaś grupa przestępcza, organizując kradzież z włamaniem musiała zadbać o stronę logistyczną tego przedsięwzięcia i zapewnić transport celem przewiezienia i ukrycia skradzionego mienia - jako współsprawców, gdyż nie mieli oni świadomości uczestniczenia dokładnie w tego rodzaju czynie zabronionym (Wyrok Sądu Najwyższego z 28 marca 2014 r., III KK 443/13).

Przedmiot zaboru.

Przestępstwo kradzieży z włamaniem statuuje podobnie jak kradzież jako dokonanie czynu ukierunkowanego na zabór „cudzej rzeczy ruchomej”. Zgodnie z kodeksem cywilnym rzeczami są tylko przedmioty materialne (art. 45 k.c.). Materialność przedmiotu oznacza bowiem urzeczywistnienie w sposób nadający mu byt (Gołaczyński 2012, s. 435.)

Jak już zostało wcześniej zauważone, na potrzeby omówienia mienia społecznego kodeks karny przyjął odmienne pojęcie rozważające prawo do własności niż w prawie cywilnym. W cywilistyce na prawo własności składają się również wartości niematerialne. Co z natury wynika dokonać kradzieży z włamaniem można tylko wobec przedmiotu, który sprawca postrzega oraz ma możliwość „poruszenia” przemieszczenia przedmiotem.

Regulacja prawa cywilnego uważa rzeczy ruchome za to wszystko co materialne a co nie jest nieruchomością (Wąsek 2002, s. 789.) Rzeczami ruchomymi są również pieniądze (Gołaczyński s. 437), bowiem kodeks karny przyjął w art. 115 § 9 rozszerzenie pojęcia rzeczy ruchomej. W tym zakresie, iż na potrzeby zwiększenia ochrony oraz wyeliminowania problematyki w orzecznictwie, za rzecz ruchomą lub przedmiot uznał także pieniądź, środek płatniczy oraz dokument uprawniający do otrzymania sumy bądź zawierają-

cy obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału albo stwierdzenie uczestnictwa w spółce (Zob. art. 115 § 9 k.k.). Karta do bankomatu jak i bon towarowy nie stanowią rzeczy ruchomej, tak według Sądu Najwyższego (Uchwała Sądu Najwyższego - Izba Karna z 21 października 2003 r. I KZP 33/2003; OSNKW 2003/11-12 poz. 96, Uchwała Sądu Najwyższego - Izba Karna z 26 listopada 2003r. I KZP 21/2003 OSNKW 2004/1 poz. 1.) Z kolei sformułowanie „cudzej” oznacza brak po stronie sprawcy jakichkolwiek praw do rzeczy. Należy zwrócić uwagę na kwestie przywłaszczenia. Sprawca przywłaszcza rzecz w sposób legalny w następstwie czego uzurpuje sobie do niej prawo, czyli postępuje jak właściciel. Natomiast w regulacji przywłaszczenia z przestępstwa kradzieży sprawca niejako wyjmuje rzecz z władania właściciela nie rozporządzając się nią już wcześniej (Sośnicka 2013, s. 216.)

Aby zrozumieć spójność znaczeń przywłaszczenia wskazać można na czynnik odróżniający w zakresie objęcia władztwa nad rzeczą. Zadaniem autora przy przywłaszczeniu mamy wejście we władztwo w sposób pierwotnie legalny, w przypadku kradzieży przywłaszcza się rzecz w sposób od samego początku, niezgodny z prawem (kradnąc go). Zabór mienia następuje bezprawnie bez żadnej do tego podstawy i bez zgody właściciela lub osoby, od której mienie zabrano (Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Karna z 18 grudnia 1998 r.; IV KKN 98/98; Prokuratura i Prawo - dodatek 1999/7-8 poz. 5.). Cudza rzecz obejmuje kwestie zaboru przedmiotu spod władztwa właściciela. Można także wskazać na posiadacza, gdyż władztwo to odpowiada w tym zakresie prawu własności (Gniewek 2004, s. 732). Rzecz stanowiąca współwłasność jest dla każdego ze współwłaścicieli rzeczą cudzą w ujęciu prawa karnego (Zgoliński, Kurowski 2012, s. 16), tak też w orzecznictwie w sprawach karnych (Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 14 sierpnia 2002 r.; II AKa 1295/02; KZS 2002/9/13, wyrok SN z dnia 6 stycznia 1978 r. - V KR 197/77, OSNPG 6/78 poz. 64). Jeśli rzecz się ma do nieruchomości, to właściciel powinien ujawnić swoje prawa w księdze wieczystej. W przypadku rzeczy ruchomych nie ma obowiązku prowadzenia prawnych rejestrów nabywanych przedmiotów, nawet takich, które

przedstawiają znaczną wartość. Właściciel jest zatem w stanie udowodnić swoje prawa przedstawiając odpowiedni dokument świadczący o nabyciu praw do przedmiotu. Rzecz niczyja zgodnie z wykładnią gramatyczną nie stanowi przedmiotu zaboru, nie jest rzeczą cudzą (Cieślak 2010, s. 323). Co do przedmiotu zaboru należy także odnieść się do orzeczenia Sądu Apelacyjnego który przyjął, że „(...) wartość szkody wyrządzonej zaborem mienia stanowi tylko suma zagarniętych pieniędzy lub rzeczy. Nie wlicza się do tej wartości odsetek od sumy pieniędzy. Liczy się bowiem tylko szkodę rzeczywiście wyrządzoną, a nie zysk spodziewany, choćby osiągnięcie go graniczyło z pewnością” (Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 17 września 1992 r., II AKr 201/91, S 1992/10/12).

Zatem z uwagi na powyższe można przyjąć, że przedmiotem zaboru są rzeczy ruchome o pewnych szczególnych właściwościach. Cechy te nadaje im także w subiektywnym odczuciu sam sprawca, bowiem zdaniem autora to on sam decyduje co chce i dlaczego przywłaszcza dokonując kradzieży przez włamanie.

Nauka prawa karnego może tylko próbować na podstawie ujętych badań wyjaśnić, do jakich przedmiotów najczęściej dostają się sprawcy tego rodzaju przestępstw. Za prof. B. Hołystem stwierdzić należy, że przyczyną kradzieży z włamaniem jest chęć osiągnięcia korzyści materialnej - często znacznej - przez sprawcę czynu, wobec czego można wysnuć tezę, iż przedmiot zaboru stanowi taka rzecz ruchoma, która może zostać w sposób łatwy zbyta przynosząc korzyść sprawcy. Ale i przy tym taka, do której włamywacz może się bez większego trudu dostać.

Wnioski.

Kodeks karny wyróżnia typy kwalifikowane kradzieży, wśród nich kradzież z włamaniem. Dla bytu przestępstwa nie ma znaczenia przyjęta metoda: drzwi mogą zostać wyłamane lub otworzone wytrychem, kłódka przepiłowana, zamek szyfrowy otwarty wykradzionym wcześniej. Zazwyczaj przestępcy dokonują kradzieży z włamaniem dla osiągnięcia korzyści majątkowej nie potrafią, bowiem już zadowolili się zwykłą kradzieżą. Celowo użyto słowa zazwyczaj, ponie-

waż zdarzają się także inne sytuacje, w których sprawca nie dysponuje przedmiotem kradzieży dla celów majątkowych. Może tak być wówczas, kiedy np. sprawca włamie się do muzeum i skradziony obraz umieszcza w domu celem podziwiania.

Kradzież z włamaniem stanowi szczególne dopełnienie przestępstwa kradzieży, tak zwany typ kwalifikowany. O bycie tegoż czynu zabronionego decyduje właśnie włamanie. Włamanie wydaje się, iż stanowi o przestępstwie nacechowanym szczególnym wandalizmem niosącym przy tym większy ładunek niebezpieczeństwa niż przy zwykłej postaci kradzieży. Jest pojęciem, które przysporzyło trudności orzecznicych. Jest także terminem języka prawniczego. Jednak różne osoby odmiennie, szerzej bądź wężiej postrzegają włamanie. W doktrynie wyróżnia się dwie koncepcje warunkujące włamanie. Użycie siły fizycznej przez podmiot sprawczy stanowi warunek dostania się do przedmiotu. Nie zawsze jednak dzieje się tak, że sprawca niszczy przeszkody. Ważne jest, aby dostał się do miejsca, czyli pokonał przeciwność natury technicznej, to jest, bowiem element warunkujący ten typ kradzieży. Próbując analizować kradzież z włamaniem według wykładni językowej - dokonać włamania można tylko pokonując zabezpieczenie (włamać się). Pokonać przeszkodę można także nie niszcząc jej samej.

Literatura przedmiotu:

1. **BIERĆ A.**, 2012. *Zarys prawa prywatnego: część ogólna*, Warszawa, s. 278.
2. **BŁASZCZYK M.**, 2013. Zientara A., *Prawo karne: Diagramy*, Warszawa, Wolter Kluwer, s. 22.
3. **BOŻYCZKO Z.**, 1972, *Przestępstwo i życie*, Wrocław, s. 106.
4. **BUCHAŁA K.**, 1980. *Prawo karne materialne*, Warszawa, PWN, s. 50.
5. **BUDYN-KULIG M.**, 2011. [w]: M. Mozgawa (red.), *Prawo karne materialne: Część ogólna*, Warszawa, Wolters Kluwer, s. 218.
6. **CIEŚLAK W.**, 2010. *Prawo karne: Zarys instytucji i naczelne zasady*, Warszawa, Wolters Kluwer, s. 322-323.
7. **FRYDEL**, 1974. *Przestępstwo rozboju w świetle kryminalistyki i kryminologii*, Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze, s. 26.
8. **GNIEWEK E.** (red.), 2004. *Kodeks cywilny: komentarz do art. 1-534*, Warszawa, C. H. Beck, s. 732.
9. **GOŁACZYŃSKI** (red.), 2012. *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne: komentarz*, Warszawa, Wolters Kluwer, s. 435.
10. **GÓRNIOK O.**, 2002. *Kodeks karny: komentarz*, Gdańsk, Arche, s. 1168.
11. **GÓRNIOK O.**, 1976. *Zagarnięcie mienia społecznego*, Warszawa, s. 150.
12. **GUTEKUNST W.**, 1956. *O położeniu przedmiotu wykonawczego kradzieży z włamaniem*, NP., s.61.
13. **GUTEKUNST W.**, 1956. *Zagarnięcie mienia społecznego*, Warszawa, s. 38.
14. **HOLYST B.**, 1977. *Przestępczość w Polsce: studium kryminologiczne*, Warszawa, s. 171.
15. **HORDER J.**, 2012. *Homicide and the Politics of Law Reform*, Oxford, s. 107.
16. **KOŁŁAKOWSKA - PRZEŁOMIEC H.**, 1996. *Przestępstwa*

- kradzieży z włamaniem: studium kryminologiczne*, Warszawa, Typografia, s. 6.
17. **KORANYI K.**, 1976. *Powszechna historia prawa*, Warszawa, s. 96.
 18. **KUBIAK H.E.** (red.), 2012. *Polska bieda w świetle europejskiego roku walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym*, Kraków, Akademia im. A. F. Modrzewskiego, s. 169.
 19. **LELENTAL S., G. B. Szczygiel** (red.), 2009. *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, Białystok, Temida 2, s. 69.
 20. **LERNELL L.**, 1967. *Podstawy nauki polityki kryminalnej: studia z zagadnień przestępstwa, odpowiedzialności i kary*, Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze, s. 232.
 21. **LERNELL L.**, 1973. *Zarys kryminologii ogólnej*, Warszawa, PWN, s. 121.
 22. **PLAWGO B.**, 2005, *Czynniki Rozwoju Regionalnego Polski Północno-Wschodniej*, Tom 2, Białystok, WSAP, s. 214.
 23. **POLITYKA**, 2006. Wydania 39-45, Warszawa, Wydawnictwo Prasowe „Polityka”, s. 110.
 24. **RADBRUCH G., HANEY G, FEUERBACH**, Heidelberg 1997, s. 432.
 25. **SKORUPKA J.** (red.), 2012. *Postępowanie karne: część ogólna*, Warszawa, Wolters Kluwer, s. 172.
 26. **SOKOLEWICZ W.**, 1978. *Konstytucja PRL po zmianach z 1976 r.*, Warszawa, s.36.
 27. **SOŚNICKA A.**, 2013. *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia w polskim prawie karnym*, Warszawa, Wolters Kluwer, s. 216.
 28. **TAUBENSCHLAG R.**, 1955. *Rzymskie prawo prywatne na tle praw antycznych*, Warszawa, s. 238.
 29. **TYSZKIEWICZ L.**, 1991. *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*, Katowice, Uniwersytet Śląski, s. 42.
 30. **WASILKOWSKI J., MADEY M.**, 1969. *Prawo własności w PRL: zarys wykładu*, Warszawa, s. 48.
 31. **WĄSEK A.** 2002. *Kodeks karny: komentarz*, Gdańsk 2002, Arche, s. 789.

32. **WOJCIECHOWSKI J.**, 2002. *Kodeks karny. Komentarz.* Orzecznictwo, Warszawa, s. 487.
33. **WOJCIECHOWSKI J.**, 1995. *Kodeks karny: ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r.: krótki komentarz praktyczny*, Rawa Mazowiecka, s. 245.
34. **ZAWŁOCKI R.** (red.), *System prawa karnego: przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze*, Tom 9, s. 90-91.
35. **ZGOLIŃSKI I., KUROWSKI K.**, 2013. *Prawo karne: Kazusy z rozwiązaniami*, Warszawa, Wolters Kluwer, s. 118.
36. **ZGOLIŃSKI I., KUROWSKI K.**, 2012. *Prawo karne: Kazusy z rozwiązaniami*, Warszawa, Wolters Kluwer, s. 16.

Akty prawne oraz orzecznictwo:

37. USTAWA z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny (Dz. U. 1969 nr 13 poz. 94)
38. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z 9 września 2004 r., V KK 144/04.
39. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO - Izba Karna z 15 sierpnia 1985 r., I KR 212/85; OSNKW 1986/11-12 poz.
40. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z 27 lutego 2014r., II KK 259/13.
41. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z 28 marca 2014r., III KK 443/13.
42. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z 11 stycznia 1988r., II KR 343/87, OSNKW 1988/7-8/55.
43. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z 27 lutego 2014 r., II KK 259/13.
44. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO z 28 marca 2014 r., III KK 443/13.
45. UCHWAŁA SĄDU NAJWYŻSZEGO - Izba Karna z 21 października 2003 r. I KZP 33/2003; OSNKW 2003/11-12 poz. 96.
46. UCHWAŁA SĄDU NAJWYŻSZEGO - Izba Karna z 26 listopada 2003r. I KZP 21/2003 OSNKW 2004/1 poz. 1.

47. WYROK SĄDU NAJWYŻSZEGO - Izba Karna z 18 grudnia 1998r.; IV KKN 98/98; Prokuratura i Prawo - dodatek 1999/7-8 poz. 5.
48. WYROK SĄDU APELACYJNEGO W KRAKOWIE z 17 września 1992r., II AKr 201/91, S 1992/10/12.

Netografia:

49. http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_243.html.
50. http://www.bka.de/nm_193232/DE/Publikationen/Polizeiliche-Kriminalstatistik/2014/pks2014__node.html
51. http://www.bka.de/nm_254604/DE/Publikationen/Polizeiliche-Kriminalstatistik/2013/pks2013__node.html
52. http://www.bka.de/nm_193232/DE/Publikationen/Polizeiliche-Kriminalstatistik/2014/pks2014__node.html
53. <http://legifrance.gouv.fr>.
54. www.secura.thome.fr/staistiques/cambriolage.thp.

Krzysztof Milek

Dr, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska / Polska

PhD, The Faculty of Management, Rzeszów University of Technology / Poland

e-mail: km383@wp.pl

Odpowiedzialność Prawna Nauczycieli

The Legal Responsibility of Teachers

Streszczenie:

Artykuł poświęcony jest zagadnieniu prawnej odpowiedzialności nauczycieli. Niewłaściwe wypełnianie obowiązków zawodowych w każdej grupie zawodowej łączy się z ryzykiem poniesienia odpowiedzialności przez jej przedstawicieli. W związku z nienależytym wykonywaniem obowiązków pracowniczych lub dokonaniem określonych czynów sprzecznych z prawem również wobec nauczycieli mogą być wyciągane określone konsekwencje prawne. Przepisy dotyczące zasad prawnej odpowiedzialności nauczycieli mają zróżnicowany charakter i uregulowane zostały w wielu aktach prawnych. Zasady odpowiedzialności dyscyplinarnej znajdują odzwierciedlenie w Karcie Nauczyciela, reguły odpowiedzialności materialnej i porządkowej zawarte są w Kodeksie pracy, w kwestii cywilnoprawnej odpowiedzialności odszkodowawczej zastosowanie mają ustawa o systemie oświaty oraz ewentualnie Kodeks cywilny, natomiast odpowiedzialność karna i odpowiedzialność za wykroczenie, jaką może ponieść nauczyciel, wynika z naruszenia przez niego przepisów Kodeksu karnego lub Kodeksu wykroczeń.

Słowa kluczowe:

Nauczyciel, odpowiedzialność prawna nauczycieli, zasady odpowiedzialności prawnej.

Summary:

The article is devoted to the issue of the legal responsibility of teachers. Improper fulfillment of the obligations arising out of employment in each occupational group entails a liability risk by its representatives. The improper performance of an employee's duties or acting in a way contrary to the law, and this includes teachers, may be subject to certain legal consequences. Legislation concerning the legal responsibility of teachers is varied in

nature and have been regulated in a number of legal acts. Disciplinary responsibility has been defined in the Teachers' Charter, the rules of material and ordinal responsibility are contained in the Labour Code, civil liability is regulated in particular by the Educational Act and the Civil Code, and any possible criminal liability and liability for an offense which a teacher may be subject to arise from the violation of the Criminal Code or Code of Offenses.

Key words:

Teacher, legal responsibility of teachers, legal responsibility legislation.

Każdy rodzaj aktywności, bez względu na stopień jej sformalizowania, łączy się z ryzykiem niepowodzenia osiągnięcia oczekiwanych celów lub koniecznością ponoszenia ujemnych następstw tych zachowań, które z punktu widzenia standardów przyjętych dla tego rodzaju działalności są oceniane jako zachowania negatywne. Ta ogólna reguła ma również zastosowanie do sytuacji wykonywania obowiązków przez reprezentantów poszczególnych grup zawodowych, gdy podejmowanie lub zaniechanie realizacji pewnych działań może rodzić konsekwencje wyrażające się możliwością stosowania wobec nich określonych reguł odpowiedzialności. Zasady tej odpowiedzialności mają swoje źródło nie tylko w przepisach prawa, ale w wielu sytuacjach są efektem obowiązywania pewnych zwyczajów, norm obyczajowych czy powinności o charakterze moralnym, powszechnie uznawanych i respektowanych w danej grupie zawodowej. Warto przy tym pamiętać, że nie zawsze sytuacja, która jest potępiana przez normę prawa obyczajowego, moralnego lub religijnego będzie w taki sam sposób oceniana w prawie stanowionym. Zdarzyć się może bowiem tak, że dany czyn z moralnego punktu widzenia będzie wartościowany negatywnie i spotka się z dezaprobatą społeczną, zaś prawo stanowione nie będzie go traktowało w kategoriach zachowania naruszającego jakąkolwiek obowiązującą regułę prawną. Równie prawdopodobna jest okoliczność, że postępowanie oceniane jako pozytywne z moralnego punktu widzenia, w świetle unormowań prawodawstwa państwowego będzie nosiło znamiona czynu bezprawnego (por. A. Korybski, L. Leszczyński, A. Pieniążek, 2000, s. 49-50).

Wprowadzanie do prawodawstwa uregulowań dotyczących odpowiedzialności poszczególnych grup zawodowych jest zjawiskiem powszechnym. Szczególne unormowania w tym zakresie odnoszą się między innymi do: urzędników, lekarzy, farmaceutów, prawników (sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych, notariuszy, komorników), architektów czy geodetów. W ramach różnych grup zawodowych, poza pewnymi unormowaniami natury ogólnej, specyficzne zasady odpowiedzialności znajdują zastosowanie także do nauczycieli. U podłoża prawnej regulacji zasad odpowiedzialności nauczycieli leży wiele przyczyn, wśród których na plan pierwszy wysuwają się takie czynniki jak: wyjątkowy charakter dobra prawnego, które w związku z realizacją obowiązków zawodowych zostało powierzone nauczycielom, specyfika wykonywanego zawodu oraz wysokie oczekiwania formułowane wobec nauczycieli nie tylko w zakresie pożądaných kwalifikacji merytorycznych, ale także w kwestii ponadprzeciętnych predyspozycji natury etycznej i moralnej.

Ponoszona przez daną osobę lub grupę zawodową odpowiedzialność jest zawsze następstwem braku realizacji określonych obowiązków, ich wykonywania w sposób niezgodny z przyjętymi standardami, unormowaniami czy zwyczajami lub przekroczenia zachowaniem (działanie lub zaniechanie) pewnych nakazów lub zakazów postępowania. Lapidarnie rzecz ujmując powstanie odpowiedzialności – bez względu na jej charakter i umocowanie - wynika z niewykonania pewnych obowiązków lub ich wypełniania w sposób niewłaściwy. W przypadku nauczycieli powinności te sformułowane zostały w różnych aktach prawnych i posiadają zróżnicowany charakter. Szeroki wachlarz potencjalnych zachowań nauczyciela naruszających prawnie oczekiwane modele postępowania prowadzi do możliwości pociągnięcia go do odpowiedzialności, która może przybierać wieloraką postać: odpowiedzialności prawnej (dyscyplinarnej, porządkowej, materialnej, cywilnej, karnej oraz za wykroczenie) lub moralnej. Z punktu widzenia przedmiotowego opracowania istotny jest w szczególności pierwszy z wymienionych aspektów, bowiem w sposób kluczowy wpływa na status nauczyciela (w określonych sy-

tuacjach sankcje natury prawnej stosowane wobec nauczycieli mogą go nawet pozbawić możliwości wykonywania tego zawodu).

Przed bliższym omówieniem i charakterystyką reguł prawnej odpowiedzialności nauczycieli warto zaznaczyć, że nauczyciel to nie tylko zawód, ale to niewątpliwie także misja i powołanie. Te dwa z pozoru mało istotne elementy są integralnie związane z pracą nauczyciela i odgrywają niesłychanie istotne znaczenie. Trudno bowiem wyobrazić sobie skuteczne i efektywne realizowanie się w pracy dydaktycznej z młodzieżą przez osobę, która nie ma świadomości i poczucia pełnienia ważnej misji społecznej oraz nie przejawia wyraźnego zainteresowania swoim zawodem. Właściwa postawa w tym zakresie powinna skutkować realizacją obowiązków zawodowych z pełnym zaangażowaniem. Prawidłowe podejście do pracy w zawodzie nauczyciela nie może się wyrażać li tylko spędzaniem w szkole wynikającej z charakteru zatrudnienia obowiązkowej ilości godzin, ale winno się przejawiać głębszą integracją ze środowiskiem szkolnym, istnieniem autentycznej nici sympatii wobec uczniów oraz szacunku do innych współpracowników, mimo niewątpliwych trudności i mnóstwa sytuacji stresogennych jakie są wpisane w zawód nauczyciela. Problemów stanowiących źródło stresu w pracy nauczyciela wymienić można bardzo wiele, a wynikają one głównie ze stale nienapawających optymizmem wskaźników demograficznych rodzących obawę utraty zatrudnienia przez wielu nauczycieli, niejednokrotnie niebezpiecznie źle ocenianej pod względem zachowania młodzieży, często nieuzasadnionych roszczeń rodziców i opiekunów prawnych uczniów wobec szkoły i jej pracowników (w szczególności nauczycieli), czy w końcu kryzysu niektórych instytucji odpowiedzialnych za oświatę, inicjujących wprowadzanie nieprzemyślanych i trudnych do przewidzenia w kontekście przyszłych skutków reform.

Przechodząc do omówienia prawnych aspektów odpowiedzialności nauczyciela warto raz jeszcze zasygnalizować, że jest to problematyka bardzo złożona i wieloaspektowa. Jednym z rodzajów prawnej odpowiedzialności jaką może, zgodnie z obowiązującymi przepisami ponosić nauczyciel jest odpowiedzialność dyscyplinarna.

Do niedawna podstawy prawne ewentualnego stosowania reguł odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli zawarte były w kilku aktach prawnych: ustawie z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, stanowiącej obok ustawy o systemie oświaty drugi podstawowy akt prawa oświatowego (T. Komorowski, 2007, s. 39) oraz rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 stycznia 1998 r. w sprawie komisji dyscyplinarnych dla nauczycieli i trybu postępowania dyscyplinarnego¹. Warto zaznaczyć, że odpowiedzialności dyscyplinarnej zgodnie z ww. regulacjami prawnymi do 8 sierpnia 2009 roku podlegali wyłącznie nauczyciele mianowani i dyplomowani (niezależnie od sposobu zatrudnienia) uczący w szkołach publicznych i niepublicznych. Nowelizacja Karty Nauczyciela z dnia 25 lipca 2008 r. zrównała w zakresie odpowiedzialności dyscyplinarnej wszystkich nauczycieli, którzy jej mieli podlegać (A. Barański, M. Szymańska, J. Rozwadowska-Skrzeczyńska, 2014, s. 428).

Na mocy ustawy z dnia 18 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016r. poz. 668) całość uregulowań z zakresu zasad prawnej odpowiedzialności nauczycieli została włączona do jednego aktu prawnego – Karty Nauczyciela natomiast ww. rozporządzenie zostało uchylone z końcem maja 2016 r. Spośród najważniejszych zmian wprowadzonych przedmiotową ustawą w zakresie odpowiedzialności dyscyplinarnej warto zaznaczyć, że został stworzony Centralny Rejestr Orzeczeń Dyscyplinarnych wobec nauczycieli, w którym mają być gromadzone dane o zawieszeniu nauczyciela w pełnieniu obowiązków oraz dane o nauczycielach, którzy zostali prawomocnie ukarani dwoma najsurowszymi karami dyscyplinarnymi: wydalenia z zawodu nauczycielskiego lub zwolnienia z pracy z zakazem przyjmowania do pracy w zawodzie nauczycielskim ukaranego nauczyciela w okresie 3 lat od ukarania.

Przesłanki stosowania odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli nie uległy zmianie wraz z wejściem w życie nowych uregu-

¹ Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2011 r. (sygn. III PZP 1/11) rozporządzenie to nie utraciło mocy obowiązującej po upływie 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie ustawy - Karta Nauczyciela oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 19, poz. 239 ze zm.).

lowań prawnych wprowadzonych ustawą z 18 marca 2016 r. Zgodnie z art. 75ust. 1. Karty Nauczyciela nauczyciele podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za dwie kategorie uchybień: obowiązkowi określonym w art. 6 Karty Nauczyciela lub godności zawodu. Skupiając się na początku na pierwszym z wymienionych aspektów warto zauważyć, że wykaz obowiązków określonych w art. 6 Karty Nauczyciela został przez ustawodawcę enumeratywnie wyegzemplifikowany. Wprawdzie nie jest to wyliczenie przykładowe tylko zamknięty katalog (numerus clausus) niemniej jednak trudno wskazać na dokładne zakresy (desygnaty) określonych tam obowiązków, czyli zdefiniować w sposób nie budzący wątpliwości, jakie zachowanie nauczyciela stanowić będzie przejaw nieprzestrzegania tych obowiązków i w konsekwencji stwarzać może podstawy zastosowania wobec niego reguł odpowiedzialności zawodowej, a kiedy nie będzie ku temu wystarczających przesłanek. Zgodnie z art. 6 Karty Nauczyciela nauczyciel jest zobowiązany: 1) rzetelnie realizować zadania związane z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą, w tym zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę; 2) wspierać każdego ucznia w jego rozwoju; 3) dążyć do pełni własnego rozwoju osobowego; 4) kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka; 5) dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów.

Nawet pobieżna analiza cytowanego przepisu, bez stosowania skomplikowanych reguł wykładni, pozwala na wyciągnięcie wniosku, iż każdy ze wskazanych punktów art. 6 Karty Nauczyciela może rodzić spore trudności interpretacyjne. Wynika to w głównej mierze z bardzo ogólnych sformułowań zawartych w tym przepisie, mających charakter klauzul generalnych (A. Barański, M. Szymańska, J. Rozwadowska-Skrzeczyńska, 2014, s. 49). Dla przykładu w punkcie pierwszym cytowanego przepisu pojawia się postulat rzetelne-

go realizowania zadań zawodowych przez nauczyciela. Na gruncie przedmiotowego uregulowania prawnego wyraźnie wyłania się problem związany z wykładnią pojęcia „rzetelny”, a zwłaszcza jego przeciwieństwa w postaci „nierzetelności” nauczyciela w sferze realizacji jego zadań zawodowych, stanowiącej przejaw zachowania mogącego skutkować wobec niego konsekwencjami nie tylko natury moralnej, ale także prawnej. Niejednoznaczna jest również treść punktu 2 art. 6 Karty Nauczyciela, który nakłada na nauczyciela powinność wspierania każdego ucznia w jego rozwoju, nie precyzując jednak bliżej w czym dokładnie wykonywanie tego obowiązku mogłoby się wyrażać, a zwłaszcza jakie formy zachowania nauczyciela wobec ucznia stanowiłyby podstawę do uznania, iż nie wspiera on konkretnego wychowanka do tego stopnia w jego postępkach i rozwoju, iż powinien za to ponieść odpowiedzialność dyscyplinarną. Należy bowiem zauważyć, że poświęcenie każdemu uczniowi osobistej uwagi przez podobną ilość czasu na każdej lekcji w klasie liczącej kilkadziesiąt osób jest fizycznie niemożliwe. Ze względu na bardzo zróżnicowane potrzeby poszczególnych wychowanków ilość poświęconego im czasu ma zazwyczaj charakter bardzo zindywidualizowany. Podobny zarzut można formułować do punktu 3 artykułu 6 Karty Nauczyciela, który pod rygorem poniesienia odpowiedzialności dyscyplinarnej obliguje nauczyciela do dążenia do pełni własnego rozwoju osobowego, nie wskazując przy tym jaki jest zakres pojęcia „rozwój osobowy”, ani też nie precyzując, co należy rozumieć pod pojęciem „pełnia” tego rozwoju. Na tle cytowanego przepisu można w związku z powyższym postawić uzasadnione pytanie, jakie zachowania nauczyciela wskazywać mogą na to, że nie dąży on w pełni do własnego rozwoju osobowego? Udzielenie obiektywnej i jednoznacznej odpowiedzi na tak postawiony problem wydaje się zadaniem bardzo trudnym wręcz niemożliwym. Sytuację braku dokładnego wskazania kategorii zachowań stanowiących podstawę pociągnięcia nauczyciela do odpowiedzialności dyscyplinarnej należy oceniać w sposób negatywny. Gdy bowiem mowa o ujemnych konsekwencjach określonego zachowania wobec konkretnej osoby, cechy tego zachowania powinny być jednoznacznie opisane przez prawodawcę, aby ewentualnie

ponoszący odpowiedzialność znał dokładnie przesłanki jej stosowania. Wątpliwości pojawiają się również w związku z interpretacją kolejnego punktu artykułu 6 Karty Nauczyciela formułującego wymóg kształcenia i wychowywania młodzieży w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka. Ewentualne problemy powstałe w związku ze stosowaniem tego przepisu odnosić się mogą w szczególności do pracy nauczycieli języka polskiego oraz historii. Mogą być oni bowiem posądzeni o nadmierne eksponowanie wartości narodowych w czasie zajęć lekcyjnych, jak i pomijanie ich propagowania w procesie edukacji. Z drugiej strony trudno oczekiwać od nauczycieli zwłaszcza takich przedmiotów jak matematyka, informatyka czy chemia, aby byli na swoich lekcjach krzewicielami wszystkich tych postulatów, o których wspomina cytowany przepis. Podobny problem wyłania się w związku z brzmieniem art. 6 pkt 5 Karty Nauczyciela obligującego dydaktyka do dbania o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów. W tym wypadku jeszcze bardziej realne staje się ryzyko, często nawet w wyniku niezrozumienia przez uczniów sensu wypowiedzi lub zachowania nauczyciela, posądzenia go o propagowanie idei lub poglądów inklinujących do nazizmu, faszyzmu, rasizmu czy antysemityzmu.

Jeszcze mniej precyzyjne i mogące rodzić więcej wątpliwości interpretacyjnych określenie stanowi zwrot: „uchybień godności zawodu”. Zarówno przepisy Karty Nauczyciela, jak i postanowienia innych aktów prawnych nie wskazują na to, jakie formy zachowań powinno obejmować to pojęcie. Choć katalog uchybień godności zawodu nie został precyzyjnie opisany przez ustawodawcę doktryna przyjmuje, że będą się mieściły w ramach tego typu naruszeń między innymi takie kategorie zachowań jak: narażenie uczniów na utratę zdrowia, a tym bardziej życia, dopuszczenie się aktów przemocy psychicznej i fizycznej wobec uczniów, wykorzystywanie stosunku zależności w celu zmuszenia wychowanków do pożądanых działań, ograniczenie uczniom prawa do właściwej opieki wycho-

wawczej i poszanowania ich godności, zaniedbanie zarówno w trakcie zajęć szkolnych jak i pozaszkolnych opieki nad uczniami, niewłaściwe wywiązywanie się z realizacji funkcji dydaktycznej, niska kultura słowa, poświadczenie nieprawdy, fałszowanie dokumentów, nieetyczne zachowania (np.: nieprzestrzeganie tajemnicy rady pedagogicznej, dopuszczanie się oszczerstw), wykorzystywanie seksualne (akty obcowania płciowego i innych czynności seksualnych z uczniami), upowszechnianie pornografii, wykorzystywanie cudzych materiałów czy programów bez zgody ich autora (plagiaty), a nawet takie formy zachowania jak ośmieszanie dyrektora przez nauczyciela podczas prowadzenia lekcji z uczniami (L. Marciniak, 2015, s. 77-78). Należy zauważyć, że znaczna część tych czynów posiada znamiona nie tylko przewinienia dyscyplinarnego, ale także czynu relewantnego z punktu widzenia norm prawa karnego. Dla przykładu wykorzystywanie seksualne czy fałszowanie dokumentów stanowią zarówno przewinienia dyscyplinarne jak i przestępstwa. W związku z powyższym ewentualna odpowiedzialność dyscyplinarna nauczyciela za dany czyn nie wyłącza jego odpowiedzialności karnej za to przestępstwo. Pogląd taki znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego². Zupełnie inna zależność zachodzi w odniesieniu do reguł odpowiedzialności porządkowej przewidzianej w Kodeksie pracy. Zastosowanie odpowiedzialności porządkowej uregulowanej przepisami prawa pracy wyklucza możliwość pociągnięcia nauczyciela do odpowiedzialności dyscyplinarnej na zasadach określonych w Karcie Nauczyciela.

Przebieg postępowania dyscyplinarnego uregulowany został w Karcie Nauczyciela wobec uchylecia cytowanego już rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 stycznia 1998 r. w sprawie komisji dyscyplinarnych dla nauczycieli i trybu postępowania dyscyplinarnego. Postępowanie dyscyplinarne jest dwuinstancyjne. W pierwszej instancji orzekają komisje dyscyplinarne przy wojewodach dla nauczycieli wszystkich szkół funkcjonujących na terenie województwa. W przypadku nauczycieli zatrudnionych

² W orzeczeniu z dnia 11 maja 2000r. (III SZ 2/00) Sąd Najwyższy *expressis verbis* wskazał, że nauczyciele podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za uchybienia obowiązkom lub godności zawodu niezależnie od odpowiedzialności karnej.

w urzędach organów administracji rządowej organem tym jest właściwa komisja dyscyplinarna przy ministrze właściwym do spraw oświaty i wychowania właściwa dla nauczycieli. Z kolei w drugiej instancji organem właściwym do rozstrzygnięcia jest albo odwoławcza komisja dyscyplinarna przy ministrze właściwym do spraw oświaty i wychowania (obecnie Minister Edukacji Narodowej) albo odwoławcza komisja dyscyplinarna przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w sprawach dyscyplinarnych nauczycieli szkół artystycznych. Wreszcie od orzeczeń odwoławczych komisji dyscyplinarnych stronom przysługuje prawo wniesienia odwołania do właściwego ze względu na miejsce zamieszkania obwinionego nauczyciela sądu apelacyjnego - sądu pracy i ubezpieczeń społecznych w terminie 14 dni od dnia doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem. Nie wchodząc w szczegóły warto wskazać, że postępowanie dyscyplinarne wszczyna komisja dyscyplinarna na wniosek rzecznika dyscyplinarnego, powoływanego przy komisji dyscyplinarnej. Rola rzecznika dyscyplinarnego w postępowaniu przed komisją dyscyplinarną jest zbliżona do roli prokuratora w postępowaniu karnym. Rzecznik dyscyplinarny ma więc za zadanie przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego, które co do zasady albo doprowadzi do złożenia wniosku o wszczęcie postępowania albo do umorzenia tegoż postępowania. Komisje dyscyplinarne wydają orzeczenia po przeprowadzeniu rozprawy oraz po wysłuchaniu głosów rzecznika dyscyplinarnego i obwinionego lub jego obrońcy.

Zgodnie z art. 76 ust. 1 Karty Nauczyciela karami dyscyplinarnymi dla nauczycieli są: nagana z ostrzeżeniem, zwolnienie z pracy, zwolnienie z pracy z zakazem przyjmowania ukaranego do pracy w zawodzie nauczycielskim w okresie 3 lat od ukarania oraz jako najsurowsza z kar wydalenie z zawodu nauczycielskiego. Rodzaj wymierzonej nauczycielowi kary dyscyplinarnej ma daleko idące konsekwencje nie tylko w kwestii faktycznych następstw wynikających z ich charakteru, w szczególności zaś zwolnienia z pracy czy ewentualnego pozbawienia nauczyciela prawa wykonywania przez niego zawodu, ale między innymi także w zakresie różnej długości trwania okresów zatarcia zastosowanej kary.

Kolejnymi rodzajami odpowiedzialności prawnej jakim mogą podlegać nauczyciele są przewidziane przepisami Kodeksu pracy: odpowiedzialność porządkowa i materialna. Możliwość stosowania reguł odpowiedzialności porządkowej wobec nauczycieli przewiduje *expressis verbis* Karta Nauczyciela. Zgodnie z art. 75 ust. 2 Karty Nauczyciela „Za uchybienia przeciwko porządkowi pracy, w rozumieniu art. 108 Kodeksu pracy, wymierza się nauczycielom kary zgodnie z Kodeksem pracy”. Kodeks pracy przewiduje zamknięty katalog kar, które mogą być stosowane w ramach odpowiedzialności porządkowej (M. T. Romer, 2010, s. 769). Są to: kara upomnienia i kara nagany, określane też jako kary niemajątkowe, moralne albo kary na czci oraz kara pieniężna. Kodeks pracy formułuje precyzyjny katalog naruszeń stanowiących podstawę stosowania każdej z wymienionych kar. Kary moralne mogą być bowiem nałożone za: nieprzestrzeganie przez pracownika (nauczyciela) ustalonej organizacji i porządku w procesie pracy³, przepisów BHP⁴, przepisów przeciwpożarowych oraz nieprzestrzegania zasad usprawiedliwiania nieobecności w pracy. Przesłanką zastosowania kary pieniężnej⁵ jest z kolei nieprzestrzeganie przez pracownika: przepisów BHP lub przepisów przeciwpożarowych, opuszczenie pracy bez usprawiedliwienia, stawienie się do pracy w stanie nietrzeźwości lub spożywanie alkoholu w czasie pracy. Zarówno katalog przewinień jak i kar porządkowych zamieszczonych w art. 108 Kodeksu pracy – jak wskazano wyżej – ma charakter wyczerpujący (K. W. Baran, B. Ćwiertniak, L. Mitrus, A. Sobczyk, 2005, s. 482). Żaden akt wewnętrznego prawa pracy np. regulamin pracy czy zarządzenie porządkowe nie może wprowadzać innych rodzajów kar, rozszerzać tego katalogu lub go zmieniać (Z. Niedbała (red.), 2012, s. 249; Z. Salwa, 2001, s. 175).

Nałożoną karę porządkową pracownik może kwestionować na drodze postępowania wewnątrzzakładowego lub sądowego, przy

³ W rachubę mogą tu wchodzić naruszenia postanowień np. statutu szkoły, regulaminu działalności rady pedagogicznej, zarządzeń dyrektora wydanych w oparciu o przepisy prawa, regulaminu pracy.

⁴ Można byłoby mieć tu na uwadze np.: nieprzestrzeganie regulaminu pracowni, niezabezpieczenie lub niewłaściwe zabezpieczenie środków chemicznych, korzystanie z urządzeń elektrycznych w sposób sprzecznych z przepisami BHP.

⁵ Kara pieniężna za jedno przekroczenie nie może być wyższa od jednodniowego wynagrodzenia za pracę, a w sumie kary te nie mogą przekraczać dziesiątej części wynagrodzenia.

czym pierwszy z wymienionych trybów poprzedza drugi, a samo postępowanie sądowe ma charakter subsydiarny wobec wewnątrz-zakładowego (reklamacyjnego). Pracownik może zatem wystąpić do sądu o uchylenie bezprawnie nałożonej kary porządkowej dopiero po wyczerpaniu środków przewidzianych w ramach postępowania wewnątrz-zakładowego⁶. Potencjalna procedura kwestionowania przez ukaranego karą porządkową nauczyciela nałożonej sankcji rozpoczyna się od możliwości złożenia przez niego sprzeciwu do pracodawcy (dyrektora) w ciągu 7 dni od zawiadomienia o ukaraniu. O uwzględnieniu lub odrzuceniu sprzeciwu złożonego przez nauczyciela decyduje dyrektor. Kodeks pracy przewiduje, że jeśli w zakładzie pracy działa zakładowa organizacja związkowa pracodawca powinien zasięgnąć jej stanowiska. Wyrażone przez organ związkowy stanowisko nie ma jednak dla pracodawcy wiążącego charakteru tylko opiniodawczy. Bez względu zatem na treść opinii związkowej i podniesionych w niej argumentów ostateczna decyzja w tym zakresie należy do pracodawcy (Z. Niedbała, 2012, s. 250). Nieodrzućcenie sprzeciwu nauczyciela kkkw ciągu 14 dni jest równoznaczne z jego uwzględnieniem⁷. Jeśli w wyniku przeprowadzonego postępowania reklamacyjnego nie doszło do uchylenia kary, a zatem gdy na przykład dyrektor sprzeciwu nie uwzględni, wówczas w terminie 14 dni od zawiadomienia o nieuwzględnieniu sprzeciwu nauczyciel ma prawo wystąpić do sądu pracy i podważać na drodze sądowej zasadność zastosowanej względem niego kary porządkowej. Procedurę kwestionowania kar porządkowych pracownik może wykorzystywać zarówno w przypadku nałożenia na niego kary pieniężnej jak i kar niemajątkowych. Nawet bowiem zastosowanie kary moralnej może

⁶ Wyrok SN z dnia 7 kwietnia 1999 r., I PKN 644/98, OSNP 2000/11/419, zob. także: P. Ciborski: Karta Nauczyciela. Komentarz problemowy, Wyd. Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o., Gdańsk 2009, s. 208.

⁷ Wspomniana regulacja Kodeksu pracy, dotycząca uznania sprzeciwu za zasadny wobec milczenia pracodawcy przez okres 14 dni od jego złożenia, wynika z semiimperatywnego charakteru norm prawa pracy. Istota przepisów semiimperatywnych wyraża się w tym, że strony zawierając umowę o pracę mogą się umówić, że uprawnienia pracownika będą bardziej korzystne niż wynika to z ogólnych norm, ale nie mogą być mniej korzystne. W umowie o pracę pracodawca może zatem poszerzyć uprawnienia pracownika w porównaniu z tym co wynika z Kodeksu pracy lub innych przepisów prawa pracy, ale nie może go pozbawić pewnych przywilejów, które gwarantuje Kodeks pracy lub inne akty prawne z zakresu prawa pracy.

być w przyszłej perspektywie bardzo dotkliwe dla nauczyciela, chociażby w kontekście utraty możliwości uzyskania awansu zawodowego, zwłaszcza wobec faktu, że informacja o ukaraniu jest przechowywana w aktach osobowych pracownika do roku czasu⁸.

Oprócz reguł odpowiedzialności porządkowej, jaką może ponieść nauczyciel w związku z naruszeniem norm prawa pracy, również zasady ewentualnej odpowiedzialności materialnej zostały dość szczegółowo określone w Kodeksie pracy. Odpowiedzialność ta ma wspólny pień z odpowiedzialnością kontraktową z prawa cywilnego i wykazuje do niej wiele podobieństw. Wyróżnić w jej ramach można odpowiedzialność pracownika za szkodę wyrządzoną pracodawcy (reżim ogólny) i odpowiedzialność za mienie powierzone (reżim szczególny). Przesłanki stosowania reguł tej odpowiedzialności są zbliżone do przesłanek cywilnoprawnej odpowiedzialności odszkodowawczej. Będą to w szczególności: bezprawność zachowania pracownika, wyrządzenie szkody przez pracownika, wykazanie winy pracownika w jego zachowaniu oraz zaistnienie związku przyczynowego między zaistniałym zdarzeniem a powstałą szkodą (por. L. Florek, 2013, s. 221; T. Liszcz, 2014, s. 311-312; A. Kisielewicz, 2004, s. 126).

Ogólna zasada odpowiedzialności materialnej wyraża się w tym, że pracownik, który w skutek niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych ze swej winy wyrządził szkodę zobowiązany jest do jej naprawienia. Ciężar udowodnienia winy pracownika spoczywa na pracodawcy. W sytuacji gdy pracownik wyrządził szkodę z winy nieumyślnej odpowiada tylko za rzeczywistą stratę (nie odpowiada natomiast za ewentualnie utracone korzyści przez pracodawcę). Odpowiedzialność nauczyciela będzie sięgała do wysokości szkody jednak nie może przekraczać trzymiesięcznego wynagrodzenia przysługującego pracownikowi w dniu wyrządzenia szkody. Jeżeli zaś szkoda została wyrządzona z winy umyślnej nauczyciel będzie zobowiązany do jej naprawienia w pełnej wysokości (odpowiada w tym wypadku zarówno za damnu-

⁸ Karę uznaje się za niebyłą, a odpis zawiadomienia o ukaraniu usuwa się z akt osobowych pracownika po roku nienagannej pracy.

memergens, czyli poniesioną przez pracodawcę rzeczywistą stratę jak i z tytułu lucrumsessans czyli ewentualnie utraconych przez pracodawcę korzyści. Brak w tym wypadku ograniczenia odpowiedzialności do wysokości rzeczywistej straty, obejmuje ona także obowiązek wynagrodzenia pracodawcy wszystkiego tego, co mógłby uzyskać, gdyby mu szkody nie wyrządzono. Inna sytuacja ma natomiast miejsce jeżeli do spowodowania szkody doszło w tzw. mieniu powierzonym. Pracownik, któremu powierzono z obowiązkiem zwrotu albo do wyliczenia się: pieniądze, papiery wartościowe lub kosztowności, narzędzia, instrumenty, podobne przedmioty, odzież i obuwie⁹ odpowiada – w świetle Kodeksu pracy - w pełnym zakresie za szkodę powstałą w tym mieniu. Tak rozumiana odpowiedzialność obejmuje zatem zarówno rzeczywiście poniesioną przez pracodawcę stratę jak i ewentualnie utracone korzyści. Warunkiem zastosowania wskazanych reguł odpowiedzialności jest jednak prawidłowe powierzenie pracownikowi mienia (A.M. Świątkowski, 2014, s. 358), gdyż dokonanie tej czynności w sposób wadliwy wyłącza odpowiedzialność pracownika za szkodę na zasadach określonych w art. 124-127 k.p., nie uwalniając go jednakże od odpowiedzialności przewidzianej w art. 114-121 Kodeksu pracy bądź odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną umyślnie (T. Liszcz: 2014, s. 316-317).

Kolejny rodzaj odpowiedzialności o jakiej warto wspomnieć w kontekście rozważań na temat rodzajów prawnej odpowiedzialności nauczycieli jest odpowiedzialność cywilna. Źródłem tej odpowiedzialności są przepisy Kodeksu cywilnego, a więc podobnie jak pracownicza odpowiedzialność materialna opiera się ona na kilku przesłankach: musi nastąpić powstanie szkody, szkoda musi być spowodowana przez fakt (działanie lub zaniechanie) sprawcy szkody, musi istnieć związek przyczynowy między działaniem lub zaniechaniem a powstałą szkodą (H. Witczak, A. Kawalko, 2015, s. 37; T. Mróz (red.), U. Drozdowska, P. Konik, M. Pannert, 2014, s. 70; T. A. Filipiak, J. Mojak, M. Nazar. E. Niezbecka, 2010, s. 299; W. Czachórski (red.), 1999, s. 290). Odpowiedzialność ta jest co do

⁹ Jest to wyliczenie przykładowe – zob. M.T.Romer: Prawo pracy. Komentarz, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2010, s. 795

zasady odpowiedzialnością: majątkową (B. Ziemanin, E. Kitłowski, 2013, s. 31), nieograniczoną¹⁰, poza tym niekoniecznie musi ją ponosić sam sprawca szkody. Problem wypłaty odszkodowania za spowodowane szkody może wynikać z niespełnienia przez szkołę jako instytucję lub zatrudnionych w niej pracowników (chronionych w szczególności przepisami Kodeksu pracy w zakresie limitów ponoszonej przez nich odpowiedzialności materialnej) obowiązku zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków nauki i opieki nad wychowankami. Choć nauczyciel, pomimo iż zaistniała szkoda może być konsekwencją jego działania lub zaniechania nie będzie ponosił odpowiedzialności cywilnoprawnej, nie pozbawia to osoby, która doznała określonego uszczerbku majątkowego lub moralnego możliwości dochodzenia należnego odszkodowania czy zadośćuczynienia. Zasadą jest, iż podmiotem ponoszącym ten rodzaj odpowiedzialności będzie - zgodnie z art. 5 ust. 7 ustawy o systemie oświaty - organ prowadzący szkołę. W świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego nauczyciela należy uważać za funkcjonariusza jednostki samorządu terytorialnego, wobec powyższego jednostki samorządu terytorialnego ponoszą też odpowiedzialność cywilnoprawną m. in. za szkody wyrządzone uczniom przez nauczycieli przy pełnieniu obowiązków służbowych¹¹. W odniesieniu do szkół państwowych prowadzonych przez poszczególnych ministrów odpowiedzialność tego rodzaju ponosić będzie Skarb Państwa (M. Pilich, 2015, s. 117).

Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, w kontekście rozważań dotyczących odpowiedzialności cywilnoprawnej nauczycieli, że w wielu szkołach, zwłaszcza niepublicznych, bardzo popularną w ostatnim czasie- z uwagi na niższe koszty pracy- staje się praktyka zatrudniania na stanowiskach dydaktycznych na podstawie stosunków cywilnoprawnych. W praktyce oznacza to, że osoba taka nie powinna podlegać przepisom o odpowiedzialności dyscyplinarnej przewidzianym w Karcie Nauczyciela, ani uregulowaniom odpowiedzialności porządkowej i materialnej unormowanej w Kodeksie pra-

¹⁰ Nie oznacza to jednak, że wysokość świadczenia odszkodowawczego nie może być całkowicie dowolna, ale powinna ściśle odpowiadać wysokości szkody – zob. A. Doliwa: *Zobowiązania*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 120.

¹¹ Wyrok SN z dnia 25 listopada 1997 r., III CKN 264/97, OSNC 1998, nr 5, poz. 83.

cy, ale będzie ponosiła odpowiedzialność na zasadach określonych w zawartej umowie cywilnoprawnej (najczęściej umowa zlecenie lub umowa o dzieło) oraz - w pozostałym zakresie - w sposób uregulowany przepisami Kodeksu cywilnego. Wobec nauczyciela w tej sytuacji nie znalazłyby na przykład zastosowania limity odpowiedzialności materialnej przewidziane Kodeksem pracy, nawet w wypadku szkód wyrządzonych nieumyślnie pracodawcom (zleceniodawcom w sytuacji umów zlecenie lub zamawiającym w odniesieniu do umów o dzieło).

Kilka słów uwagi wypada również poświęcić odpowiedzialności karnej oraz odpowiedzialności za wykroczenie, zwłaszcza wobec faktu, że ewentualna możliwość ich stosowania może zbiec się z koniecznością pociągnięcia nauczyciela do odpowiedzialności dyscyplinarnej. Do odpowiedzialności tego rodzaju dochodzi wtedy, gdy nauczyciel w związku z wykonywaniem zadań i obowiązków związanych z pracą zawodową popełnił czyn zabroniony, który jest albo wykroczeniem albo przestępstwem. Pojęcie przestępstwo może być różnie rozumiane (szerzej: A. Grześkowiak (red.), 2007, s. 57-76; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, 2004, s. 71-81; T. Dukiet-Nagórska (red.), 2008, s. 65-73; A. Marek (red.), 1986, s. 46-49; T. Bojarski, 2002, 77-85). Kodeks karny nie zawiera normatywnej definicji przestępstwa (M. Dietrich, B. Namysłowska, 1998, s. 19). Wskazuje jedynie w art. 1 § 1, że „Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”. W świetle zaś paragrafu 2 art. 1 Kodeksu karnego „Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma.”. Natomiast zgodnie z treścią art. 1 paragrafu 3 Kodeksu karnego „Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu”. Przestępstwem będzie zatem czyn zabroniony pod groźbą kary, o stopniu społecznej szkodliwości wyższym niż znikomy i zawiniony. Z kolei odpowiedzialności za wykroczenie będzie podlegał ten kto zgodnie z art.1 § 1 Kodeksu wykroczeń popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia

wolności, grzywny do 5000 złotych lub nagany. Według § 2 Kodeksu wykroczeń nie popełnia wykroczenia sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.

Katalog przestępstw i wykroczeń możliwych do popełnienia w związku z pracą w charakterze nauczyciela jest bardzo szeroki. Warto od razu zaznaczyć, że nie koniecznie muszą wchodzić tu w rachubę takie czyny (działania lub zaniechania), które prowadzą do utraty zdrowia lub życia przez ucznia. Czasami nawet wynikające z zaniedbania w zakresie sprawowania opieki w czasie zajęć pozaszkolnych narażenie wychowanka na niebezpieczeństwo może się wiązać z konsekwencjami w postaci poniesienia przez nauczyciela odpowiedzialności karnej. Wskazując na przykłady ewentualnych przestępstw jakich może dopuścić się nauczyciel należałoby mieć na względzie w szczególności takie typy czynów zabronionych uregulowane w Kodeksie karnym jak: narażenie człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 k.k.), nie udzielenie pomocy człowiekowi znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, w sytuacji gdy możliwość udzielenia takiej pomocy istniała bez narażenia nauczyciela lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia lub uszczerbku na zdrowiu (art. 162 k.k.), stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia (art. 191 k.k.), porzucenie osoby małoletniej poniżej 15 lat albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny wbrew obowiązkowi troszczenia się o tę osobę (art. 210§1 k.k.), uderzenie, w szczególności ucznia, lub w inny sposób naruszenie jego nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.). Jeśli zaś chodzi o wykroczenia zawarte w Kodeksie wykroczeń to w praktyce szkolnej zastosowanie mogłaby znaleźć między innymi odpowiedzialność za takie czyny jak: niezabezpieczenie miejsca niebezpiecznego dla życia lub zdrowia człowieka (art. 72k.w.), niezawiadomienie odpowiedzialnego organu lub osoby o wiadomym niebezpieczeństwie grożącym życiu lub zdrowiu człowieka (art. 73k.w.), dopuszczenie do przebywania w okolicznościach niebezpiecznych dla zdrowia małoletniego

albo osoby niezdolnej do rozpoznania lub obronienia się przed niebezpieczeństwem, nad którymi to osobami istnieje obowiązek opieki lub nadzoru (art.106 k.w.).Nie wchodząc w szczegóły proceduralne nadmienić wypada, że o ile ewentualne roszczenia cywilnoprawne mogą być dochodzone na zasadach określonych przepisami Kodeksu postępowania cywilnego konsekwencje natury karnoprawnej, w zależności od charakteru popełnionego czynu (przestępstwo lub wykroczenie), są egzekwowane w oparciu o unormowania Kodeksu postępowania karnego lub Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.

Wnioski.

Rzeczywistość szkolna dostarcza wiele różnych, często trudnych do przewidzenia, sytuacji. Z ich zaistnieniem nierzadko może się wiązać ewentualność pociągnięcia nauczyciela do odpowiedzialności przewidzianej prawem. Podstawy stosowania każdego z rodzajów odpowiedzialności prawnej nauczyciela powinny być precyzyjnie określone w przepisach prawa, aby wykluczyć wątpliwości w kwestii wykładni poszczególnych unormowań w tym zakresie. Postulat ten jest tym bardziej zasadny, że reguły odpowiedzialności prawnej nauczycieli są rozproszone w licznych aktach prawnych i posiadają zróżnicowany charakter. Sytuacja ta rodzi niebezpieczeństwo braku jednoznaczności w przypadku konieczności ich aplikowania do konkretnej sytuacji faktycznej. W związku z tym wszystkie sprawy dotyczące niewłaściwego postępowania nauczycieli muszą być wyjątkowo skrupulatnie analizowane. Chodzi bowiem o to, aby nie dochodziło do unikania ponoszenia konsekwencji przez tych nauczycieli, którzy w związku z realizacją obowiązków zawodowych dopuścili się zachowań noszących znamiona czynów nagannych z prawnego punktu widzenia. Z drugiej zaś strony nie może mieć miejsca sytuacja, gdy na przykład prowokacja ze strony uczniów, rodziców czy innych osób związanych ze szkołą lub niezawinione przez nauczyciela zdarzenie będzie skutkowało wykreowaniem z niego, w sposób częstokroć nieuzasadniony oraz bezpodstawny, sprawcy poważnego naruszenia, prowadząc nawet do pozbawienia go możliwości wykonywania zawodu.

Literatura przedmiotu:

1. **BARANK. W.,** **ĆWIERTNIAK B.,** **MITRUS L.,** **SOBCZYK A.,** 2005. *Prawo pracy*, Wyd. Zakamycze, Kraków.
2. **BARAŃSKI A.,** **SZYMAŃSKA M.,** **ROZWADOWSKA-SKRZECZYŃSKA J.,** 2014. *Karta Nauczyciela. Komentarz*, Wyd. WoltersKluwer business, Warszawa.
3. **BOJARSKI M.,** **GIEZEK J.,** **SIENKIEWICZ Z.,** 2004. *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Wyd. Praw. LexisNexis, Warszawa.
4. **BOJARSKI T.,** 2002. *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Wyd. Praw. LexisNexis, Warszawa.
5. **CIBORSKI P.,** 2009. *Karta Nauczyciela. Komentarz problemowy*, Wyd. Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr Sp. z o.o., Gdańsk 2009.
6. **CZACHÓRSKI W.,** 1999. (red.): *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Wyd. Praw. PWN, Warszawa.
7. **DOLIWA A.,** 2006. *Zobowiązania*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa.
8. **DUKIET-NAGÓRSKA T.,** (red.) 2008. *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Wyd. Praw. LexisNexis, Warszawa.
9. **FILIPIAK T.A.,** **MOJAK J.,** **NAZAR M.,** **NIEZBECKA E.,** 2010. *Zarys prawa cywilnego*, Wyd. VERBA, Lublin.
10. **FLOREK L.,** 2013. *Prawo pracy*, Wyd. C.H.Beck, Warszawa.
11. **GRZEŚKOWIAKA.** (red.), 2007. *Prawo karne*, Wyd. C.H.Beck, Warszawa.
12. **KISIELEWICZ A.,** 2004. *Zarys prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Wyd. WSAiZ, Przemysł.
13. **KOMOROWSKI T.,** 2007. *Prawo w praktyce oświatowej*, Wyd. eMPi2, Poznań.
14. **KORYBSKI A.,** **LESZCZYŃSKI L.,** **PIENIAŻEK A.,** 2000. *Wstęp do prawoznawstwa*, Wyd. MORPOL, Lublin.
15. **MARCINIAK L.,** 2015. *Odpowiedzialność porządkowa a odpowiedzialność dyscyplinarna nauczycieli*, Wyd. WoltersKluwer business, Warszawa.

16. **MAREK A.** (red.), 1986. *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Wyd. PWN, Warszawa.
17. **MRÓZ T., DROZDOWSKA U., KONIK P., PANNERT M.**, (red). 2014. *Zobowiązania*, Wyd. C.H.Beck, Warszawa.
18. **DIETRICH M., NAMYSŁOWSKA N.**, 1998. *Prawo karne – część ogólna*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa.
19. **NIEDBAŁA Z.**, (red.) 2012. *Prawo pracy*, Wyd. LexisNexis, Warszawa.
20. **PILICH M.**, 2015. *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Wyd. WoltersKluwer business, Warszawa.
21. **ROMER M.T.**, 2010. *Prawo pracy. Komentarz*, Wyd. LexisNexis, Warszawa.
22. **SALWA Z.**, 2001. *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, Wyd. Praw. PWN, Warszawa.
23. **ŚWIĄTKOWSKI A.M.**, 2014. *Polskie prawo pracy*, Wyd. LexisNexis, Warszawa.
24. **WITCZAK H., KAWAŁKO A.**, 2015. *Zobowiązania*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa.
25. **ZIEMIANIN B., KITŁOWSKI E.**, 2013. *Prawo zobowiązań. Część ogólna*, Wyd. WoltersKluwer business, Warszawa.

Dariusz Prokopowicz

Dr, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych,
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie / Pol-
ska.

PhD, Faculty of History and Social Sciences,
Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw / Poland.
e-mail: darprokop@poczta.onet.pl

Sylwia Gwoździewicz

Dr, Wydział Administracji i Bezpieczeństwa Narodowego,
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim /
Polska.

PhD, Faculty of Administration and National Security,
The Jacob of Paradies University in Gorzów Wielkopolski / Poland.
e-mail: sylwiagwozdziejewicz@gmail.com

**Modyfikowane Normatywnie Nowe Kierunki Rozwoju
Bankowości w Polsce**

**Normally Modified New Directions of Banking Deve-
lopment in Poland**

Streszczenie:

Sprawne funkcjonowanie podmiotów systemu finansowego, w tym banków komercyjnych zdeterminowane jest między innymi jakością opracowanych regulacji prawnych. Banki należą do podmiotów charakteryzujących się wysokim poziomem zinstytucjonalizowania organizacji, sformalizowania procedur, standaryzacji oferty produktów i usług finansowych. Banki w procesie doskonalenia swej oferty stale dążą do wysokiego poziomu profesjonalizmu w wykorzystaniu nowoczesnych rozwiązań technologii informatycznej oraz tworzenia podstaw prawnych prowadzonej działalności. W ostatnich latach w środowisku kadry kierowniczej banków dominują opinie sugerujące, że stan uregulowania działalności bankowej, szczególnie w zakresie corocznie pojawiających się nowych unijnych rekomendacji

i zaleceń, osiągnął poziom określany jako przeregulowanie działalności bankowej. Teza o przeregulowaniu wynika z faktu niekompatybilności niektórych rekomendacji unijnych dotyczących doskonalenia procesu zarządzania ryzykiem kredytowym, operacyjnym, rynkowym itp. odnoszących się także do działalności banków komercyjnych działających w Polsce, ponieważ banki te tworzą w Polsce głównie system klasycznej bankowości depozytowo-kredytowej. W Polsce w niewielkim stopniu jest rozwinięta bankowość wyspecjalizowana na prowadzenie inwestycji na rynkach kapitałowych tj. bankowość generująca zwykle wyższy poziom ryzyka zawieranych transakcji. Celem poprawy standardów świadczenia usług bankowych w ramach bankowości internetowej tworzone są nowe lub poprawiane są dotychczas funkcjonujące regulacje prawne jak np. wprowadzone w 2016 roku przez Parlament Europejski dotyczące poprawy standardów w zakresie ochrony danych osobowych. Nowe regulacje prawne wynikające z Rozporządzenia o Ochronie Danych Osobowych wejdą w życie w Polsce 25 maja 2018 roku i każdy podmiot przetwarzający dane osobowe w systemach informatycznych jest zobligowany do wypełnienia tych regulacji.

Słowa kluczowe:

Regulacje prawne, system finansowy, system bankowy, bankowość centralna, bankowość komercyjna, bankowość depozytowo-kredytowa, ochrona danych osobowych.

Abstract:

The efficient functioning of the financial system entities, including commercial banks, is determined by the quality of the legal regulations developed. Banks belong to entities characterized by a high level of institutionalization of the organization, formalization of procedures, standardization of the offer of financial products and services. Banks in the process of improving their offer constantly strive for a high level of professionalism in the use of modern information technology solutions and the creation of legal basis for their operations. In recent years, bank executives have dominated opinions suggesting that the state of banking regulation, particularly in terms of emerging new EU recommendations and recommendations, has reached a level known as overshoot of banking activity. The overregulation is due to the incompatibility of some EU recommendations for the improvement of the credit, operational, market and other credit risk management processes, also related to the activity of commercial banks operating in Poland, since these banks form mainly the system of classical deposit and credit banking in Poland. In Poland, there is little developed banking specialized in investing in capital markets, ie banking, which usually generates higher transaction risk levels. In order to improve the standards of banking services within the framework of Internet banking, new or improved legal regulations such as the European Parliament's data protection law introduced in 2016 are being developed or improved. New regulations resulting from the Personal Data Protection Regulation will enter into force in Poland on May

25, 2018 and any entity processing personal data in information systems is obliged to comply with these regulations.

Keywords:

Legal regulations, financial system, banking system, central banking, commercial banking, deposit and credit banking, personal data protection.

Wprowadzenie.

Od lat 60. XX wieku dokonał się duży postęp technologiczny w systemach finansowych oraz poszczególnych bankach, który zdeterminowany był głównie rozwojem technologii informatycznej i internetowych usług informacyjnych. Do determinantów tego rozwoju zalicza się także procesy liberalizacji i deregulacji struktur rynkowych, poza tym także koncentracji kapitału i łączenia różnych rodzajów instytucji finansowych w większe grupy kapitałowe. Procesy te coraz częściej traktuje się, jako typowe dla sektora finansowego, w tym banków komercyjnych (Bukowski, red., 2010, s. 114).

Realizujący się w Polsce proces globalizacji ekonomicznej dotyczył m.in. transformującego się od lat 90. systemu bankowego. W dostosowywanej do nowych rynkowych realiów gospodarczych krajowej bankowości kluczową rolę pełniły społeczne i ekonomiczne determinanty procesów globalizacji ekonomicznej kształtujące rozwój systemu bankowego w Polsce. W ostatnich latach procesy globalizacji ekonomicznej zachodzące w obszarze międzynarodowego systemu finansowego, w tym sektora bankowego w coraz większym stopniu występują także w Polsce. Obecnie funkcjonujący w Polsce system finansowy, w tym sektor bankowy uważany jest za niemal w pełni dostosowany do standardów Unii Europejskiej co oznacza także wysoki poziom zglobalizowania tego segmentu gospodarki (Prokopowicz 2007, s. 56). Następnie proces ten nasileniu uległ po dokonaniu akcesji Polski w struktury Unii Europejskiej w 2004 roku. Od tej daty uaktywniają się w związku z tym określone społeczne i ekonomiczne determinanty procesów globalizacyjnych. Kilka lat później skala zglobalizowana polskiej gospodarki zaczyna już dorównywać tym zachodnio europejskim.

Jednym z głównych sektorów gospodarki narodowej, który wymagał od 1989 roku dostosowania do systemowych, instytucjonalnych, technologicznych i normatywnych standardów krajów Europy Zachodniej jest komercyjny system finansowy a w nim system bankowy. Niektóre segmenty i instytucje rynku finansowego, jak np. giełda papierów wartościowych na rynku kapitałowym, Bankowy Fundusz Gwarancyjny tj. instytucja pełniąca szczególną rolę w kwestii bezpieczeństwa depozytów w systemie bankowym, Biuro Informacji Kredytowej czyli główna baza danych o kredytobiorcach, system Krajowej Izby Rozliczeniowej zapewniający elektroniczne rozliczenia między bankami, weksle jako nowy instrument zabezpieczania transakcji kredytowych (Wójcicki, Prokopowicz, 1999a, s. 43-46), nowe rodzaje instrumentów ubezpieczeń różnych innych transakcji (Wójcicki, Prokopowicz, 1999b, s. 45-48) to tylko przykłady instytucji, które zbudowano od podstaw na początku lat 90. tworząc system finansowy kompatybilny do standardów krajów wysoko rozwiniętych Zachodniej Europy. Instytucje te powstały w procesie odbudowywania systemu finansowego, w tym bankowego w Polsce w realiach gospodarki rynkowej i przygotowywanej do akcesji w strukturę Unii Europejskiej.

W Polsce rynek finansowy ukształtowany według współcześnie obowiązujących standardów zaczął być odbudowywany z początkiem lat dziewięćdziesiątych w warunkach transformacji systemowej i gospodarczej polegającej na urynkawianiu gospodarki, w tym komercjalizacji i prywatyzacji wielu przedsiębiorstw funkcjonujących wcześniej jako jednostki państwowe. Przeprowadzone wówczas wprowadzenie demokratycznego ustroju, przejście od gospodarki centralnie sterowanej do wolnorynkowej i podjęcie wielu reform gospodarczych wymagało także dokonania niezbędnych zmian w systemie prawnym, od Konstytucji RP po Ustawy określające funkcjonowanie poszczególnych instytucji i instrumentów rynków finansowych. Do głównych normatywów prawnych, zgodnie z którymi funkcjonuje w Polsce system bankowy z podziałem na bankowość centralną i komercyjną należą następujące normatywy prawne:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 (Art. 227 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997),
2. Ustawa o Narodowym Banku Polskim (Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o NBP),
3. Ustawa Prawo bankowe (Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe).

Procesy dostosowywania normatywów prawa do zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej prowadzone były równoległe do realizowanych procesów tworzenia nowej, bardziej rynkowej gospodarki. Istotną składową odtwarzanej gospodarki rynkowej, którą należało również zbudować od podstaw był nowoczesny system bankowy dostosowany do obowiązujących globalnie standardów transakcyjnych, technologicznych i normatywnych. Wspomniane procesy dostosowawcze doskonale wpisywały się w dominujące trendy globalizacji ekonomicznej, która w coraz większym stopniu oddziaływała już na przeprowadzone transakcje finansowe, ofertę produktową banków komercyjnych oraz zmieniające się oczekiwania klientów.

Znaczenie tego procesu uległo wzmocnieniu po akcesji Polski w struktury Unii Europejskiej oraz coraz bardziej dającej się zauważyć w Polsce postępującej globalizacji rynków finansowych. W związku z tym już od końca lat 90. nastąpiło przyśpieszenie procesów dostosowawczych poszczególnych segmentów systemu finansowego, w tym bankowego do standardów Unii Europejskiej. Banki komercyjne w coraz większym stopniu ratyfikowały wytyczne i rekomendacje formułowane przez Komitet Bazylejski ds. Nadzoru Bankowego (Prokopowicz 2003, s. 98) tj. centralny organ nadzorczy wobec ponadnarodowo traktowanego systemu bankowego Unii Europejskiej. Rekomendacjom tym nadawana jest moc normatywna obligująca banki komercyjne oraz krajowe instytucje nadzoru bankowego do sukcesywnego przeprowadzania ratyfikacji określonych wytycznych i rekomendacji. Rekomendacje te dotyczyły często dopuszczalnych i sugerowanych zasad oraz procedur zarządzania poszczególnymi kategoriami ryzyka bankowego.

Normatywne i regulacyjne determinanty rozwoju systemu bankowego w Polsce.

Rynek finansowy, a w nim działające podmioty sektora bankowego zazwyczaj szybko reagują na pozytywne i negatywne zmiany koniunktury gospodarczej, co przekłada się na zmianę rentowności poszczególnych rodzajów instrumentów finansowych, zmianę poziomu zysków banków i w konsekwencji poziom efektywności ekonomicznej banków staje się jednym z istotnych determinantów stanu koniunktury krajowej gospodarki.

Wobec powyższego obecnie rynek finansowy w Polsce tworzą zdefiniowane normatywnie instytucje, instrumenty finansowe i zasady obrotu rynkowego, które zostały już niemal w pełni dostosowane do standardów transakcyjnych, technologicznych i systemowych Unii Europejskiej. Całokształt funkcjonowania poszczególnych segmentów rynku finansowego uregulowany jest normatywami prawnymi ustaw i rozporządzeń, które także w wysokim stopniu zostały dostosowane do regulacji prawa finansowego Unii Europejskiej (Prokopowicz 2012a, s. 25-34). W ujęciu makroekonomicznym proces transformacji pieniądza odbywa się głównie w systemie bankowym, tj. przede wszystkim na płaszczyźnie współpracy banków komercyjnych z innymi rodzajami podmiotów gospodarczych (Prokopowicz, Dmowski, Sarnowski, 2008, s. 164).

W ostatnich latach stan uregulowania działalności bankowej, szczególnie w zakresie corocznie pojawiających się nowych unijnych rekomendacji i zaleceń, osiągnął taki poziom, że w środowisku organów kierowniczych banków panuje pogląd o przeregulowaniu działalności bankowej w Polsce. Wynika to z faktu niekompatybilności niektórych rekomendacji unijnych dotyczących doskonalenia procesu zarządzania ryzykiem kredytowym, operacyjnym, rynkowym itp. w bankach komercyjnych działających w Polsce, które to banki tworzą w Polsce głównie system klasycznej bankowości depozytowo-kredytowej (Wiatr, 2015, s. 49). W tego typu systemie bankowym w stopniu niewielkim rozwinięta jest bankowość wyspecjalizowana na prowadzenie inwestycji na rynkach kapitałowych, która była

źródłem nieprawidłowości proceduralnych i w kwestii szacowania i zabezpieczenia poziomu akceptowalnego ryzyka kredytowego dla transakcji przeprowadzanych np. z zastosowaniem papierów wartościowych funkcjonujących na giełdzie papierów wartościowych.

Ponieważ bankowość inwestycyjna w Polsce nie zdążyła się jeszcze w większym stopniu rozwinąć, więc kryzysu gospodarczego ani finansowego w 2008 roku w Polsce nie było. Biorąc pod uwagę wysoki poziom bezpieczeństwa systemowego, w tym także to, że w 2008 roku mimo pojawienia się globalnego kryzysu finansowego to jednak w Polsce żaden bank nie upadł (Prokopowicz, Dmowski, 2010, s. 308). W związku z tym można przyjąć tezę, że system bankowy w Polsce charakteryzuje się wyższym poziomem stabilności finansowej w porównaniu z modelem bankowości anglo-saskiej z rozwiniętą na dużą skalę bankowością inwestycyjną, która był źródłem nieprawidłowości proceduralnych i w konsekwencji stała się także źródłem kryzysu finansowego z 2008 roku. W związku z tym obecnie w środowisku kadry kierowniczej banków komercyjnych działających w Polsce dominuje pogląd o przeregulowaniu działalności prowadzonej przez banki komercyjne funkcjonujące w Polsce. Główny argument potwierdzający tezę o przeregulowaniu działalności banków komercyjnych w Polsce szczególnie w zakresie utrzymywania instrumentów ostrożnościowych i bezpieczeństwa systemowego odnośnie kluczowych koniunkturalnie kategorii ryzyka bankowego dotyczy dysproporcji strukturalnej między dominującym w Polsce klasycznym modelem bankowości depozytowo-kredytowej a bardziej zróżnicowaną bankowością rozwiniętą na Zachodzie Europy (Alińska, Pietrzak, 2012, s. 57).

Określenie bardziej zróżnicowanej bankowości w krajach rozwiniętych Unii Europejskiej obejmuje znacznie większy zakres rozwoju i udziału kapitałowego i koniunkturalnego bankowości inwestycyjnej operującej głównie na papierach wartościowych typu akacje i obligacje oraz pochodnych, w tym kredytowych instrumentach pochodnych i prowadzeniu obrotu tymi instrumentami na rynku giełd papierów wartościowych. W ten sposób bardziej zróżnicowanej bankowości krajów rozwiniętych poziom ryzyka kredytowego, inwe-

stycyjnego, rynkowego itp. jest znacząco wyższy niż w Polsce, więc jeżeli od polskiej bankowości wymaga się tych samych standardów w zakresie utrzymywania instrumentów zabezpieczeń, w tym rezerw celowych, współczynników wypłacalności, odprowadzania składek do systemu Bankowego Funduszu Gwarancyjnego oraz w ramach nowo utworzonych funduszy stabilności finansowej, wymaganego od kredytobiorcy poziomu udziału własnego w transakcji kredytowej LTV itd. oznacza to nakładanie na polską bankowość relatywnie wyższych obciążeń regulacyjnych i kosztowych wobec bankowości Zachodniej Europy.

W ostatnich latach rozwój bankowości zdeterminowany jest w znaczącym stopniu dokonującym się dynamicznie postępowaniem technologii teleinformatycznej oraz wykorzystania urządzeń mobilnych i Internetu w świadczeniu usług bankowych. Pochodną dynamicznego rozwoju internetowej bankowości elektronicznej jest doskonalenie technik zapewniania wysokiego poziomu bezpieczeństwa dla zawieranych zdalnie transakcji. W związku z nasilającymi się przypadkami cyberataków hakerskich banki bezustannie starają się poprawiać systemy bezpieczeństwa transferu danych niejawnych, w tym danych osobowych klientów i informacji dotyczących zawieranych transakcji. Głównymi czynnikami dokonującej się cyfrowej rewolucji w bankowości jest więc bezustanny postęp technologiczny oraz zmiany oczekiwań klientów banków. Istotnym determinantem określającym kierunki postępu technologicznego w bankowości są także normatywy prawne oraz wytyczne nadzoru bankowego (Przybylska-Kapuścińska, red., 2013, s. 62). Obecnie nawet w kontekście tak istotnego czynnika rozwoju bankowości jakim jest postęp technologiczny znaczna część kadry kierowniczej banków wskazuje na problemowy charakter tworzonych obecnie, nowych regulacji prawnych, które odnoszą się do określonych dziedzin działalności banków komercyjnych działających w Polsce. Z drugiej strony istnieje także związek na innym polu między technologią informatyczną a obecnym natłokiem regulacji prawnych, zgodnie z którymi banki są zobligowane do przestrzegania coraz bardziej restrykcyjnych zasad i procedur prowadzenia obarczonej ryzykiem działalno-

ści bankowej. Otóż obecnie wskazywany przez kierownictwo wielu banków problem przeregulowania działalności bankowej może być rozwiązany poprzez zastosowanie nowoczesnych systemów teleinformatycznych, dzięki którym nowe rygorystyczne regulacje ustanawiane przez ustawodawcę i regulatorów będą mogły być sprawniej ratyfikowane (Machowski, 2017, s. 182). Obserwowane w ostatnich latach coraz częstsze przenikanie się i łączenie wykorzystania technologii informatycznej w bankowości z regulacjami odnoszącymi się do tej technologii, w tym procesy implementacji nowych rekomendacji nadzoru bankowego oraz normatywnie określonych przez ustawodawcę nowych wymogów dotyczących np. zasad utrzymywania wysokiego poziomu bezpieczeństwa transakcji przeprowadzanych elektronicznie stało się podstawą dla powstania nowej dziedziny regulacji bankowych określanej jako regulatory technology, w skrócie RegTech.

Obecnie po 28 latach transformacji społeczno-gospodarczej i wstąpieniu Polski w 2004 roku w struktury rynkowe UE funkcjonujący w Polsce system finansowy, w tym sektor bankowy uważany jest za niemal w pełni dostosowany do standardów systemowych, transakcyjnych, technologicznych i normatywnych Unii Europejskiej co związane jest także z wysokim poziomem zglobalizowania tego segmentu gospodarki (Gwoździwicz, Prokopowicz, 2015, s. 211). Obecnie w pokryzysowych warunkach gospodarczych powszechnie przyjmuje się, że proces globalizacji rynków finansowych i systemu bankowego w Polsce zdeterminowany jest głównie takimi czynnikami jak administracyjne i nadzorcze funkcje bankowości centralnej i organów nadzoru w systemie finansowym oraz dostosowywanie normatywów prawnych do standardów zachodnioeuropejskich krajów wysoko rozwiniętych.

Pełne dostosowanie do wspomnianych powyżej standardów Unii Europejskiej dotyczy kluczowych aspektów działalności banków komercyjnych, w tym zarządzania ryzykiem kredytowym, operacyjnym, rynkowym i w zakresie innych kategorii ryzyka bankowego. W ostatnich latach w bankach komercyjnych działających w Polsce doskonalone są procedury i systemy bezpieczeństwa w za-

kresie elektronicznego transferu danych bankowości internetowej i rozwijane są nowe technologie kontaktu z klientami w ramach bankowości mobilnej (Gwoździewicz, Prokopowicz, 2016d, s. 87). Doskonalenie funkcjonowania krajowej bankowości w Polsce w tym zakresie także potwierdza kontynuację dostosowania standardów technologicznych względem bankowości krajów wysoko rozwiniętych, która do niedawna przodowała w tym zakresie i wyznaczała kierunki rozwoju technologicznego bankowości (Gwoździewicz, Prokopowicz, 2016c, s. 395). W ostatnich latach w związku z rozwojem technologii informatycznej i internetowej bankowości nowelizowane są regulacje prawne odnoszące się do kwestii bezpieczeństwa transferu danych niejawnych, w tym danych osobowych (Domańska-Szaruga, Prokopowicz, 2016) gromadzonych w bazach Big Data i przetwarzanych w technologii chmury obliczeniowej. Pojawiają się także nowe dziedziny, w których banki komercyjne funkcjonują od niedawna jak platformy promocyjne zakładane na portalach społecznościowych oraz pozyskiwanie dodatkowych informacji o klientach banku z tychże portali tj. nowe obszary działalności marketingowej i badawczej banków, które nie doczekały się jeszcze precyzyjnego zdefiniowania relacji jakie w tych sytuacjach zachodzą między bankiem a klientem w obowiązujących normatywach prawnych.

Nowe regulacje prawne w zakresie ochrony danych osobowych odnoszące się także do banków.

W związku z budowaniem w bankach baz Big Data, w których gromadzone są i przetwarzane miliony rekordów danych dotyczących klientów i przeprowadzanych operacji, banki w coraz większym stopniu zaczynają funkcjonować jako firmy technologiczne świadczące usługi finansowe określane w skrócie jako FinTechy. Między innymi do tego typu podmiotów odnoszą się nowe regulacje prawne wprowadzone w 2016 roku przez Parlament Europejski dotyczące poprawy standardów w zakresie ochrony danych osobowych. Rozporządzenie o Ochronie Danych Osobowych (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2016/679) określane akronimem RODO lub GDPR odnosi się do wszystkich firm prze-

tworzających dane osobowe obywateli Unii Europejskiej. Oznacza to, że nowe regulacje powinny być ratyfikowane także przez podmioty, których siedziba znajduje się poza obszarem UE. Zgodnie z tym Rozporządzeniem precyzyjniej niż do tej pory zdefiniowany został zakres informacji w ramach danych osobowych, które mogą być w określony sposób przetwarzane i gromadzone w bazach danych firm, instytucji publicznych oraz finansowych, w tym banków komercyjnych. Regulacje te określają także obowiązki podmiotów prowadzących tego typu bazy danych, zasady bezpieczeństwa jakie muszą być respektowane w trakcie przetwarzania i podczas transferu danych osobowych poprzez Internet (Borkowski, 2017, s. 162). Nowe regulacje prawne RODO precyzyjniej definiujące zasady ochrony danych osobowych wejdą w życie w Polsce 25 maja 2018 roku i każdy podmiot przetwarzający dane osobowe w systemach informatycznych jest zobligowany do wypełnienia tych regulacji.

Wspomniane Rozporządzenie (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2016/679) wprowadzając nowe zasady ochrony danych osobowych uchyla obowiązującą przez wiele poprzednich lat postanowienia dyrektywy 95/46/WE. Dyrektywa 95/46/WE została wprowadzona wówczas kiedy założyciel Facebooka Mark Zuckerberg miał 13 lat, Google dopiero co został założony, a technologia cloud computing tj. przetwarzania danych w chmurze obliczeniowej była we wstępnej fazie rozwoju (Kowalczyk-Pakuła, 2016). Celem wprowadzenia Rozporządzenia RODO jest nowelizacja nieaktualnych już zasad ochrony danych osobowych sformułowanych w Dyrektywie 95/46/WE. W czasie obowiązywania tej Dyrektywy niemal wszystko się zmieniło w zakresie technologii teleinformatycznej, oferty usług informacyjnych portali internetowych oraz standardów transferu danych w Internecie.

Rozporządzenie RODO dostosowuje regulacje prawne dotyczące ochrony danych osobowych do realiów dokonującej się obecnie rewolucji cyfrowej, upowszechniania usług informacyjnych w Internecie oraz rozwoju bankowości internetowej obsługiwanej z wykorzystaniem urządzeń mobilnych. Nowe regulacje zastąpią funkcjonujące dotychczas we wszystkich państwach członkowskich

Unii Europejskiej obowiązujące 28 analogiczne normatywy względem polskiej ustawy o ochronie danych osobowych. Do nowych rozwiązań wprowadzanych tym Rozporządzeniem należy zmiana koncepcji biznesowej procedury zgłoszenia zbiorów danych osobowych polegająca na nałożeniu obowiązku dbania o ochronę danych osobowych już od rozpoczęcia jakichkolwiek działań związanych z przetwarzaniem danych osobowych.

Zgodnie z treścią zapisów Rozporządzenia RODO:

- a) organizacje będą musiały przeprowadzać analizę skutków operacji przetwarzania dla ochrony danych osobowych,
- b) podmioty będą miały obowiązek uwzględniania ich ochrony już w fazie projektowania usługi,
- c) zaostrome zostaną także warunki powołania się przez organizacje na niektóre podstawy prawne przetwarzania danych, jak np. zgodę osoby, której dane dotyczą,
- d) osoby fizyczne otrzymują nowe uprawnienia, jak np. prawo do bycia zapomnianym czy prawo do przenoszalności danych.

Zgodnie z nowymi regulacjami organizacje staną się o wiele bardziej transparentnymi odnośnie sposobu przetwarzania danych osobowych. Poza tym zgodnie z treścią regulacji Rozporządzenia RODO instytucje i firmy przetwarzające dane osobowe będą zobligowane informować osoby, których dane dotyczą, o kluczowych kwestiach i działaniach wykonywanych na tych danych. Osoby, których dane będą przetwarzane będą informowani o takich szczegółach, jak okres retencji danych czy kryteria jego ustalenia, jak również o prawie wniesienia skargi do organu nadzorczego oraz wszelkich innych zdarzeniach, które mogą mieć wpływ na stan bezpieczeństwa baz danych, w tym baz Big Data zawierających duże zbiory informacji opisujących klientów określonych usług. Poza tym w sytuacji wycieku danych osobowych, w uzasadnionych wypadkach administratorzy danych niejawnych będą zobowiązani zgłaszać określony incydent do GIODO oraz informować osoby, których dane zostały wykradzione (Kowalczyk-Pakuła, 2016).

Rozporządzenie szczególnie znacząco wpłynie na kwestię ochrony danych osobowych w firmach technologicznych prowadzących analizę zgromadzonych zbiorów danych w bazach Big Data. Zgodnie z nowymi regulacjami firma prowadząca profilowanie osób fizycznych i przetwarzanie tak zorganizowanych baz danych osobowych będzie zobligowana do uzyskiwania zgody od osoby, której zgromadzone w bazach danych Big Data dane będą dotyczyły. Na firmy, które nie będą się wywiązywały z nałożonych obowiązków uzyskiwania zgód na przetwarzanie danych osobowych będą mogły być nakładane znacznie dotkliwsze finansowo kary niż te, które mogły być nakładane dotychczas. Kary te będą mogły opiewać do 20 mln euro, a w przypadku podmiotów gospodarczych może to być kwota o równowartości do 4 proc. całkowitego rocznego światowego obrotu wygenerowanego w poprzednim roku obrotowym. Do maja 2018 roku, kiedy nowe regulacje mają zacząć obowiązywać także w Polsce jest jeszcze trochę czasu, który firmy i inne podmioty powinny wykorzystać, aby się odpowiednio przygotować, w tym dopracować stosowne procedury i zasady prowadzonej ochrony danych osobowych do zapisów omawianego Rozporządzenia dotyczącego RODO.

Efektywnie przeprowadzona globalizacja, standaryzacja i normalizacja prawna działalności banków funkcjonujących w Polsce.

Z początkiem dekady lat 90. ubiegłego wieku rozwijają się w Polsce procesy systemowej transformacji gospodarki oraz globalizacji ekonomicznej realizujące się w zakresie społeczno-gospodarczych przemian struktur gospodarczych. W związku z dokonującym się wówczas procesem urynkwiania i transformacji systemowej polskiej gospodarki proces ten zdeterminowany był także sukcesywnie postępującą integracją rynków finansowych i rozwojem technologii teleinformatycznych. Obecnie funkcjonujący w Polsce system finansowy i sektor bankowy zalicza się do najbardziej zglobalizowanych działów gospodarki. Proces ten nasilony został wejściem Polski w struktury Unii Europejskiej w 2004 roku. Wysoka skala zгло-

balizowania rynków finansowych w Polsce uwidoczniła została w okresie ostatniego kryzysu finansowego 2008 roku. Proces globalizacji rynków finansowych i systemu bankowego w Polsce zdeteminowany jest głównie takimi czynnikami jak administracyjne i nadzorcze funkcje bankowości centralnej i organów nadzoru w systemie finansowym oraz dostosowywanie normatywów prawnych do standardów zachodnioeuropejskich krajów wysoko rozwiniętych (Gwoździwicz, Prokopowicz, 2017, s. 75-76).

Przeprowadzona w latach 90. transformacja polskiej gospodarki była, więc istotnie skorelowana z postępującym sukcesywnie procesem globalizacji ekonomicznej. Proces ten został zrealizowany na tyle efektywnie, że w stosunkowo niedługim czasie Polska została włączona w struktury Unii Europejskiej w 2004 roku. Skorelowana ze wspomnianą transformacją nieuchronność procesów globalizacji narzuca konieczność potencjalnego wykorzystania jej pozytywnych skutków z uwzględnieniem potencjalnych możliwych zagrożeń ewentualnego pojawienia się kolejnych globalnych kryzysów finansowych lub gospodarczych w przyszłości. Rewolucja informatyczna i liberalizacja przepływów kapitału daje krajom rozwijającym się szansę szybkiego nadrobienia wielopokoleniowego opóźnienia rozwoju gospodarczego (Białas, Mazur, 2013, s. 91). Z drugiej strony istnieją istotne zagrożenia rozmycia narodowej tradycji, politycznego podporządkowania lub gospodarczego uzależnienia danego kraju w mechanizmach światowej integracji. To, w jakim stopniu zostaną wykorzystane szanse związane z globalizacją i zminimalizowane zagrożenia, jest uzależnione od podjęcia właściwej, narodowej polityki stosownego sukcesywnego włączenia danego kraju w tryby mechanizmu procesów globalizacji, z uwzględnieniem potencjału ekonomicznego i ewentualnych luk i zapóźnień rozwoju gospodarczego kraju. Teza ta jest wciąż aktualna również wobec kształtowania rozwoju systemu bankowego w Polsce (Prokopowicz, Dmowski, 2010, s. 274).

Przebiegający już od 27 lat, w rynkowych realiach gospodarczych, proces odbudowy i rozwoju systemu finansowego, w tym bankowego w Polsce oceniany jest przez ekonomistów zasadniczo

w aspektach pozytywnych, szczególnie dla okresu przed pojawieniem się kryzysu finansowego na jesieni 2008 roku. W kontekście tego kryzysu oprócz dominujących nadal opinii pozytywnych pojawiały się także oceny krytyczne, ponieważ w tym kryzysie finansowym ujawniły się ujemne aspekty globalizacji ekonomicznej. Jednak w Polsce miały one zasadniczo ograniczony charakter.

W tym stosunkowo jeszcze nie długim okresie transformacji i rozwoju polskiej gospodarki odtworzony został jeden z najistotniejszych sektorów systemu gospodarczego. Globalizacja ekonomiczna do roku 2008 wspomagała głównie w aspektach pozytywnych ten proces transformacji systemu finansowego w Polsce. Kryzys finansowy ze swymi negatywnymi skutkami odegrał jednak w Polsce dość ograniczoną rolę. Wynikało to przede wszystkim ze swego rodzaju zapóźnienia w rozwoju systemu finansowego względem analogicznych systemów funkcjonujących w krajach rozwiniętych (Prokopowicz, 2010, s. 147).

Wraz z postępującą globalizacją rynków i systemu finansowego w Polsce w okresie lat 90. wzrastał stopień przejścia instytucji finansowych, głównie banków komercyjnych przez zagraniczne podmioty bankowe. Już na przełomie wieków poziom ten osiągnął pułap ponad 80% przejścia krajowego systemu bankowego przez zagraniczne instytucje finansowe. Jednak w kontekście procesów przebiegających w tle rozpoczętego na jesieni 2008 roku kryzysu finansowego niektóre banki zagraniczne zaczęły sprzedawać swe spółki córki tj. banki komercyjne działające w Polsce. Ponieważ część z tych aktywów przejęły krajowe podmioty z większościami udziałem Skarbu Państwa w akcjonariacie (głównie PKO BP), w związku z tym od kilku lat obserwuje się spadek tego stopnia przejścia podmiotów systemu bankowego w Polsce przez zagraniczne instytucje finansowe. Proces ten określa się, jako repolonizację systemu finansowego w Polsce. Obecnie ten stopień przejścia szacowany jest już „tylko” na około 65% z perspektywą tendencji spadkowej. Dominuje obecnie pozytywna interpretacja tego procesu repolonizacji (Prokopowicz, 2016b, s. 27). Główną przesłanką pozytywnej interpretacji jest teza, że pozytywne aspekty wcześniejszego procesu globalizacji, szczególnie

realizującego się w latach 90. zasadniczo się zrealizowały. System finansowy w Polsce jest odbudowany według standardów zachodnio europejskich, głównie modelu niemiecko-francuskiego klasycznej bankowości depozytowo-kredytowej, uformowany na zdrowych fundamentach rynkowych z zastosowaniem wszelkich znanych z krajów zachodnich systemów zabezpieczeń poszczególnych kategorii ryzyka bankowego. W związku z tym etap transformacji systemowej połączony z dokapitalizowaniem krajowego systemu bankowego zasadniczo został już zrealizowany i to już głównie w latach 90. ubiegłego wieku. Procesy te dokonywały się i koordynowane były z postępującym sukcesywnie wzrostem globalizacji polskiej gospodarki. O efektywności tych procesów świadczy wysoki poziom odporności systemu bankowego w Polsce na czynniki kryzysogenne, które w sposób dualny wpływały na polską gospodarkę tj. poprzez sprzężenie koniunkturalne na rynkach kapitałowych, w tym giełd papierów wartościowych oraz makroekonomiczny, transgraniczny przepływ spadku popytu zagregowanego, spadek popytu w tym na polskie produkty głównie zaobserwowany najpierw w Niemczech. Jednak skala tych niekorzystnych czynników pojawiających się w Polsce, jako pochodna globalnego kryzysu finansowego była znacznie bardziej ograniczona niż w większości innych krajów Unii Europejskiej (Domańska-Szaruga, 2013, s. 264). Pokryzysowy spadek wzrostu gospodarczego w Polsce był znacznie niższy niż dla większości innych krajów i wobec średniej unijnej. Te pozytywne aspekty polskiej gospodarki uwarunkowane były głównie kilkoma makroekonomicznymi czynnikami, do których zalicza się brak upadłości instytucji finansowych w Polsce w okresie występowania globalnego kryzysu finansowego, wzrost inwestycji generowany wykorzystywanymi dotacjami finansowymi Unii Europejskiej, wcześniejsze zbudowanie systemu instrumentów kontroli i zabezpieczenia ryzyka kredytowego w systemie bankowym na bazie wzorców krajów rozwiniętych oraz dominacja modelu bankowości depozytowo-kredytowej z ograniczonym zastosowaniem instrumentów pochodnych w transakcjach rynkowych.

Poza tym do czynników, które ograniczyły skalę niekorzystnego wpływu kryzysu finansowego w Polsce zaliczano (Domańska-Szaruga, Prokopowicz, 2015, s. 38-39):

- a) brak rozwiniętej kapitałowo i instytucjonalnie bankowości inwestycyjnej,
- b) brak upadłości dużych przedsiębiorstw i instytucji finansowych w kontekście czynników dekonjunkury kryzysowej,
- c) wysoki wzrost produkcji na eksport w okresie poprzedzającym pojawienie się kryzysu finansowego,
- d) przewaga waluty krajowej polskiego złotego w obrocie handlowym i transakcjach systemu finansowego.

Obecnie dominować zaczyna pogląd, że te wyżej wymienione pozytywne atrybuty systemu finansowego w Polsce stały się fundamentem dla kontynuacji doskonalenia instrumentów zapewniających bezpieczeństwo systemu finansowego, ale już nie koniecznie wyłącznie w kontekście globalizacji z dominacją kapitału zagranicznego. Ekonomiści badający tę problematykę wskazują, że wspomniane procesy mogą się realizować w korelacji z repolonizacją podmiotów systemu finansowego w Polsce (Prokopowicz, 2016a, s. 15).

Szczególnie istotną i nadrzędną rolę w procesie kontynuacji doskonalenia instrumentów zapewniających bezpieczeństwo systemu finansowego z jednoczesnym koordynowaniem repolonizacji tego systemu pełni bank centralny tj. Narodowy Bank Polski (Prawo bankowe. Ustawa o Narodowym Banku Polskim, 2017, s. 32).

Analiza procesu odbudowy systemu bankowego w Polsce w początkowym okresie funkcjonowania gospodarki w warunkach rynku i transformacji własnościowej większości podmiotów gospodarczych wskazuje na nadrzędne administracyjne znaczenie Narodowego Banku Polskiego w tym procesie. Proces ten bezpośrednio od 1989 roku sprostawał się głównie do realizacji zasadniczo „z góry” zaplanowanych działań w strukturach NBP-u, Polegających na przenoszeniu zachodnich, głównie niemiecko-francuskich wzorców i administrowaniu nad realizacją zamierzonych planowo celów. Najważniejsze czynniki tego procesu są następujące (Prokopowicz, 2016a, s. 12-14):

1. Odbudowa systemu bankowego w warunkach rynkowych w początkowym okresie transformacji ustrojowej, tj. od 1989 r. realizowana była zasadniczo planowo i efektywnie, ale obwarowana była wieloma ograniczeniami. Istotnym czynnikiem ograniczającym było to, że proces ten, szczególnie w I połowie lat 90. związany był z formowaniem unormowań prawnych określających ogólne ramy funkcjonowania systemu bankowego i stworzenia prawnych podstaw przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym. Dopiero z końcem lat 90. większego znaczenia nabierają działania podejmowane indywidualnie w poszczególnych bankach. W okresie tym proces doskonalenia procedur wewnątrzbankowych realizowany jest przede wszystkim na poziomie banków komercyjnych, które dostrzegły w tym istotny czynnik konkurencji (Kalinowski, Pronobis, 2015, s. 92).
2. W I połowie lat 90. w bankach badane były dość fragmentarycznie tylko podstawowe kategorie ryzyka bankowego i zasadniczo jedynie na poziomie pojedynczej transakcji. Wzrost znaczenia zintegrowanego zarządzania bankiem nastąpił dopiero w II połowie lat 90. ubiegłego stulecia. W okresie tym następuje również wzrost znaczenia zintegrowanego zarządzania poszczególnymi kategoriami ryzyka, w tym rodzajami zaliczanymi do tradycyjnych jak również tymi, zaliczanymi do nowych, ponieważ po raz pierwszy pojawia się wiedza na temat zarządzania nimi, przeniekana do polskiej bankowości przez banki zagraniczne (Prokopowicz, 2013, s. 62-63).
3. Nadrzędna rola Narodowego Banku Polskiego odniosła pozytywny wymierny skutek, zmierzony stosunkowo nielicznymi przypadkami upadłości banków i uniknięciem przez to poważnego kryzysu finansowego całego systemu. Istotnym wskaźnikiem potwierdzającym wymienioną tezę jest analiza jakości portfela kredytów banków komercyjnych. Obniżenie jakości portfela kredytów całego systemu bankowego funkcjonującego w Polsce zasadniczo wynikało z innych źródeł w okresach lat 1992 – 1994 i od 1998 do końca 2002 roku. W pierwszym z wymienionych okresów podstawowym źródłem był brak rzetelnych procedur

kredytowych, oraz recesja polskiej gospodarki. W drugim istotne znaczenie przypisywane jest głównie już tylko czynnikom niezależnym od banków, tj. pogorszenie sytuacji ekonomicznej kraju, wzrostowi konkurencji w sektorze i restrykcyjnej polityce NBP (Dmowski, Prokopowicz, Sarnowski, 2008, s. 157).

W związku z powyższym NBP odegrał kluczową rolę w procesie przeprowadzonej w latach 90. transformacji systemu bankowego w Polsce oraz w zbudowaniu systemowych instrumentów kontroli i zabezpieczenia ewentualnych negatywnych skutków wystąpienia kryzysu finansowego. Z drugiej strony biorąc pod uwagę nadrzędną rolę NBP dla całej gospodarki w kontekście prowadzonej polityki pieniężnej, skalę wypracowywanych zysków i możliwości zwiększania rezerw to obecnie uznaje się, że bank centralny w Polsce mógłby bardziej aktywnie pełnić swe funkcje, jako bank państwa (Chisholm, 2013, s. 48). Taką bardziej aktywną politykę monetarną, której celem była aktywizacja procesów gospodarczych, niejednokrotnie pełnił Bank Rezerw Federalnych tj. bank centralny w USA. Pozytywne wyniki tej aktywnej polityki monetarnej, które pozwoliły Ameryce wyjść najszybciej z kryzysu finansowego zauważone zostały w Europie. W związku z tym podobną aktywną politykę monetarną od ponad 2 lat realizuje także Europejski Bank Centralny (Gwoździewicz, Prokopowicz, Szybowski, 2016, s. 139). W tym miejscu należy dodać, że w USA pokryzysowy stan gospodarki uległ najefektywniejszej poprawie m.in. na rynkach kapitałowych, konsumpcyjnych, mieszkaniowych i na rynku pracy gdzie stopa bezrobocia spadła z ponad 14% w początkach kryzysu finansowego na poniżej 7% obecnie. W dodatku skala niekorzystnych aspektów kryzysu finansowego w jego początkowej fazie była najwyższa właśnie w USA, a mimo tego poprzez aktywną politykę monetarną Banku Rezerw Federalnych kraj ten najszybciej i najsprawniej poradził sobie z tym jednym z największych w historii gospodarczej świata kryzysów (Davies, Green, 2010, s. 72).

Zastosowany w tzw. Planie Paulsona w USA keynesowski pakiet pomocy finansowej celem wsparcia akcji kredytowych oraz niedo-

puszczenia do lawiny upadłości podmiotów bankowych oraz dużych przedsiębiorstw nie był zupełnie nowym programem antykryzysowym (Hryckiewicz-Gontarczyk, 2014, s. 131). Pierwowzorem dla tego programu pomocowego był znany już od kilkadziesiąt lat i zastosowany w latach 30. ubiegłego wieku program interwencjonistyczny *new deal*, którym wyprowadzono wówczas Amerykę z Wielkiego Kryzysu gospodarczego. Jednak skala aktywności interwencjonistycznej Banku Rezerw Federalnych od jesieni 2008 roku była wielokrotnie większa (Gwoździwicz, Prokopowicz, 2016a, s. 91). Dodatkowym instrumentem pomocowym dla zagrożonych upadłością korporacji i banków było dokapitalizowanie środkami publicznymi z jednoczesnym przejęciem znaczących pakietów akcji danego podmiotu. Po przeprowadzonych procesach restrukturyzacyjnych już w 2010 roku większość z przedsiębiorstw i banków, które skorzystały z tego wsparcia oddały do skarbu państwa USA pożyczone wcześniej środki finansowe z odsetkami lub skarb państwa USA sprzedał z zyskiem wcześniej przejęte pakiety akcji tych uratowanych przed upadłością podmiotów. Ten unikalny interwencjonistyczny model pomocy zastosowany został w zasadzie na warunkach zbliżonych do rynkowych i nie zwiększył skali realnego wpływu państwa na procesy gospodarcze. Nie realizowano procesów nacjonalizacji przedsiębiorstw, czego obawiały się niektóre środowiska ekonomistów nawiązujących do nurtów ekonomii neoklasycznej. Teraz po latach ekonomiści już niemal jednogłośnie stwierdzają sukces aktywnej antykryzysowej polityki monetarnej banku centralnego USA (Gwoździwicz, Prokopowicz, 2016a, s. 93).

Biorąc pod uwagę rolę i funkcje banku centralnego w Polsce to obecnie przyjmuje się, że Narodowy Bank Polski, jako bank państwa powinien zaktywizować swą działalność w zakresie wykorzystania instrumentów polityki monetarnej w modelu pro interwencjonistycznym w celu aktywizowania procesów gospodarczych w Polsce (Dmowski, Prokopowicz, Sarnowski, 2008, s. 137). Aktywizowanie to powinno być szczególnie ukierunkowane na te sektory gospodarki, które charakteryzują się inwestycyjnym potencjałem w kontekście uwalniania pro rozwojowych, pro przedsiębiorczych i pro innowacyjnych czynników polskiej gospodarki.

Wysoki stopień unormowanego prawnie bezpieczeństwa systemu finansowego w Polsce.

Dokonujący się od 27 lat rozwój rynkowego systemu finansowego w Polsce został koniunkturalnie osłabiony, gdy od jesieni 2008 roku zaczęły docierać do Polski echa kryzysu finansowego. W kontekście weryfikacji genezy i mechanizmu rozwoju zjawisk kryzysowych istotne jest zdiagnozowanie ekonomicznych i pozaekonomicznych źródeł tego kryzysu.

Rozwój rynkowego systemu finansowego w Polsce zdeterminowany został w znaczącym stopniu globalnie działającymi procesami koniunktury na rynkach finansowych oraz procesami dostosowań do standardów normatywnych i technologicznych Unii Europejskiej. W ramach działań antykryzysowych czołowe banki centralne anglosaskiego i europejskiego systemu finansowego uruchomiły wysoko budżetowe systemowe, interwencjonistyczne programy pomocowe. Ostatecznie koszty ratowania systemu finansowego przerzucono na przysłowiowego Jana Kowalskiego tj. najliczniej reprezentowany segment klientów banków (Dmowski, Prokopowicz, 2010, s. 273). Obecnie dokonywane są badania zrealizowanych w poprzednich latach interwencjonistycznych rządowych programów anty kryzysowych działań ratowania kluczowych podmiotów gospodarki przed upadłością finansową oraz aktywizowania popytu, inwestycji, produkcji i płynności na rynku kredytowym. W zakresie prorozwojowych działań interwencjonizmu państwowego Europejski Bank Centralny nadal stosuje łagodną politykę monetarną niskich stóp procentowych celem poprawy płynności w systemie finansowym i oferowanie taniego pieniądza na potrzeby rozwoju proinwestycyjnych akcji kredytowych banków komercyjnych działających w Unii Europejskiej (Gwoździewicz, Prokopowicz, 2016b, s. 67).

Dokonująca się także w Polsce od lat 90. globalizacja ekonomiczna zdeterminowana jest zwiększaniem się powiązań polskiej gospodarki z otoczeniem gospodarczym innych krajów. Procesy te powodują, że kryzys gospodarczy także w strefie euro od kilku lat zasadniczo został zażegnany, ale negatywne efekty spowolnienia roz-

woju gospodarczego w niektórych krajach jeszcze pozostały. Obecnie przyjmuje się, że także w Europie kryzys gospodarczy dobiegł końca jest fakt odwrócenia tendencji w kwestii spowolnionego, ale sukcesywnie poprawiającego się wzrostu gospodarczego i zakończenia trwającej wiele miesięcy recesji odnotowanej w znacznej części krajów na południu Europy (Zielińska-Głębocka, 2012, s. 84). Dane makroekonomiczne jednoznacznie wskazują, że poprawa sytuacji gospodarczej w Unii Europejskiej powinna koniunkturalnie wygenerować kontynuacji poprawy rozwoju polskiej gospodarki, co jest znaczącym determinantem efektywnego rozwoju również systemu finansowego w Polsce.

Na tle spowolnionego rozwoju ekonomicznego gospodarek krajów południa Europy oraz jeszcze nie najlepszej koniunktury gospodarczej krajów wysoko rozwiniętych zachodniej Europy polska gospodarka wydaje się być w dobrej kondycji i do chwili obecnej była w zasadzie odporna na niekorzystne efekty będące pochodną kryzysu finansowego z 2008 roku. Szczególnie pozytywnym aspektem tej odporności jest fakt, że mimo aktywnej partycypacji w procesach globalizacyjnych przenoszący transnarodowo czynniki kryzysogenne „efekt domina” na rynkach finansowych oraz makroekonomicznie przekazujący także spowolnienie wzrostu gospodarczego zasadniczo zadziałał w ograniczonym zakresie (Płókarz, 2013, s. 41). Szczególnie istotną barierą dla rozwoju kryzysu finansowego w Polsce jest znacznie słabiej rozwinięta bankowość inwestycyjna, przede wszystkim w zakresie dokonywania inwestycji z użyciem instrumentów pochodnych oraz zasadniczo rzetelnie prowadzone weryfikacje zdolności kredytowej klientów klasycznej bankowości depozytowo-kredytowej (Świdarska, 2013, s. 97).

Poza tym od wejścia Polski w struktury Unii Europejskiej w 2004 roku znacząco wzrosła w Polsce produkcja na eksport, co zmniejszało niekorzystne makroekonomicznie działanie spadku popytu wewnętrznego w ostatnich latach. Jako istotny czynnik antykryzysowy w Polsce ekonomiści wskazują także realizowane projekty inwestycyjne i powstające także w usługach dodatkowe miejsca pracy na bazie zewnętrznego finansowania z udziałem dotacji finan-

sowych Unii Europejskiej (Prokopowicz, 2012a, s. 26). W związku z sukcesywnie poprawiającą się koniunkturą w eurolandzie i kontynuacją kluczowych aspektów aktywizacji wzrostu gospodarczego wśród ekonomistów dominują raczej pozytywne scenariusze rozwoju sytuacji makroekonomicznej w Polsce. Do tych kluczowych aspektów aktywizacji wzrostu gospodarczego w Polsce zalicza się nową perspektywę finansowania projektów inwestycyjnych z finansowych dotacji Unii Europejskiej programów przewidzianych dla okresu lat 2015-2020.

Realizowana w Polsce od lat 90. ubiegłego wieku odbudowa rynkowego systemu finansowego jest istotnym determinantem efektywnego funkcjonowania i rozwoju gospodarki rynkowej w Polsce. Obecnie przyjmuje się, że odbudowa ta przebiegła zasadniczo sprawnie czego potwierdzeniem był wysoki stopień odporności rynkowego systemu finansowego w Polsce w kontekście po kryzysowego spowolnienia wzrostu gospodarczego kraju. Z drugiej strony na tle wpisanych w strategii rządowych programów polityki społeczno-gospodarczej działań antykryzysowych ekonomiści wskazują także na potrzebę ciągłego dopracowywania regulacji ostrożnościowych funkcjonujących w systemie bankowym (Prokopowicz, 2012b, s. 64-65). W sytuacji osłabionego tempa wzrostu gospodarczego kraju podkreślane jest znaczenie kwestii poprawy funkcjonowania systemu finansowego w zakresie bezpieczeństwa dokonywanych transakcji, analizy podejmowanego ryzyka i ponoszenia kosztów na tworzenie systemowych rozwiązań ostrożnościowych odnośnie funkcjonowania banków komercyjnych w Polsce (Koleśnik, 2014, s. 39). Problematyka poprawy systemowych rozwiązań ostrożnościowych jest szczególnie istotna w takim kraju jak Polska, kraju rozwijającym się i nie posiadającym jeszcze dużej bazy kapitałowej zarówno w systemie bankowym jak i względem całej gospodarki. W wyniku wzrostu transnarodowych przepływów kapitałowych i wymiany handlowej doskonalenie zewnętrznych regulacji nadzorczych nadal zeterminowane jest sukcesywnie postępującą globalizacją, i w związku z tym są w coraz większym stopniu dostosowywane do wymogów unijnych i wytycznych Komitetu Bazylejskiego a system bankowy

w Polsce staje się coraz bardziej zhomogenizowany z systemami bankowymi innych krajów Unii Europejskiej (Czarny, Śledziwska, 2013, s. 75).

Wnioski.

W niniejszym artykule wykazano, że sprawna organizacja i funkcjonowanie systemu finansowego, w tym sektora bankowego zdeterminowane jest między innymi jakością opracowanych regulacji prawnych, które odnoszą się do tych dziedzin krajowej gospodarki. Poza tym specyfiką sektora finansowego współczesnych rozwiniętych gospodarek jest wysoki poziom zinstytucjonalizowania organizacji, sformalizowania procedur, standaryzacji oferty produktów i usług finansowych ale również dążenie do wysokiego poziomu profesjonalizmu w wykorzystaniu nowoczesnych rozwiązań technologii informatycznej oraz tworzenia podstaw prawnych działalności banków i innych podmiotów sektora finansowego.

Z drugiej strony w ostatnich latach zauważono, że stan uregulowania działalności bankowej, szczególnie w zakresie corocznie pojawiających się nowych unijnych rekomendacji i zaleceń, osiągnął poziom określany jako przeregulowanie działalności bankowej. W środowisku organów kierowniczych banków panuje pogląd o tzw. nadprodukcji regulacji prawnych odnoszących się do działalności banków komercyjnych działających w Polsce. Teza o przeregulowaniu wynika z faktu niekompatybilności niektórych rekomendacji unijnych dotyczących doskonalenia procesu zarządzania ryzykiem kredytowym, operacyjnym, rynkowym itp. odnoszących się także do działalności banków komercyjnych działających w Polsce, ponieważ banki te tworzą w Polsce głównie system klasycznej bankowości depozytowo-kredytowej (Prokopowicz, 2015, s. 38). W Polsce w niewielkim stopniu jest rozwinięta bankowość wyspecjalizowana na prowadzenie inwestycji na rynkach kapitałowych. Tego typu bankowość dominuje w anglo-saskim modelu systemu finansowego i w tego typu bankowości wystąpiły nieprawidłowości proceduralne m.in. w kwestii szacowania i zabezpieczenia poziomu akceptowalnego ryzyka kredytowego dla transakcji przeprowadzanych np.

z zastosowaniem papierów wartościowych funkcjonujących na giełdzie papierów wartościowych. Nieprawidłowości te były źródłem skrajnego przewartościowania kredytowych papierów pochodnych na giełdach papierów wartościowych oraz braku ich odpowiedniego zabezpieczenia co doprowadziło do wybuchu na jesieni 2018 roku globalnego kryzysu finansowego. Celem zmniejszenia prawdopodobieństwa ponownego pojawienia się tego typu kryzysu finansowego sukcesywnie doskonalone są procedury kredytowe, instrumenty zabezpieczeń transakcji kredytowych oraz poprawiany jest proces zarządzania ryzykiem kredytowym, operacyjnym, rynkowym i w zakresie innych kategorii ryzyka bankowego. Jednak wytyczne i rekomendacje regulacyjne ustawodawcy i nadzoru bankowego formułowane wobec bankowości inwestycyjnej, generującej wyższe poziomy ryzyka, może być nieprzystające wobec modelu klasycznej bankowości depozytowo-kredytowej działającego w Polsce (Dmowski Prokopowicz, 2010, s. 274).

W związku z tym, że bankowość inwestycyjna w Polsce nie zdążyła się jeszcze rozwinąć w stopniu dorównującym krajom wysoko rozwiniętym, więc kryzysu gospodarczego ani finansowego w 2008 roku w Polsce nie było i prawdopodobieństwo jego pojawienia się w Polsce w przyszłości kolejnych kilkunastu lat jest znacząco mniejsze w porównaniu z modelem bankowości dominującym w krajach wysoko rozwiniętych, a szczególnie tym jaki dominuje w Ameryce Północnej (Kołodko, Mihm, Roubini, 2011, s. 146). Biorąc pod uwagę wysoki poziom bezpieczeństwa systemowego, w tym także to, że w 2008 roku mimo pojawienia się globalnego kryzysu finansowego to jednak w Polsce żaden bank wówczas nie upadł (Dmowski, Prokopowicz, 2010, s. 308). W związku z tym powszechnie w środowisku kadry kierowniczej banków dominuje pogląd, że system bankowy w Polsce charakteryzuje się wyższym poziomem stabilności finansowej w porównaniu z modelem bankowości anglosaskiej z rozwiniętą na dużą skalę bankowością inwestycyjną, która był źródłem nieprawidłowości proceduralnych i w konsekwencji stała się także źródłem kryzysu finansowego z 2008 roku. Dokonane powyżej porównanie tych dwóch modeli bankowości stanowi więc

podstawę twierdzeń o przeregulowaniu działalności prowadzonej przez banki komercyjne funkcjonujące w Polsce (Gwoździewicz, Prokopowicz, 2016c, s. 395).

Do głównych determinantów wyznaczających kierunki rozwoju bankowości zaliczany jest obecnie dokonujący się postęp w zakresie technologii teleinformatycznej i związany z tym rozwój internetowej bankowości elektronicznej. W ostatnich latach atrybutami bankowości internetowej stają się takie czynniki jak wykorzystanie urządzeń mobilnych, technologii platform przetwarzania w chmurze obliczeniowej i baz danych Big Data w świadczeniu usług bankowych. Pochodną dynamicznego rozwoju internetowej bankowości elektronicznej jest doskonalenie technik zapewniania wysokiego poziomu bezpieczeństwa dla zawieranych zdalnie transakcji. W odpowiedzi na rozwój cyberprzestępczości banki bezustannie starają się poprawiać systemy bezpieczeństwa transferu danych niejawnych, w tym informacji dotyczących zawieranych transakcji.

W niniejszym artykule wykazano, że istotnym determinantem określającym kierunki postępu technologicznego w bankowości są także normatywy prawne oraz wytyczne nadzoru bankowego. Istnieje związek między technologią informatyczną a obecnym natłokiem regulacji prawnych, zgodnie z którymi banki są zobligowane do przestrzegania coraz bardziej restrykcyjnych zasad i procedur prowadzenia obciążonej ryzykiem działalności bankowej. Otóż obecny problem przeregulowania działalności bankowej może być rozwiązany poprzez zastosowanie nowoczesnych systemów teleinformatycznych, dzięki którym nowe rygorystyczne regulacje ustanawiane przez ustawodawcę i regulatorów będą mogły być sprawniej ratyfikowane (Machowski, 2017, s. 182). Dokonujący się proces przenikania i łączenia wykorzystywanej technologii informatycznej w bankowości z regulacjami odnoszącymi się do tej technologii, staje się podstawą dla powstania nowej dziedziny regulacji bankowych określanej jako regulatory technology, tj. RegTech.

Po trwającym 28 lat procesie rozwoju struktur rynkowych w polskiej gospodarce, w tym także dokonanej w latach 90. transformacji społeczno-gospodarczej i akcesji Polski w 2004 roku do UE

funkcjonujący w Polsce system finansowy, w tym sektor bankowy uważany jest za niemal w pełni dostosowany do standardów systemowych, transakcyjnych, technologicznych i normatywnych Unii Europejskiej co związane jest także z wysokim poziomem zglobalizowania tego segmentu gospodarki (Gwoździwicz, Prokopowicz, 2015, s. 211). Pełne dostosowanie do wspomnianych powyżej standardów Unii Europejskiej dotyczy również implementacji unijnych regulacji prawnych dotyczących kluczowych aspektów działalności banków komercyjnych. Proces ten skorelowany jest z doskonaleniem procedur i systemów bezpieczeństwa w zakresie elektronicznego transferu danych bankowości internetowej oraz świadczenia usług w ramach bankowości mobilnej (Gwoździwicz, Prokopowicz, 2016d, s. 87). Jednocześnie wraz z rozwojem technologii informatycznej i internetowej bankowości nowelizowane są regulacje prawne odnoszące się do kwestii bezpieczeństwa transferu danych niejawnych, w tym danych osobowych (Domańska-Szaruga, Prokopowicz, 2016) gromadzonych w bazach Big Data i przetwarzanych w technologii chmury obliczeniowej. Pojawiają się także nowe dziedziny, w których banki komercyjne funkcjonują od niedawna jak platformy promocyjne zakładane na portalach społecznościowych oraz pozyskiwanie dodatkowych informacji o klientach banku z tychże portali tj. nowe obszary działalności marketingowej i badawczej banków, które nie doczekały się jeszcze precyzyjnego zdefiniowania relacji jakie w tych sytuacjach zachodzą między bankiem a klientem w obowiązujących normatywach prawnych.

Celem poprawy standardów świadczenia usług bankowych w ramach bankowości internetowej tworzone są nowe lub poprawiane są dotychczas funkcjonujące regulacje prawne jak np. wprowadzone w 2016 roku przez Parlament Europejski dotyczące poprawy standardów w zakresie ochrony danych osobowych. Rozporządzenie o Ochronie Danych Osobowych (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2016/679) określane akronimem RODO. Rozporządzenie to odnosi się do wszystkich podmiotów przetwarzających elektronicznie dane osobowe obywateli Unii Europejskiej. Nowe regulacje m.in. precyzyjniej określają obowiązki

podmiotów prowadzących bazy danych osobowych klientów, zasady bezpieczeństwa jakie muszą być respektowane w trakcie przetwarzania i transferu danych niejawnych przez Internet (Borkowski, 2017, s. 162). Nowe regulacje prawne RODO precyzyjniej definiujące zasady ochrony danych osobowych wejdą w życie w Polsce 25 maja 2018 roku i każdy podmiot przetwarzający dane osobowe w systemach informatycznych jest zobligowany do wypełnienia tych regulacji. Rozporządzenie RODO dostosowuje regulacje prawne dotyczące ochrony danych osobowych do realiów dokonującej się obecnie rewolucji cyfrowej, upowszechniania usług informacyjnych w Internecie oraz rozwoju bankowości internetowej obsługiwanej z wykorzystaniem urządzeń mobilnych.

Literatura przedmiotu:

1. **Alińska A., Pietrzak B.**, 2012. *Stabilność systemu finansowego instytucje, instrumenty, uwarunkowania*, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.
2. **Białas M., MAZUR Z.**, 2013. *Bankowość wczoraj i dziś*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
3. **Borkowski P.**, 2017. *RODO – przekleństwo czy błogosławieństwo dla biznesu?* (w:) „Miesięcznik Finansowy Bank”, Centrum Prawa Bankowego i Informacji, nr 06 (289), czerwiec.
4. **Bukowski S.** (red.), 2010. *Globalizacja i integracja regionalna a wzrost gospodarczy*, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu,.
5. **Chisholm A. M.**, 2013. *Wprowadzenie do międzynarodowych rynków finansowych*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
6. **Czarny E., Śledziwska K.**, 2013. *Międzynarodowa współpraca gospodarcza w warunkach kryzysu*, Warszawa: Wydawnictwo PWE,.
7. **Davies H., Green D.**, 2010. *Globalny nadzór i regulacja sektora finansowego*, Seria Wyzwania globalne, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN,.
8. **Dmowski A., Prokopowicz D.**, 2010. *Rynki finansowe*, Warszawa: Wydawnictwo Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o.o..

9. **Dmowski A., Prokopowicz D., Sarnowski J.**, 2008. *Finanse i bankowość. Teoria i praktyka*, Warszawa: Wydawnictwo Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o.o.
10. **Domańska-Szaruga B.**, 2013. *Common banking supervision within the financial safety net*, (w:) *The Economic Security of Business Transactions. Management in business*, Oxford: Wydawnictwo Chartridge Books Oxford.
11. **Domańska-Szaruga B., Prokopowicz D.**, 2015. *Makroekonomiczne zarządzanie antykryzysowe* (w:) 34 Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo – Humanistycznego w Siedlcach, nr 107, Seria: Administracja i Zarządzanie (34) 2015, Siedlce: UPH Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych.
12. **Domańska-Szaruga B., Prokopowicz D.**, 2016. *Ochrona transferu danych osobowych w cyberprzestrzeni* (w:) „Secretum. Służby specjalne, bezpieczeństwo i informacja”, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Oficyna Wydawnicza RYTM w Warszawie, nr 2 (2016).
13. **Gwoździewicz S., Prokopowicz D.**, 2015. *Administrative, supervisory and legal determinants of globalization of financial markets and the banking system in Poland* (w:) “International Journal of New Economics and Social Sciences”, ZN, nr 2 (2) 2015.
14. **Gwoździewicz S., Prokopowicz D.**, 2016a. *Antykryzysowa aktywna polityka monetarna Banku Rezerw Federalnych w kontekście bezpieczeństwa systemu finansowego i koniunktury globalnej gospodarki* (w:) “Studia Administracji i Bezpieczeństwa. Public Administration and Security Studies”, nr 1 (2016), Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim.
15. **Prokopowicz D., Gwoździewicz S.**, 2016b. *Globalization and the process of the system and normative adaptation of the financial system in Poland to the European Union standards* (w:) *Globalization, the State and the Individual*, “International Scientific Journal”, Free University of Varna “Chernorizets Hrabar”, Chayka, Varna, Bułgaria 9007, Varna 2016, nr 1(9) 2016.

16. **Gwoździewicz S., Prokopowicz D.**, 2016c. *Prawo do ochrony informacji i danych osobowych w cyberprzestrzeni w dobie rozwoju bankowości internetowej - The Right to Protection of Information and Personal Data in the Cyberspace in the Age of the Internet Banking Development* (w:) D. Gałuszka, G. Ptaszek, D. Żuchowska-Skiba (red.), “Technologiczno-społeczne oblicza XXI wieku”, Kraków: Wydawnictwo LIBRON Filip Lohner.
17. **Gwoździewicz S., Prokopowicz D.**, 2016d. *Prawno-społeczne determinanty bezpieczeństwa gromadzenia i transferu danych niejawnych w internetowych portalach społecznościowych* (w:) V. Vlastimil (red.), “Međunarodni naučni zbornik. Pravo Ekonomija Menadžment I” /Międzynarodowe zeszyty naukowe. Zarządzanie Prawo Gospodarka I/ International scientific books. Right, Economy and Management I/, Wydawnictwo [Izdavač:] Srpsko Razvojno Udruženje /Stowarzyszenie Rozwoju Serbii/ Bački Petrovac.
18. **Gwoździewicz S., Prokopowicz D.**, 2017. *Adjustment of Polish banks to international standards as a factor of globalization of the national financial system* (w:) Globalization, the State and the Individual, “International Scientific Journal”, University of Economics and Innovation in Lublin, Free University of Varna “Chernorizets Hrabar”, Chayka, Varna, Bułgaria 9007, Varna 2017, nr 1(13) 2017.
19. **Gwoździewicz S., Prokopowicz D., Szybowski D.**, 2016. *Activating interventionist monetary policy of the European Central Bank in the context of the security of the European Financial System* (w:) “International Journal of New Economics and Social Sciences”, ZN, nr 2 (4) 2016.
20. **Hryckiewicz-Gontarczyk A.**, 2014. *Anatomia kryzysów bankowych*, Warszawa: Wydawnictwo Poltext.
21. **Kalinowski M., Pronobis M.**, 2015. *Rynki finansowe a gospodarka realna. Aktualne wyzwania*, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.
22. **Koleśnik J.**, 2012. *Bezpieczeństwo systemu bankowego. Teoria i praktyka*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.

23. **Koleśnik J.**, 2014. *Adekwatność kapitałowa banków. Standardy regulacyjne*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.
24. **Kołodko G., Mihm S., Roubini N.**, 2011. *Ekonomia kryzysu*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
25. **Kowalczyk-Pakuła I.**, 2016. *Ochrona danych osobowych: w 2018 r. wejdzie w życie nowe rozporządzenie Parlamentu Europejskiego* (w:) Portal internetowego wydania gazety „Rzeczpospolita”, dział: Dane osobowe, 09.06.2016, (www.rp.pl/Dane-osobowe/306099953-Ochrona-danych-osobowych-w-2018-r-wejdzie-w-zycie-nowe-rozporzadzenie-Parlamentu-Europejskiego.html).
26. **Machowski K.**, 2017. *Regulacje: sojusznik czy hamulcowy?* (w:) „Miesięcznik Finansowy Bank”, Centrum Prawa Bankowego i Informacji, nr 06 (289), czerwiec 2017.
27. **Plókarz R.**, 2013. *Globalne rynki finansowe. Praktyka funkcjonowania*, Warszawa: Wydawnictwo PWN.
28. **Prokopowicz D.**, 2003. *Regulacje Komitetu Bazylejskiego a modyfikacje systemów zarządzania ryzykiem kredytowym* (w:) Zeszyty Naukowo-Teoretyczne PWSBiA. „Wiek XXI. The 21st Century”, Nr 3 (9) 2003, Warszawa: Wydawnictwo Prywatna Wyższa Szkoła Businessu i Administracji w Warszawie.
29. **Prokopowicz D.**, 2007. *Znaczenie procesów globalizacji ekonomicznej dla odbudowy polskiego systemu bankowego w nowych realiach gospodarczych* (w:) Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie. Rok XII. Nr 1 (26)/2007.
30. **Prokopowicz D.**, 2010. *Wpływ globalnego kryzysu rynków finansowych na koniunkturę polskiej gospodarki* (w:) Zeszyty Naukowe Almamater Szkoła Wyższa z siedzibą w Warszawie, (Ekonomia). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej Almamater. Warszawa, Nr 4 (61) 2010.
31. **Prokopowicz D.**, 2012a. *Na tle struktur rynkowych Unii Europejskiej* (w:) „Przedsiębiorstwo przyszłości”. Kwartalnik Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej. Warszawa, Nr 2 (11) 2012, kwiecień 2012, Rok wyd. IV.
32. **Prokopowicz D.**, 2012b. *Zarządzanie bankowym ryzykiem kre-*

- dytowym (w:) "Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa. Economics and Organization of Enterprise" Zeszyty Naukowe. Wydawnictwo Instytut Organizacji i Zarządzania w Przemysle „ORGMAZ”, Indeks 357022, nr 5 (748) 2012, maj 2012.
33. **Prokopowicz D.**, 2013. *Bankowe ryzyko kredytowe w warunkach kryzysu zadłużenia* (w:) "Przedsiębiorstwo przyszłości". Kwartalnik Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej. Warszawa, Nr 1(14) 2013, styczeń 2013, Rok wyd. IV.
34. **Prokopowicz D.**, 2015. *Korelacja procesów doskonalenia instrumentów ostrożnościowych systemu finansowego i antykryzysowej polityki społeczno-gospodarczej w Polsce* (w:) "Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula. Vistula Scientific Quarterly", Akademia Finansów i Biznesu Vistula, nr 3 (45)/2015, lipiec - wrzesień 2015.
35. **Prokopowicz D.**, 2016a. *The importance of economic globalization in the context of the development of the financial system in Poland* (w:) "International Journal of New Economics and Social Sciences", ZN, nr 2 (4) 2016.
36. **Prokopowicz D.**, 2016b. *Social and economic determinants of the processes of economic globalization that shape the development of the banking system in Poland* (w:) Globalization, the State and the Individual, "International Scientific Journal", Free University of Varna "Chernorizets Hrabar", Chayka, Varna, Bułgaria 9007, Varna 2016, nr 2(10) 2016.
37. **Przybylska-Kapuścińska W.** (red.), 2013. *Funkcjonowanie współczesnego rynku pieniężnego i kapitałowego*, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.
38. **Świdarska J.**, 2013. *Współczesny system bankowy. Ujęcie instytucjonalne*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
39. **Wiatr M.**, 2015. *Bankowość korporacyjna*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.
40. **Wójcicki W., Prokopowicz D.**, 1999a. *Nowe prawo dewizowe* (w:) "Rynek Rolny – Notowania, oceny, tendencje", Biuletyn Miesięczny, Wydawnictwo Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa, luty 1999, nr 2 (99) 1999.

41. **Wójcicki W., Prokopowicz D.**, 1999b. *Zmiany w ustawie o działalności ubezpieczeniowej* (w:) “Rynek Rolny – Notowania, oceny, tendencje”, Biuletyn Miesięczny, Wydawnictwo Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa, marzec 1999, nr 3 (100) 1999.
42. **Zielińska-Głębocka A.**, 2012. *Współczesna gospodarka światowa*, Seria Akademyka, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.

Źródła prawa:

1. **KONSTYTUCJA** Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
2. **USTAWA** z dnia 29 sierpnia 1997 r. *o Narodowym Banku Polskim* (Dz. U. z 2013 r. poz. 908; Dz.U. z 2016 r. poz. 1948; Dz.U. z 2017 r. poz. 1373).
3. **USTAWA** z dnia 29 sierpnia 1997 r. - *Prawo bankowe* (Dz. U. 1997 nr 140 poz. 939; Dz.U. z 2016 r. poz. 1988).
4. **PRAWO BANKOWE.** *Ustawa o Narodowym Banku Polskim*, 2017. Seria Twoje Prawo, wydanie 25, Warszawa: Wydawnictwo C.H.Beck.
5. **ROZPORZĄDZENIE** Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. *w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE.*

Marcin Mielnik

Dr, Polskie Towarzystwo Historii Techniki w Warszawie

PhD, Society of History and Culture of Technology,

National Technical Organization Poland in Warsaw / Poland

e-mail: m.mielnik@gmail.com

**Policja Czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego na
Przykładzie Władz Miasta Krakowa. Teoria,
Organizacja, Działalność.**

**The Police of the Stanisław August Poniatowski Épo-
que: the Case of the Cracow Municipal Authorities.
Theory, Organisation, Activities.**

Streszczenie:

Organizacja i funkcjonowanie Policji w Krakowie czasów stanisławowskich stanowi podstawowe zagadnienie artykułu. Na początku scharakteryzowano naukowe traktaty dotyczące tej instytucji. Teoretyczna wiedza została wsparta krótką charakterystyką prawa, organizacji i działalności władzy policyjnej w Rzeczypospolitej XVIII w. W głównej części pracy przedstawiono ustrój miasta oraz najważniejsze na jego obszarze kierunki działań Policji. Zaliczyć do nich należy ochronę zdrowia, kontrolę zjawiska żebractwa, bezpieczeństwo publiczne, a także zagadnienia gospodarcze. Analizę wspomnianych problemów autor oparł na źródłach drukowanych Volumina Legum oraz źródłach archiwalnych Archiwum Państwowego w Krakowie. Postawiona w artykule teza o wypełnianiu przez władze policyjne teoretycznych założeń potwierdzono licznymi przykładami działań policji w zakresie walki z żebrakami, z przestępstwami dotyczącymi miar i wag czy jakości wykonywanych usług.

Słowa kluczowe:

Policja, Kraków, teoria policji, prawo, przestępstwa

Abstract:

Organisation and work of The Police in Cracow a time of King Stanislaus August Poniatowski constitute main subject of article. At the beginning

characterized eighteenth century scientific books that concern power of police. Theoretical knowledge were supported through characteristic law, organisations and work of commonwealths police in XVIII century. In main part of work presented city system and most important Police facilities operations. These include health protection, control of phenomenon of begging, public security and economical topics. Analyze these problems author base on printed source *Volumina Legum* and archival source from National Archive in Cracow. The thesis in article about realisation by police authority theoretical assumptions has been confirmed many examples police work in fight against beggars, measure and weight crimes or quality of service performers.

Keywords:

Police, Cracow, police theory, law, crime

Wprowadzenie.

Policja w ostatnich dziesięcioleciach istnienia Rzeczypospolitej przeżywała szybki rozwój. Ówczesne władze podjęły różne realne działania, które kończyły długi okres stagnacji. Celem niniejszej pracy jest ukazanie skali zbieżności postulatów stawianych przez oświeceniowych myślicieli, a działań władzy policyjnej Krakowa. Zmiany jakie zachodziły na szczeblu centralnym stwarzały zupełnie nową sytuację, w której musieli znaleźć się urzędnicy niższego szczebla. Przeprowadzone badania zakrojone na niewielką skalę pozwolą częściowo odpowiedzieć na pytanie w jakim stopniu administracja Rzeczypospolitej była przygotowana merytorycznie do wykonywania zadań stawianych władzy policyjnej w całej Europie w drugiej połowie XVIII w.?

Prezentacja przedstawionego tematu.

Różne warunki działania, czy systemy prawne utrudniają nakreślenie wspólnego obrazu władzy policyjnej tożsamego dla każdego państwa europejskiego. Pewnym łącznikiem pozostawały publikacje naukowe ówczesnych uczonych. Wnioski wysunięte przez Andrzeja Zahorskiego pozwalają przypuszczać, że były one znane wyższym sferom (Zahorski 1959, p. 19 – 59). Stan wiedzy urzędników niższego szczebla nadal pozostaje niezbadany. Zasadnym zatem wydaje się dokonanie porównania teoretycznej wiedzy

z faktycznym sposobem działania regionalnej władzy policyjnej na przykładzie Krakowa.

Oświecenie uznawane, nie bez podstaw, za epokę Nauki przyczyniło się także do uformowania się nowych form władzy policyjnej. Jej rozwój od tej pory opiera się na metodologii i analizach, które z kolei musiały zostać dostosowywane do tego (Filipowicz 2002, p. 228 – 230). Nadrzędną metodą tworzenia stało się empiryczne poznanie, które stopniowo miało doprowadzić do wykrystalizowania się badanego obrazu. Punktem wyjścia w teoretycznych rozważaniach na temat istnienia i funkcjonowania policji był konstruktywizm. Ta teoria etyczno – prawna sięgała swoimi korzeniami czasów starożytnych. Wartościowanie moralne stanowiło podstawowy przedmiot zainteresowania. Ostateczny obraz świata uznawano za pewien rodzaj umowy między jednostką, a społeczeństwem. Istnienie państwa, administracji, a w niej policji, możliwe było za zgodą jednostki przy jednoczesnym zrzeczeniu się przez nią pewnych swobód na rzecz aparatu władzy. Autorytet moralny i kryteria wartościowania opierają się na zgodzie społecznej, którą można osiągnąć na przykład w drodze głosowania demokratycznego, ale także na obligatoryjnym zapewnieniu sprawiedliwości, jakkolwiek byłaby ona rozumiana przez ogół. Ochrona społeczna to zatem jedno z zadań policji. Konsekwencją braku zgody było eliminowanie danej wartości moralnej. Taka sytuacja może grozić anarchią. Celem wprowadzanych rozwiązań była nie tylko dbałość o interesy grupy rządzącej, ale także zapewnienie wszystkim odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa.

Takie postępowanie, ustalające porządek społeczny za pomocą negocjacji, uznawano pod koniec XVIII w. za ważny czynnik pozwalający na zorganizowanie społeczeństwa. W okresie Rewolucji Francuskiej, w czasach rządów Napoleona Bonaparte, a nawet podczas obrad Kongresu Wiedeńskiego temat ten odgrywał ważną rolę. Teoria umowy społecznej stanowi racjonalne uzasadnienie legalnej władzy, która może powstać i istnieć jedynie dzięki akceptacji społeczeństwa. Pociąga to za sobą postępowanie zgodne z pojęciem sprawiedliwości danej wspólnoty. Punktem wyjścia dla większości tych teorii była heurystyczna, czyli analiza kondycji ludzkiej, określana

jako stan natury lub stan naturalny, czyli egzystencja jednostki bez jakiegokolwiek porządku społecznego. W związku z tym działanie jednostki było ograniczone tylko przez jej sumienie. Taka postawa stanowiła punkt wyjścia wielu różnych autorów teorii umowy społecznej. Próbowali oni w różny sposób dowieść, że w interesie jednostki leżała dobrowolna zamiana swobody działania. Struktury społeczne, w skład których wchodziły jednostki, ograniczały je. W zamian gwarantowano inne ważniejsze rzeczy, takie jak bezpieczeństwo.

Podstawową rolę w tradycji francuskich filozofów pełniła heurystyka. Uznawano ją – jak wyżej wspomniano – za pewien porządek, który był punktem wyjścia dalszych rozważań. Podstawową, jak sugerował Wolter, stała się analiza, za pomocą której poprawne postawione tezy stało się możliwe. Badacze Nauki Polityki także opierali się na jego założeniach. Obok francuskich wyróżniali się także myśliciele brytyjscy i niemieccy. George Berkeley w swoim największym dziele *Principles of Human Knowledge* dowodził, że idee ogólne i abstrakcyjne pojęcia stały się mylące (G. Berkeley, 1710). Uznał, iż istnieje tylko to, co jest przedmiotem zmysłowego postrzegania. Substancje przestały istnieć, a tylko zjawiska, dzięki którym można udowodnić ich istnienie zaczęły posiadać pewną wartość. Na tym opierała się wiedza człowieka, dlatego Berkeley dowodził nieistnienie praw ostatecznych. Wynikało to z ograniczeń mądrości, która cały czas ewoluuje. Podążając tym tropem G. Berkeley rozumiał *stan natury* jako wiedzę wynikającą z obserwacji, która dotyczyła cech i zasad uznawanych przez wszystkich za oczywiste.

Według Th. Hobbesa podstawowe było założenie: bez istnienia społeczeństwa, żylibyśmy w stanie natury, gdzie każdy człowiek żyjąc miałby nieograniczoną wolność naturalną (Hobbes, p. XVII). Za wadę tego typu autonomii uznawał pełną swobodę postępowania, tym samym więc możliwość krzywdzenia innych. W konsekwencji dowodził, że nie ma praw pozytywnych: istnieje prawo naturalne i wieczna wojna wszystkich przeciw wszystkim. W celu uniknięcia takiej sytuacji, ludzie zgadzali się na umowę społeczną, dzięki czemu – w zamian za podporządkowanie się prawu cywilnemu lub rządowi

– każdy zyskiwał prawa obywatelskie. Według Hobbesa najwyższa władza nie była stroną umowy społecznej, tylko jej beneficjentem i dlatego pozostawała nieograniczona (Sylwestrzak 2006, p. 195 – 196).

Przełomowym dziełem powstałym na bazie tych poglądów, był Traktat o policji autorstwa Nicolasa de La Mare, pierwsza praca teoretyczna epoki nowożytnej, która za główny cel obrała wyodrębnienie władzy policyjnej. Autor określił ją jako gałąź administracji, która musiała zajmować się sprawami związanymi z religią państwową, czy prowadzić nadzór nad obyczajami, walką z luksusem, nadzorowaniem publicznych widowisk, zabaw, loterii, czy kąpieli publicznych (Sylwestrzak, 2006, p. 229 – 234). Ponadto do jej zadań należała opieka nad ubogimi, chorymi, inwalidami oraz zlikwidowanie żebractwa. W konsekwencji do jej obowiązków zaliczono ochronę zdrowia oraz dbałość o prawidłowe stosowanie miar, wag i zasad handlu oraz pilnowanie jakości i ilości artykułów spożywczych. Do obowiązków gospodarczych należało kontrolowanie przestrzegania przepisów odnoszących się do manufaktur. W dziedzinie rozwoju infrastruktury znajdowało się rozbudowywanie miast, w tym rozbudowa urządzeń technicznych i ukształtowanie przestrzenne. Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego w XVIII wieku stało się podstawowym zadaniem policji. W obszar tych zadań wchodziły działania mające na celu łapanie przestępców kryminalnych, walka z żebractwem, prowadzenie cenzury, czy kontrola miejsc publicznych (Sylwestrzak, 2006, p. 230). Wśród szerokiej gamy obowiązków małej i dopiero kształtującej się instytucji znalazła się też kontrola nauk i sztuk pięknych, tj. sprawdzanie autentyczności dyplomów oraz wydawanie zezwoleń na prowadzenie *sztuk wyzwolonych*. Interesującym zadaniem było pilnowanie służby domowej. We wczesnej epoce nowożytnej morderstwa i kradzieże były popełniane przez tę grupę zawodową stosunkowo często (Kaczor, 2005, s. 85 – 86, 103). Stanowiły nadzwyczaj duży odsetek, a ofiarami takich przestępstw z reguły padali pracodawcy.

Inną ważną postacią, która odegrała ważną rolę w rozwoju władzy policyjnej był Christian Wolff – osiemnastowieczny niemiecki

myśliciel. Główne cele państwa policyjnego stanowiły podstawowy obszar jego rozmyślań. Za najważniejszy uznał uszczęśliwianie poddanych. Ten cel mógł zostać zrealizowany tylko dzięki silnej władzy administracyjnej i wojskowej. W konsekwencji władza, w zdobywaniu jak największego obszaru panowania, nie mogła napotykać na jakiegokolwiek przeszkody. Punktem wyjścia każdej czynności musiało być prawo. Natomiast władza, swoją wolę musiała wykonywać za pośrednictwem zhierarchizowanej administracji. Taki porządek został stworzony w celu zapewnienia szczęścia ogółowi. Oznaczało to nałożenie na każdego obywatela obowiązku bycia zadowolonym (Kawka, 1939, p. 16).

Zupełnie inną wizję policji reprezentował John Locke, jeden z twórców klasycznego liberalizmu. Uznawał policję za narzędzie, które zostało stworzone przeciwko władzy absolutnej. Instytucja ta koncentrowała się na wolności jednostki i jej prawie do układania własnego szczęścia. Państwo nie mogło tego zapewnić, ponieważ nie uwzględniło potrzeb jednostki. Właśnie z tego powodu uznał, że jednostka musiała ograniczyć swoje działania do ochrony porządku, bezpieczeństwa i spokoju publicznego.

Kolejnym myślicielem zajmującym się problematyką policji był Jan Henryk Justi. Postrzegał on władzę policyjną jako całość administracji wewnętrznej połączonej z podporządkowaną władzą sądowniczą. Postulował aby dysponowała szerokimi uprawnieniami, a w jej granicach znalazły się opieka nad rolnictwem, lasami, spławnością rzek oraz wszystkie zadania związane z kontrolą przemysłu i handlu. Ponadto miała odpowiadać za sprowadzanie do kraju nowych obywateli. Praca ta mogła przynieść powodzenie jedynie dzięki zapewnieniu tolerancji religijnej, odpowiednich warunków zdrowotnych czy spokoju i bezpieczeństwa. Z powyższych założeń wynikały konkretne kompetencje, jakie Policja powinna posiadać. Miała ona otrzymać prawo wydawania i sprawdzania paszportów oraz kontrolowania miejsc publicznych. Wskazano także czynniki zagrażające osiągnięciu podstawowych celów. Zasadniczym problemem było żebractwo i włóczęgostwo, z którym Policja miała bezwzględnie walczyć. Miano ją prowadzić dzięki rozbudowanym domom przy-

musowej pracy oraz szpitali dla ubogich, chorych czy kalek. Oprócz tego Policja miała kontrolować wymiar sprawiedliwości każdego szczebla.

Osiągnięcia i przekonania myślicieli europejskich w okresie Oświecenia nie były obce także polskim pisarzom. Ze względu na charakter niniejszej pracy przypomnę jedynie paru. Już w czasach saskich w związku z koniecznością przeprowadzenia reform ustrojowych wskazywano na potrzeby stworzenia policji. Jednym z gorliwych zwolenników tej tezy był Stanisław Leszczyński. W swoim dziele *Głos wolny, wolność ubezpieczający* stwierdził: *Wszystkich państwach, tak wielowładnych jako i wolnych rząd zawisł na czterech pryncypalnych częściach [...] Ten czworaki rozdział dzieli się pod tytułem: wojny, skarbu, sprawiedliwości i porządku generalnego, alias jak go zowią politics* (Leszczyński 1858, p. 40). Policja jako instytucja centralna powinna być podporządkowana marszałkowi koronnemu. Jednak autor pomija zakres władzy tej instytucji, wymienił jedynie podstawowy zakres działania policji: zapewnienie porządku i bezpieczeństwa wewnętrznego.

Stanisław Konarski to kolejny myśliciel poruszający tę problematykę. W swojej pracy *O skutecznym rad sposobie albo o utrzymaniu ordynaryjnych sejmów* zaproponował stworzenie naczelnego organu państwowego – Rady Rezydentów, która miałaby powoływać sejm (Konarski, 1923, p. 176-178). Radę tworzyłyby cztery departamenty, a jej organizację i zakres kompetencji wzorował na wizji S. Leszczyńskiego. W *Departamencie Porządku Generalnego Politeii*, który miał pełnić funkcję centralnego organu policji, zasiadałoby trzech senatorów i sześciu posłów, nad którymi zwierzchność pełniliby marszałkowie. Zakres działania zarówno instytucji, jak i poszczególnych jej członków, nie został określony.

Przedstawione wyżej osiągnięcia teoretyczno – prawne pozwalają na przeprowadzenie analizy odpowiadającej na pytanie czym w XVIII w. była Policja. Jej definicja nie istniała aż do początku XIX wieku. Stwarzane przez uczonych indeksy kompetencji pełniły rolę zamiennika. W konsekwencji uznano, że jej obowiązki mogły pełnić różne organy państwowe, które jednocześnie wykonywały wiele

innych zadań. Taka organizacja wywodzi swoje korzenie z czasów starożytnych, w których największy wpływ na rozwój wniósł starożytny Rzym (Sitek, 2001, p. 20 – 34). Istnienie wielu instytucji posiadających władzę policyjną nie przeszkadzało w istnieniu odrębnego Ministerstwa Policji. Jego kompetencje często określał ustrój państwa (Baskiewicz, 2002., p. 197 – 202). W Rzeczypospolitej władza policyjna pełniła funkcje administracyjne przykładem czego mogły być władze miejskie Krakowa. W odróżnieniu od innych państw posiadających ustrój monarchii absolutnej, gdzie policja była ściśle powiązana z armią.

Wraz z powołaniem w 1775 r. Rady Nieustającej powstał pierwszy centralny organ władzy policyjnej – Departament Policji. Odpowiadał on za spokój, porządek i bezpieczeństwo w miejscu rezydencji króla, czyli w Warszawie, regulował ceny żywności, kontrolował miary i wagi, pilnowaniem czystości, nadzorowaniem cudzoziemców, zwalczaniem żebractwa oraz sprawowaniem sądownictwa we wszystkich sprawach kryminalnych. Działania nowej instytucji były wstrzymywane z powodu funkcjonowania innych organów posiadających podobne kompetencje. Dopiero zmiany wprowadzone przez sejm w 1776 roku spowodowały, że władza policyjna została skupiona w Departamencie Policji (Zahorski 1959, p. 31). Pomimo że stanowiły one znaczący krok na przód to nierozwiązywany wszystkich problemów ustrojowych. Pierwsze lata działania charakteryzowały się dużym utrudnieniem w działaniu Policji stało się uwolnienie spod jej jurysdykcji części miast królewskich i wszystkich prywatnych. Jednocześnie funkcjonowały regionalne niezależne komisje dobrego porządku, których podstawowym zadaniem było uregulowanie praw ekonomicznych, czy gospodarczych w miastach (Zahorski 1959, p. 30) Całkowita ich decentralizacja, czy wręcz niezależność, powodowała, że ich działanie okazało się chaotyczne. Powyższy stan znajduje odzwierciedlenie w dokumentach Departament Policji Krakowa. Na podstawie zbadanych źródeł nie można stwierdzić bezpośrednio dużego wpływu na jej działalność władz centralnych. W przebadanych źródłach nie znalazło się ani jedno pismo między Departamentem Policji Krakowa a władzą centralną. Pomimo to działania podej-

mowane w omawianym okresie mieszczą się ramach założeń ustawy z 1775 roku.

Ustrój miasta w tym przede wszystkim organizacja władzy policyjnej Krakowa w czasach stanisławowskich znalazł specjalne miejsce w literaturze (Ptaśnik, 1949, p. 52). Powstały w 1778 roku na podstawie ordynacji magistrat podzielono na cztery departamenty: sprawiedliwości, ekonomii, opieki i policji. Ostatni z nich składał się z pięciu osób, z których trzech zostało delegowanych z rady miejskiej, natomiast pozostała dwójka została wybrana z grona obywateli miasta. Kompetencje omawianego organu obejmowały walkę z włóczęgostwem i żebractwem, kontrolę szpitali, nadzór nad respektowaniem określonych cen, miar i wag, organizację straży pożarnej, kontrolę infrastruktury miejskiej (Zahorski, 1959, p. 52). Można zatem stwierdzić, podobnie jak czyni to A. Zahorski, że kompetencje władzy policyjnej Krakowa były na jej terenie podobne do Departamentu Policji Rady Nieustającej i tym samym oparte o obowiązującą teorię. Miejski departament stawał się bezpośrednim wykonawcą woli resortu. Pomimo to nie stanowił spójnego jednolitego systemu jaki spotykamy w następnym stuleciu.

Działalność centralnej władzy policyjnej doprowadziła do coraz ściślejszego przejścia kontroli nad miastami. Przesyłały one do stolicy diariusze swoich działalności oraz projekty ważniejszych prac do zatwierdzenia. Powyższe wynikało z kompetencji Departamentu Policji Rady Nieustającej, który w ramach swoich obowiązków przeprowadzał kontrolę rachunków miejskich. Tym samym, wdrożono zasadę przesyłania projektu budżetu miasta na następny rok.

Ochrona zdrowia, w tym szpitale stanowiły ważny obszar działania Policji. Kompetencje związane z ochroną zdrowia i szpitalami podległe Departamentowi Policji, od 1775 roku zostały przekazane w bezpośrednie zarządzanie Komisjom Szpitalnym. Zgodnie z przyjętą zasadą w Rzeczypospolitej funkcjonowały dwie takie same instytucje, po jednym dla Korony i dla Litwy. W ramach ich obowiązków znalazło się otwieranie nowych szpitali oraz walka o odzyskanie wszelkich środków niegdyś do nich należących. Jednocześnie w ramach poprawy ich funkcjonowania postanowiono

reorganizować ich zarządy, zwiększyć liczbę lekarzy, zaopatrywać apteki, zapewnić bezpłatną opiekę ubogim, a także wtrącać do szpitali żebraków. Na Komisjach Szpitalnych spoczywał także obowiązek zorganizowania szczepienia przeciwko ospie. Planowano także powołać osobne instytucje kontrolujące poziom wiedzy lekarzy, aptekarzy i akuszerok. Osobnym projektem była budowa szpitala dla inwalidów wojskowych.

Kompetencje opieki nad miastami sejm przekazał *Komisjom Boni Ordinis*, które podlegały Departamentowi Policji (Zahorski, 1959, p. 42). Do zakresu ich działalności należała praca nad poprawieniem stanu szpitali, które z reguły stały na niskim poziomie i najczęściej należały do duchowieństwa. Traktowano je jako dodatkowe źródło dochodu, co w konsekwencji negatywnie wpływało na jakość świadczonych usług. Niepokojącym zjawiskiem stało się także ich zamykanie. Komisje *Boni Ordinis* rozpoczynając swoje urzędowanie postanowiły odzyskać należne im dochody oraz je rozszerzać. W następstwie miało to umożliwić odnawianie starych i budowę nowych placówek reprezentujących władzę centralną. Należy zaznaczyć, iż w ramach ich obowiązków nie znalazła się opieka nad stanem zdrowia społeczeństwa. Pomimo to swoje działania koncentrowano na zapewnieniu elementarnych warunków higieny. W ramach tych działań mieściło się nadzorowanie szpitali oraz zapewnienie odpowiedniej liczby wykształconych lekarzy. W tym celu nakazano miastom królewskim wysyłać swoich przedstawicieli do Akademii Medycznej w Krakowie. Jak wykazały badania A. Zahorskiego realizacja tego zadania szła opieszale z powodu kosztów i braku zrozumienia (Zahorski, 1959, p. 44).

Żebractwo to kolejne ważne wyzwanie, z jakim mierzyła się Policja. Uznawano je za podstawową przyczynę szerzenia się chorób, dlatego podejmowano kilka prób zlikwidowania, czy też ograniczenia tego zjawiska. Z reguły wszelkie inicjatywy zatrzymywały się na poziomie projektów. Działania przeciw żebrakom i włóczęgom ograniczały się jedynie do osadzania ich w szpitalach lub wyrzucaniu z miast. Dodatkowo władze państwowe próbowały podporządkowywać ich rodzinnym parafiom i zmusić do pracy. Władze

Krakowa dnia 12 lipca 1776, tj. zaraz po scaleniu centralnej władzy policyjnej, rozpoczęły prace nad rozwiązaniem tego problemu. Departament Policji miasta Krakowa wyznaczył sobie cele zapisane w sześciu punktach (APK mikrof. J. 11104). Postanowiono zamówić czterysta blaszanych znaków, które rozdano ubogim. Po połowie przekazano je mężczyznom i kobietom. Dodatkowo zdecydowano się na wydrukowanie *Kartki*, która miała pełnić rolę dowodu na prawo na posiadanie wyżej wspomnianej *blachy*. Jednocześnie miano sporządzić *Regestr* wszystkich legalnych żebraków. Miał on zostać publicznie opublikowany co miało dać szansę pominiętym na ich dopisanie. Wszystkie dokumenty postanowiono rozdać w Ratuszu. W trakcie czynności z tym związanych mieli być obecni cyrulicy, których zadaniem było określenie stanu zdrowia każdego żebraka. Po zakończeniu całej akcji każdy nienależący do krakowskich żebraków upominając się o jałmużnę popełnia przestępstwo. Na uwagę zasługuje zapisanie podstawowego założenia jakie podjęła miejska policja, czyli zapobieżenia powiększania się grono włóczęgów i żebraków, w środku dokumentu. Cała akcja została rozpisana co do dnia i godziny. Dnia 16 lipca tutejsi ubodzy o 9 rano i o 2 po południu w Ratuszu Krakowskim mogli ubiegać się o *pozwolenie żebrania jałmużny jako też zmanki prawdziwego ubóstwa*. Akcja ta miała trwać aż do końca miesiąca. Określono jednocześnie komu można było nadać powyższy przywilej. Podstawowym wyznacznikiem było pochodzenie. Tylko osoby urodzone w mieście mogły ubiegać się o rozdawane dokumenty. Dodatkowo miano stwierdzić nie możliwość danej osoby do podjęcia pracy.

Ważną dziedzinę funkcjonowania Policji stanowiło bezpieczeństwo publiczne (Volumina Legum, 1859, p. 245). Pod tym pojęciem rozumiano utrzymanie spokoju w miejscach publicznych, zapobieganie przestępstwom kryminalnym, ujmowanie zbrodniarzy i nadzór nad więziennictwem. Działalność centralnych organów policji w tym zakresie była niewielka. W praktyce zatem działał stary system oparty na władzy burmistrza i rady miejskiej. Działalność Policji w Krakowie, jak można stwierdzić na podstawie zbadanych źródeł, koncentrowała się także nad tą problematyką. Niejaki kapral Solecki wniósł

skargę na *żołnierza* Wawrzyńca Starzewskiego, który miał go napisać. Innym przykładem była sprawa z 21 maja 1779 roku *żołnierza Wawrzyńca Stańczyka*. Oskarżono go pobicie *szynkarki*. Obaj sprawcy przestępstw zostali poddani karze cielesnej. Charakterystyczną cechą tego typu dokumentów były ich enigmatyczna forma przekazu, która przeplatała się z informacjami innych prowadzonych spraw.

Kolejną kompetencją policji, spotykaną także w Rzeczypospolitej, był nadzór nad architekturą. Do tej dziedziny zaliczono kontrolowanie rozbudowy miast, czyli racjonalnego ich rozplanowywania oraz wznoszenie budynków murowanych. Szczególną uwagę poświęcono budowie kominów, wadliwe stanowiły bowiem poważne zagrożenie dla miast, wówczas z reguły drewnianych. Kraków podobnie jak inne miasta tej epoki starały się poprawić bezpieczeństwo budynków przed ogniem (Zahorski, 1959, p. 34). Świadczy o tym raport z 21 maja 1779 roku dotyczący śledztwa w sprawie kamieniarzy, którzy odpowiadali za odpowiednie zabezpieczenie kominów w miejskich kamienicach. Sprawdzeniem stanu prac rzemieślników mieli dokonać nie określani z nazwiska rotmistrze. Niestety, na podstawie zbadanych źródeł, nie można stwierdzić jaki był ciąg dalszy tej sprawy (APK, mikrof. J. 11104, p. 19-20).

Pod opieką policji znajdowały się także zagadnienia gospodarcze. Podstawową działalność w tym zakresie prowadzono przy wdrażaniu systemu miar i wag (Zahorski, 1959, s. 54). Działano na podstawie ustawy z 1764 roku. Mimo istnienia podstawy prawnej jeszcze przed powstaniem Rady Nieustającej podejmowane działania nie przyniosły zadowalających efektów. W dokumentach Departamentu Policji Miasta Krakowa zachowało się wiele pism, które świadczą o energicznym i konsekwentnym działaniu w tym kierunku. Przykładem potwierdzającym tezę jest *Taxa Wiktuałów* z 15 marca 1779 r. (APK, mikrof. J. 11104, s. 1.) Zawarte w niej ceny podstawowych produktów żywnościowych obowiązywały przez rok. Należy przypuszczać iż tego typu rozporządzenia były regularnie wydawane. Zachowały się źródła, które potwierdzają duże przywiązanie władz do ich przestrzegania. Potwierdzenie tej tezy można znaleźć w dokumentach sprawy dotyczącej *Zgromadze-*

nia Mączniczek członkinie którego w sposób zabroniony prowadziły handel mąką (APK, mikrof. J. 11104, s. 1.). Ten wartościowy produkt sprzedawano piekarzom po zawyżonych cenach. Dodatkowo kupowały mąkę od piekarzy w celu ponownej sprzedaży. Władze miasta nakazały *Zgromadzeniu* o zachowanie właściwych praktyk jednocześnie grożąc surową karą. W wypadku ponownego udowodnienia popełnienia przestępstwa Ratusz znieśli wszelkie jego przywileje i dopuści do produkcji i sprzedaży mąki producentów spoza miasta. W konsekwencji dochody mączniczek radykalnie mogły spaść. Inną sprawą ukazującą praktykę dbania o zachowania odpowiednich *miar i wag* była sprawa z 7 lipca 1794 r. piekarza Ignacego Janickiego. W czasach Insurekcji Kościuszkowskiej sprzedawał on niezdatny do pieczenia chleb. Urzędnicy Magistratu wykryli, że jego chleby pozostawały nie wypieczone. Dodatkowo dosypywał do ciasta z którego je wypiekał mąkę bardzo niskiej jakości. Na uwagę zasługuje kara jaka została nałożona na nieuczciwego producenta. Nakazano mu następnego dnia tj. 8 lipca w godzinach 8 – 10 rano stać pod pręgierzem razem ze swoim pieczywem. Zagrożono mu jednocześnie w razie powtórzenia przestępstwa karę chłosty.

Wnioski.

Podsumowując władza policyjna Krakowa była w stanie wypełniać zadania przewidziane dla niej przez teoretyków. Na podstawie zgromadzonych źródeł nie można ocenić skali wykonanej przez Magistrat pracy. Prowadzono prace w zakresie poprawy bezpieczeństwa poprzez konsekwentne łapanie i karanie sprawców bójek, napadów. Dodatkowo przywiązywano dużą wagę do jakości infrastruktury. Dbano o oświetlenie ulic, odpowiedni stan kominów (APK, s. 95). Najczęściej i najdokładniej wykonywaną czynnością było nadzorowanie handlu.

Literatura przedmiotu:

1. **BASZKIEWICZ J.**, 2002. *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk.
2. **BERKELEY G.**, *Principles of human knowledge*, b.m.w. 1710.
3. **DZIEJE KRAKOWA**. T. 3, *Kraków w latach 1796-1918* / pod red. Janiny Bieniarzówny, Jana M. Małeckiego i Józefa Mitkowskiego, Kraków, Wrocław 1985.
4. **FILIPOWICZ S.**, 202. *Historia myśli polityczno – prawnej*, Gdańsk, s. 228 – 230.
5. **HOBBS TH.**, *Human Nature and De Corporate Politico*, tłum. J. C. A. Gaskin (opr.), New York b.r.w., s. XVII.
6. **KACZOR D.**, 2005. *Przestępczość kryminalna i wymiar sprawiedliwości w Gdańsku w XVI – XVIII wieku*, Gdańsk.
7. **KAWKA W.**, 1993. *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno.
8. **KONARSKI S.**, 1923. *O skutecznym rad sposobie albo o utrzymaniu ordynaryjnych sejmów*, cz. IV, Warszawa.
9. **LESZCZYŃSKI S.**, 1858. *Głos wolny wolność ubezpieczający*, Kraków.
10. **PTAŚNIK J.**, 1949. *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa.
11. **SITEK B.**, 2001. *Crimina et mores: prawo karne i obyczaje w starożytnym Rzymie*, [w:] [materiały z konferencji zorganizowanej 18 – 19 maja 2000 r. przez Zakład Prawa Rzymskiego oraz Zakład Historii Starożytnej UMCS w Lublinie], M. Kuryłowicz (red.), Lublin.
12. **STRZELECKI W.**, 1934. *Bezpieczeństwo na ziemiach Polski. Od kmiecia grodowego do granatowej armii*, Warszawa.
13. **SYLWESTRZAK A.**, 2006. *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa.
14. **SZAFER T. P.**, V 1955. *Ze studiów nad planowaniem miast w Polsce XVIII i pocz. XIX* [w]. *Studia z historii budowy miast*, Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury, z. 1/14.

15. **VOLUMINA LEGUM**, 1859. Petersburg, t. VIII.
16. **WACHŁOWSKI Z.**, 1925. *Rys organizacji policji w Polsce przed rozbiorowej*, Warszawa.
17. **ZAHORSKI A.**, 1959. *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów*, Warszawa.

Pozostałe źródła:

18. **ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KRAKOWIE**, mikrofilm
J. 11104
19. **ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KRAKOWIE**, mikrofilm
J. 11087

Tomasz Wołowiec

prof. ndzw. hab., Wydział Finansów i Rachunkowości,
Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie / Polska
Dr hab., professor of Department of Finance and Accounting,
The University of Economy and Innovation in Lublin, Poland
e-mail: wolowiectomek@gmail.com

Legal and Economic Aspects of Property Taxation (selected issues)

Aspekty Prawne i Ekonomiczne Opodatkowania Nieruchomości (wybrane zagadnienia)

Abstract:

The notion of property constitutes one of the most ambiguous categories, differently defined and interpreted depending on a given field of science. Analyzing legal provisions of the EU countries which regulate the issues of tax accounting and tax law, we may determine the general properties of elements of property.

Keywords:

Property taxation, subject, object of taxation, *ad valorem* system

Streszczenie:

Opodatkowanie nieruchomości jest stałym elementem systemów podatkowych w krajach UE. Podatki majątkowe stanowią tę grupę danin publicznych, która jest istotnie zróżnicowana pod względem formy i konstrukcji. Brak międzynarodowych standardów, oznacza, że nie istnieje jeden powszechnie akceptowalny stosowany w praktyce system opodatkowania nieruchomości.

Słowa kluczowe:

Opodatkowanie nieruchomości, przedmiot i podmiot opodatkowania, system *ad valorem*

Property as a subject of taxation.

The notion of property constitutes one of the most ambiguous categories, differently defined and interpreted depending on a given field of science. Analyzing legal provisions of the EU countries which regulate the issues of tax accounting and tax law, we may determine the general properties of elements of property. These are:

- Ability to generate future economic benefits;
- Reference to transactions or other events realized in the past;
- Remaining under control of the managing unit, which allows to enter them into the accounting system of a given entity.

Taking into account legal provisions of accounting, there are two categories of property (asset) elements: fixed assets and current assets. We can also classify property (assets) using other criteria (graph 1).

Period of use criterion	fixed assets current assets
Liquidity criterion	non-liquid liquid
Criteria of nature and function	tangible intangible financial material

Table 1. Types of property (assets) elements according to accounting regulations. Source: own work

The difference between current assets and fixed assets is important for the possible establishment of the tax collection point for the taxes whose taxation base is related to the subject resource. It seems that potential application of property-related tribute requires for the object of taxation to be easily identifiable, thus demonstrating certain regularity of its taxation. The review of the existing models of property tax shows that as far as tributes imposing burden on real

estate are concerned, there is the primacy of building or land real estate over other types of property. It seems essential that the material property and intangible and legal values, as essential production factors of an enterprise, should constitute the main elements of the fixed assets structure.

To describe the real estate, the basic element of property, we should not only use the presentation of various ways of defining the notion of real estate by the lawmakers, but also take into account their features (Table 2).

Physical	Economic	Legal
Immovability Durability Variety	Rarity Location Interrelationship Capital consumption Ability to satisfy particular needs Ability to generate economic benefits	Legal definition Legal structure of Land and Mortgage Register Records – state collection of real estates Special requirements for trading real estate Legal ratification of professions related to real estate Legal norms related to real estate economy of the state and self-government

Table 2. Features of real estate. Source: own work.

Analyzing legal aspects concerning real estate in the EU countries we may differentiate four elements which need to be taken into account when considering the forms and structures of property taxation. First of all, it is the immovability of real estate in time and space. The value of the real estate largely depends on the attractiveness of its location and the type of its use. Secondly, variety, manifested in the fact that there no two identical real estates. The factors that differentiate real estate are especially its area, shape, type of development, allocation in the spatial development plan, soil conditions, water conditions, utilities, neighborhood. That explains why there might

be considerable differences between similar, but hardly comparable real estates. Thirdly – capital and time consumption with reference to industrial developed real estate. Limited financial resources allocated for purchasing the real estate depend on the investor's own resources and availability of external (foreign) finance. The indicated difficulties related to such investment are compensated by the long-term nature of the real estate enjoyed by the owner. A general rule states also that large capital consumption of the real estate usually results in its increasing value. Fourthly, the ability to satisfy particular needs, which means that entrepreneurs are able to generate economic benefits. Each type of real estate has certain functions attached to it. In case of residential real estate – this may be economic, education, cultural, religious activity that can be run there. With reference to undeveloped real estate – conducting trading activities (the marketplace), services (parking lots), agricultural activity (arable land) and forest activity (forest land). Another consequence of possessing a real estate and the right to use it is the ability to generate measurable benefits. The type of benefit depends on the way of using the real estate.

The concept of property has never been defined in the Polish law system. In its wide sense, it is understood as total assets and liabilities belonging to a particular entity. Such definition of property is opposed to its narrow term denoting the estate which entails only assets. In the latter definition, debts do not belong to property, but lower its economic value. Also in economics the property is understood exclusively as a sum of assets – property resources controlled by an individual and possessing reliably defined value. These assets are divided into fixed assets, composed of elements that are permanently engaged in a given unit, and current assets, composed of elements which constantly traded. In this understanding of property, liabilities are treated as means of its origin, and when we juxtapose them with assets, we will obtain a balance sheet (Liszewski, Etel, 2002, p. 5). In the legal sense, in the doctrine of civil law property has rather narrow meaning. This can be seen in the interpretation of the Civil Code provisions which use the concept of property – for example The establishment of a partnership as an obligation relationship is

self-contained and does not depend on whether the joint property of partners was generated. The collection of such property may, but does not have to, be the consequence of establishing a partnership. The joint property is a derivative of the relationship of partnership, though not all articles of association have to evoke such legal and material effects. We may assume the existence of a civil partnership within which partners will oblige to act in a particular way, but none of them will be obliged to make any material contribution. Also the partnership activity will not generate any joint proprietary rights. Neither the establishment of the partnership nor its existence then is dependant, by the regulations, on the existence of joint property of partners. The provisions of Article 871 of the Civil Code determine the principles of settlement with a partner who leaves the partnership. They are applicable mostly when the partner leaves the partnership and withdraws their share observing the period of notice (Article 869 § 1 of the Civil Code) or not observing it (Article 869 § 2 of the Civil Code). Moreover, the principles of settlement provided in them are applicable in case of withdrawing one's share by a personal creditor of the partner on the basis of Article 870 of the Civil Code. It seems that unless the parties agree otherwise, also in case of articles of association of a partnership, on the basis of which a partner withdraws his share, the settlement with him should be conducted following the provisions of Article 871 of the Civil Code. In case of the partner's death, on the other hand, these provisions are used for settlement with their inheritors if they do not join the partnership in place of the late partner.

The provisions of the Civil Code do not regulate the principles of liquidating the partnership. However, activities undertaken after its dissolution, aimed at actually settling the partnership with its creditors and in relationship between partners, may, in some simplification, be treated as such. In commercial partnerships the appearance of the cause for liquidation in fact leads to opening the liquidation process, while the dissolution of a partnership becomes effective when the company is crossed out of the register following its liquidation. In case of civil partnerships, the order of events is different.

The event that constitutes the cause for dissolving the partnership simultaneously causes its dissolution. On the other hand, the “liquidation” activities are conducted only after the termination (dissolution) of a partnership. The dissolution of a partnership is a legal event which needs to be analyzed in to major aspects. Most of all, the obligation relationship of a partnership expires. This means that all the rights and obligations of the partners as parties to the articles of association of this partnership also expire. Partners lose their status of partners as subjects of a legal relationship in the partnership. The second sphere in which partnership dissolution causes vital legal effects is the joint ownership referring to the joint property of partners. The joint ownership so far, at the moment of dissolving the partnership is by virtue of law transformed into ownership in parts. The provision of Article 875 § 1 of the Civil Code obliges us to apply to it the regulations concerning co-ownership in fractions, observing the provisions of Article 875 § 2 and 3 of the Civil Code. The dissolution of a partnership analyzed in these two aspects leads to a conclusion that the joint ownership in fractions, existing between former partners is self-contained. It exists in spite of the termination of a personal relationship (partnership relationship) between partners.

It is emphasized, though, that sometimes the lawmakers seem to be using the analyzed notion in its broad meaning – assuming that the inheritance is a kind of volume of estate, it should be admitted – following, for example, Article 922 of the Civil Code, that it consists of not only assets but also of many obligations the deceased person had (liabilities). Similarly, the wide understanding of “property” could also be seen in the interpretation of the provisions of Family and Guardianship Code concerning the management of a joint property of spouses. It is assumed though, that as a rule property is understood narrowly in Polish law.

The Civil Code regulates in Article 44 the term similar to “property”, that is “possessions”. The term is a collective name for all property rights (absolute and relative), both civil and other. The possessions thus are a subordinate (general) notion to particular property rights. Possessions cover only property rights (ownership

and other property rights), that is the assets attributed to a particular entity. Therefore we should exclude from this term debts, that is liabilities which may only constitute a burden on possessions. The use of “ownership and other property rights” indicates the civil law rights. The ownership right is the broadest and the fullest civil right to things, other property rights are its derivatives. Thus the rights which are not of civil law nature, or the civil law rights of non-property nature, are located outside the scope of interest for Article 44 of the Civil Code, as they do not create possessions (Kidyba, 2010).

Property should be differentiated from possessions, though there are numerous inconsistencies in using these terms in the Civil Code. There is a broader and a narrower understanding of the concept of property (Pyziak-Szafnicka 2009). In its broader meaning, property denotes all property rights and obligations of a legal subject. In its narrow definition, property is associated only with assets, that is property rights possessed by the subject; such identification allows us to use the concepts of property and possessions interchangeably. Property are the elements of possessions which can be singled out as a collection of assets (or liabilities) being the object of trade, inheriting, security for liabilities, basis of responsibility for obligations, etc. Property denotes property rights of a subject in a particular legal activity or another legal event. This can be a joint property (for example in case of spouses or civil partnership) and separate property (of spouses, in a commercial company and its partners), personal property (for example used to perform a job or personal belongings), property objects (for example in the property of spouses), property management (in co-ownership), responsibility for obligations related to property, using the property (*inter vivos* and *mortis causa*). The elements of property are not objects whose rights they concern, but these rights due to the objects (for example real estate, moveable things). Similar can be said of the belongings.

Property taxes (on specified items of property), comprise all taxes related to the ownership rights. From the perspective of the relationship between the tax burden and the taxpayer carrying it, we may differentiate direct and indirect taxes. A direct tax is

when there is a precisely defined relationship between tax burden (type of tax, its amount, payment mode) and the taxpayer bearing it directly. Thus we have a relationship between the payment of the tax and direct carrying its burden by the taxpayer. So we have a convergence between the formal and material burden. Direct taxes burden the taxpayer in a way that is closely related to their income or property situation. Direct taxes comprise income taxes and property taxes. Direct taxes, especially property taxes are considered to be non-transferrable, which is not the case, therefore the criteria of the unity of a taxpayer and tax burden is not coherent (Grządalski 2004, p. 105). We should assume therefore – taking into account the criterion of a relationship of the subject with attributable features – that direct taxes are those which are precisely related to permanent and non-transferrable features of a taxpayer or measures of economic activity ascribed to him through the ownership rights (income and property) (Atkinson 1997, p. 590-606).

Property taxation has both economic and legal aspects. In the economic aspect, a property tax is the one whose source is the taxpayer's property. If property taxes are paid from obtained income, then they are nominal. If the source from which the tax is paid is the property, that we have real property taxes. Property taxes may burden both the property of individuals and business entities (subject of taxation criterion). We may also single out property taxes which may burden: possession of property, purchase or sale of property and increased value of property. Moreover, the taxation may cover the whole property or its particular elements. A property tax in its normative aspect is a tax which, through the elements of a legal construction (subject and base of taxation) is tied to property.

Reasons for property taxation.

Property taxes constitute quite a varied group and are classified in many different ways, just as the property itself is subject to numerous classifications. We may assume that property taxes (on specified items of property) place burden on possessing the property and on its growth. The advantages of property taxes are:

1. they are resistant to tax frauds, as it is difficult to hide the taxation base (estate, real estate or a farm, as well as the fact of, for example, approving the local spatial development plan);
2. since they do not take into account the individual situation of a taxpayer – they do not allow any reliefs aimed at lowering tax burden if due to some special situation, the taxpayer's tax capacity decreases;
3. a relatively simple structure of property taxes (on specific items of property) by eliminating the individual income capacity (lack of personalization) generates low costs of collection;
4. when determining its value, it is easier to resist political pressure, since property tax (on specified items of property) is not related to the taxpayer, so it does not arouse such interest of politicians;
5. property tax allows to cover with taxation those external features of wealth which cannot be taxed with income tax, as they do not bring income, or are not an object of interest for tax organs (collections, yachts, etc.);
6. property tax, by taxation of gathered property does not hinder – unlike income taxes – investment (economic) activity.

Disadvantages:

1. the scope of property tax (on specified items of property) is significantly limited, it concerns only to observable objects of taxation;
2. by taxing the possession of property and its growth, we run the risk of excessive taxation of property elements (the rate that destroys property substance) regardless of the income flows generated by the property or an individual income (family) situation of a taxpayer;
3. the definition of property is not legally precise, but we may differentiate immovable property (forests, land, houses, etc), which is easy to inventory and tax, and movable property (receivables, securities, works of art, intellectual property rights, etc.), with reference to which it is very difficult and costly and sometimes impossible to determine the taxation base and proper tax as it is easy to dodge taxation and hide the taxation base.

Taking into account the specificity of property taxes and advantages and disadvantages of these forms of taxation, it is difficult to identify common features of property tax structures in OECD countries:

1. in market economy various tax instruments are activated to affect decisions of individuals and entities concerning the use of the property they possess. This means that various tax forms and structures are used, including those reaching incomes obtained from capital, securities, shares, bonds, etc.;
2. practically there are various variants of taxing incomes from property possible – by means of separate property tax (on specific items of property) or within income (revenue) tax;
3. taxation may be imposed on the whole property or only on income obtained from it (taxation of the income flow or the state of possession itself);
4. tax on property of public enterprises is a special form of property tax, as property taxation here constitutes a specific payment: a dividend or participation in profits related to using it;
5. taxation of estate and donations requires separate models and taxation structures due to their specificity compared with other forms of property.

Justifying property taxation we may refer to the principle of equivalence, the principle of payment capacity and principles and political and social rules of population income redistribution. The principle of equivalence is based on an assumption that there is a relationship between the amount of tax burden and the value of public goods and services provided for the taxpayer. Property tax is a good example of applying this principle. The state takes on the responsibility of protecting ownership rights, incurs expenses related to developing and maintaining economic infrastructure, tries to preserve social peace favoring full and free use of one's ownership. Local authorities take care of the roads, water and sewage systems, green areas, provide light in streets and keep the town tidy. Such activities not only allow to fully use the possessed property but also increase its market

value. Due to the fact that most of the above-listed expenses are incurred by local authorities, property taxes mostly credit local budgets (Krajewska 2004, p. 112-113).

On the other hand, the relationship between the amount of property taxes and payment capacity is mostly affected by the measures of wealth and related capacity to carry tax burden accepted by the society. Such a criterion can be the current income of a taxpayer, the level of their consumption expenses or gathered property, as thanks to the possessed property they may obtain higher current income. In contemporary tax structures it is usually income that is used as a measure of payment capacity. Both the structure and the amount of property tax rates depend on whether these taxes are treated as independent taxes, or as supplements to other taxes. Property taxes are usually treated as a supplement or correction of income tax in order to better reflect the taxpayer's payment capacity or to allow redistribution of incomes determined by social reasons.

The economic effects of property taxation depend on the level of tax rates and on the object of taxation. Taxation of the property of individuals (for example cadastre tax, tax on estates and donations) performs mostly the redistribution function. Taxation of incomes from capital (dividends, interest on bonds, interest on bank deposits), apart from the redistributive function, also affects the willingness of capital owners to invest and save.

The legal taxonomy of property taxes

– classification criteria.

“Immovable property” generally encompasses both “real property” and “real estate,” terms that have different technical meaning but that often are used synonymously. Real property refers to the rights, interests and benefits connected with real estate, which is the physical piece of land and any structures on that land. Land, in turn, can have the same meaning as real estate. Much of the literature on national property tax systems speaks generally of “property taxes.” Particularly when considering property tax revenues, it can be important to distinguish among the various kinds of taxes on proper-

ty. The International Monetary Fund (IMF) and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) have developed largely complementary schemes for classifying taxes, which they use in presenting revenue statistics. Taxes on property include: (1) recurrent (annual) taxes on real (*immovable*) property, (2) recurrent taxes on net wealth, (3) taxes on estates, inheritances, and gifts, (4) taxes on financial and capital transactions (including real property transfers), (5) other non-recurrent taxes, and (6) other recurrent taxes on property (including taxes on movable property such as vehicles and machinery and equipment). Many countries do not have a uniform national property tax system. Several have separate land and building taxes. Several essentially let local governments tailor their systems to local conditions (Property Tax Regimes in Europe 2013, p. 1).

Immovable property taxes are suited to local governments because it is clear which government is entitled to the tax revenue from immovable property, and such property cannot flee the tax collector. Local government services are often provided to properties or their owners and occupants. The tax captures for local government some of the increases in the value of land that are partially created by public expenditures. A dedicated source of revenue promotes local autonomy. The visibility of property taxes focuses attention on the overall quality of governance and promotes accountability. Information on land, buildings, and market prices collected in the course of administering taxes on immovable property becomes part of a valuable pool of information that has numerous governmental and private uses. If up-to-date and publicly available, this information can facilitate orderly real property markets. Despite their advantages - or perhaps because of some of them - property taxes often are underutilized sources of revenue. A common, but disputed complaint about the property tax is that it is inherently regressive, although poorly administered property taxes tend to be regressive. People schooled in income and consumption tax administration can fail to appreciate the relative advantages of a wealth tax. They focus on high administrative costs and low yields, overlooking the comparative high compliance costs associated with income and consump-

tion taxes. Valuers schooled in traditional single-property valuation methods disdain assessors and the mass valuation methods used in property taxation. The unpopularity of property taxes, coupled with opposition from taxpayers who benefit from entrenched inequities encourages “legislative neglect.”(Slack 2011, p. 2-3).

Property taxes have various legal classifications. Analyzing legislature of the EU and OECD countries, we may differentiate four classification groups of property taxes:

1. Taxes on possessing property (managing property). Depending on the valid tax system these may be taxes on the total value of property belonging to a given economic entity (moveable and immovable property, cash, bank deposits, etc.), or – more frequently – on its selected elements. In the Polish tax system, the taxes belonging to this group are: tax on real estate, land tax, forest tax and tax on means of transport.
2. Taxes on the increment (taking over) of property. The taxation object here is the obtaining of an object or property rights by means of purchase, donation or inheritance. Here we classify tax on inheritance and donations.
3. Taxes on the growth of value of the possessed property. They are used when this growth can be attributed to reasons not associated with the owner. An example here can be a betterment levy (fee) and re-zoning fee, paid by real estate owners due to the fact that their properties gained in value as a result of providing services and utilities, geodetic division of land, changes to local spatial development plan, etc.
4. Taxes on transformation of property substance. These are taxes paid in case of the sale or exchange of things or property rights into other things or property rights. In Poland, they are present as tax on civil law activity (Polish abbreviation - PCC).

In principle, a tax on land value only taxes location rents (returns on a particular location regardless of how distributed, such a tax should be more progressive than a tax on land and improvements. Site value taxation thus scores well in terms of both equity and efficiency.

Indeed, taxes on land are generally regarded as one of the least distortionary taxes, although more general taxes on property do, of course, distort decisions about improvements (investment) to property. The valuation of land alone is difficult, however, because most urban real estate sales combine the value of land and improvements. The value of improvements thus needs to be subtracted to derive an assessed value for the land. While some consider such taxation unacceptably arbitrary, others argue that valuation of land alone is probably easier than valuation of property and can often be estimated directly from sales and demolition records. In many such countries, land and improvements are in practice assessed separately in any case, with land value being estimated on the basis of a land value map and building value in accordance with construction cost tables. Another problem with taxing land only, however, is that, since the tax base is considerably smaller than the value of land and improvements combined, a higher and more distortionary rate is needed to generate comparable revenues (Bahl 2004).

The legal analysis of the structure and features of property taxes allows us to put forward the following classification criteria:

1. The legal and economic process of generating and using income (the object criterion).
2. Specification of the object of taxation (economic criterion).
3. The relationship between normatively determined elements of the taxation technique (source, object, subject of tax) and the actual state (criteria of allocation of financial resources coming from taxes).
4. The method of quantifying the taxation base.

Analyzing the assumed reasons for choosing a particular form of taxation, we may assume that the first two criteria are similar. In both the basic problem consists in selecting the object of taxation. In the object criterion, taxes may be imposed on income, property or turnover and expenses. In case of economic and legal criteria, clear specification of the taxation object becomes important. We distinguish income taxes (the object of taxation is property as it is generated),

capital taxes (here the taxation object is the existing property) and taxes on turnover and expenses (the expended property is the object of taxation here) (Felis 2012, p. 72-73). The makers of tax laws have definite possibilities related to the choice of the tax collection points, namely:

1. Taxation of the current activity of taxpayers in form of flows related to: collection of taxes in a situation of generating and then consuming income and collecting taxes in a situation of accumulating capital (saving or investing);
2. Taxation of the resource, that is the property accumulated in the past.

The choice of the structure of the tax system should depend on many factors related to the performance of the basic functions of taxes. Here we can use the following criteria:

- Fiscal efficiency of taxes, collection costs, resistance to tax avoidance and frauds, speed and ease of obtaining income from taxes, ability to self-regulate;
- Influence of taxes on inclination to save and invest, influence on the choice of socially desirable production techniques, materials, sources of energy, influence on the choice of socially desirable structure of consumption – in case of the motivating function of taxation.

Legal dilemmas of the flow logic in property taxes.

A fundamental feature of taxes is that they always constitute a flow, as they are paid by deducting parts of other flows generated by economic entities. In order to pay the tax, they have to give part of their incomes – in case of direct tax, or expenses – in case of indirect tax; both these figures are classified as economic categories known as flows. This feature of taxes is called then the flow logic of tax.

The conclusion concerning the flow nature of tax is elementary, but brings serious, though not always noticed, consequences. Since the tax is a flow itself, then, firstly, when creating it as a category of public finance we should always define proper reference to the

value of another flow; it should be created in line with the other flow, for example the flow of income, since only the flow is an effective source of income. The tax is a monetary flow and may only be referred to a monetary flow. It is paradoxical to see some legal activities taxed, even though they are of purely internal nature for enterprises. It turns out that there is a tax on payments towards the company working capital; company articles of associations are taxed with civil law activities tax, there is tax on changes to contracts, etc. Thus tax is, as a result, becoming a sanction without any economic justification (ERES-ESSEC Education Seminar, Paugam 1999, Johansson A, Heady C, Arnold J., Brys B. and Vartia L 2008).

In case of property taxes, the taxation base for real estate tax or inheritance tax is the property value. The flow nature of the tax means that the taxpayer must pay it, giving part of their flow of income. Therefore, if the taxpayer does not have such flow, they have to devote their savings or take out a loan to pay the tax, and even to cash in the whole or part of the possessed property (inheritance). Therefore it only seems natural to argue that the property tax should not lead to the diminishing of the taxpayer's property (property substance). We may pose a question whether due to lack of economic logic in property tax it should be eliminated from the tax system. In my opinion, it should not, provided the taxation is imposed on the income generated by the property. Such an approach is economically rational, since even though property is the object of taxation and the taxation base is the value of this property, the tax is paid on the flow of income from this property.

We can thus point at some situations in which property taxation is justified, even though taxes do not directly reflect in their structure the flow nature of taxation:

First of all, this taxation makes sense when the income obtained from the property is hidden and there are no formal grounds to collect tax on it. So property tax may be a form of indirect taxation of income, as it preserves in this case its flow nature.

Secondly, property taxation is justified when the state wants to exert pressure on the owners of manufacturing property to use it

appropriately. An example here is the tax on land for construction, which encourages its owners to make it profitable. The desire to exert pressure on an economic entity to use its property effectively, or the willingness to tax hidden property may also serve as justification for taxation of large residential real estates. The tax imposing authority assumes that the real estate is or may be used for paid rental, so there is income obtained from it, though such assumption may often be completely unjustified and then we will observe the negative effects of the property tax (Żyżyński 2009, p. 178). Taxation of production property, governed by the desire to activate inactive property, may lead to weakening the motivation to invest. An entrepreneur, faced with a prospect of paying tax on inactive property – even when such property cannot be efficiently used without his fault – will be afraid to take up the investment risk, especially in uncertain economic situation conditions. In this way, property tax worsens the economic situation.

Thirdly, property taxation is economically and socially justified when the owners of particular categories of property use state services related to that property and tax is a form of payment for these services. An example here is tax on transport means (construction and maintenance of roads) or betterment levy (increase in property value as a result of particular administrative and legal activities).

Fourthly, property taxation is justified when public authorities find it necessary to impose particular restrictions (high tax rates) on some forms of property when such forms are considered economically or socially undesirable, or when some ways of accumulating such property is considered improper. In fact, in such situations it is the flow that is taxed – the flow of incomes or transactions related to that property.

Conclusions.

A system of property taxation should be understood as a group of taxes valid in a given country, related to ownership as well as the legal transfer of particular property elements, subject to taxation on the basis of currently valid legal regulations. Principally, their

constructional ties with property should be manifested – apart from the object of taxation itself – in the construction of the taxation base. The object of taxation in property taxes is referred to a wide circle of events, often quite heterogeneous. Thus we can venture to say that it would be difficult to adopt a solution consisting in universal definition of property which the lawmakers link to tax obligation. There is no doubt that the object of taxation in property taxes has a broad scope, therefore it requires that the definition of property be adopted in its narrow or broader sense. For the purpose of this dissertation – due to the fact of narrowing research areas to taxes placing burden on possessing property – we assumed the definition of property in its narrow meaning (property mass covering only particular assets accepted by the lawmakers).

In practice, the tax policy task, apart from its fiscal function is to ensure the possibility of regulating and stimulating influence on social and economic processes. With reference to property taxes, legal regulations should not omit (also with reference to implemented reforms) social and economic contexts of territorial self-government operations. It should be remembered that the expectations towards property taxes cannot be too high, we should also remember to take into account specific features of property taxes. Therefore in each tax policy shaped by legal norms there should be a postulate related to effective use of real estate, shaping rational special structure in cities and tax solutions ecology-oriented.

The diversity of views on classifying taxes on agriculture and forest land, developed and undeveloped urban real estate as belonging to the categories of property taxes, revenue taxes or mixed taxes, encourage us to propose certain solutions limiting negative legal and economic phenomena within property taxes. From this perspective the following would be desirable:

1. To organize legal regulation of property taxes by adopting permanent, easily identifiable features;
2. Everywhere there is separate taxation of agriculture and forestry, general principles of taxation should be introduced (for example income tax – an example of a tax imposed on generating income,

- property tax on the value of possessed real estate – an example of taxation on resource, VAT tax – an example of a tax imposed on the use of income);
3. Taking into account mechanisms of substantive selection promoting development goals, limiting disturbances to the market mechanism;
 4. Detailed analysis of necessary elements in the construction of taxes placing burden on real estate (for example residential, agricultural, forest and other) in order to reject the unjustified approach consisting in freely determining where these taxes belong;
 5. To simplify tax constructions in order to eliminate elements typical of revenue taxes.

Analyzing the legal and formal division of taxes into direct and indirect ones, we should take the utmost care when dealing with criteria for determining the features of property taxes belonging to direct taxes. I believe we should constrain the features of direct taxes to the least controversial ones, namely:

1. Direct taxes are those imposed on the income or property belonging to a taxpayer or being at their disposal in a way that allows them to obtain gains property;
2. The object of taxation is identical with the actual source of tax (direct relationship), since generated income or possessed property directly refer to the money with which the tax will be paid;
3. Direct taxes are those directly related to taxpayers tax capacity, as they are imposed directly on the source of income;
4. Direct taxes are those with reference to which there are possibilities of using relevant administrative registers of taxpayers and their incomes and property (cadastres) for determining their taxes;
5. Direct taxes are those that are closely related with the effects of an economic activity.

References:

1. **ATKINSON A.,B.**, 1977. *Optimal Taxation and the Direct versus Indirect Tax Controversy*, "Canadian Journal of Economics", 1977, vol. 6.
2. **BAHL R.** *Land Taxes versus Property Taxes in Developing and Transition Countries*, [in:] Dick Netzer, ed., *Land Value Taxation: Can It and Will It Work Today?* Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, MA.
3. **Dolecki S.**, 2016. *Brutalna cyberrzeczywistość(w:) „Bank. Mieścięcnik finansowy”*, raport specjalny Cyberbezpieczeństwo, Warszawa 2016, nr 4/276.
4. **Dutko M., Karciarz M.**, 2011. *Informacja w Internecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
5. **ETEL L., LISZEWSKI G.**, 2002. *Podatki majątkowe w Polsce – wybrane problemy*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Report No 202, Warszawa.
6. **ERES-ESSEC Education Seminar**, Paris, December 2007.
7. **FELIS P.**, 2012. *Elementy teorii i praktyki podatków majątkowych. Poszukiwanie ładu w opodatkowaniu nieruchomości w Polsce z perspektywy przedsiębiorców oraz jednostek samorządu terytorialnego*. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
8. **GRĄDAŁSKI F.**, 2004. *Wstęp do teorii opodatkowania*, SGH, Warszawa.
9. **JOHANSSON A, HEADY C, ARNOLD J., BRYB B. and VARTIA L.**, *Tax and Economic Growth*, *OECD Economics* "Department Working Papers", No. 620, OECD Publishing, 2008.
10. **KIDYBA A.**, 2010. (ed.). *Kodeks cywilny. Komentarz. Volume III. Zobowiązania – część szczegółowa*. Opublikowano LEX 2010, komentarz do art. 44 k.c.
11. **KRAJEWSKA A.**, 2004. *Podatki. Unia Europejska, Polska, Kraje Nadbałtyckie*, PWE, Warszawa.
12. **PAUGAM A.**, *Ad Valorem Property Taxation and Transition*

Economies, ECSIN, Working Paper 9/1999.

13. **PYZIAK-SZAFNICKA M.** (ed.). *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*, Opublikowano LEX 2009.
14. **Property Tax Regimes in Europe**, *The Global Urban Economic Dialogue Series*, United Nations Human Settlements Programme, Nairobi 2013.
15. **SLACK E.**, 2011. *The Property Tax – in theory and Practice*. *Institute on Municipal Finance and Governance, Munk School of Global Affairs*, University of Toronto, “IMFG Municipal Finance and Governance” No 2/2011.
16. **ŻYŻYŃSKI J.**, 2009. *Budżet i polityka podatkowa*, PWN, Warszawa.

Oksana Ihorivna Parkhomenko-Kutsevil

PhD, Doctor of Science in Public Administration,
Chief Researcher of The Institute of Problems
of Public Administration and Local Self-Government
of The National Academy of Public Administration
under The President of Ukraine.
e-mail: pkoii@ukr.net

**The Principles of Transparency in the Civil Service
Employee Recruitment**

**Koncepcje Przejrzystości Procedur Konkursowych
na Stanowiska do Państwowych Służb Cywilnych**

Abstract:

The article analyzes approaches to the concept of transparency of competition procedures during selection for civil service positions in Ukraine. The author has conducted a thorough analysis of the main competition procedures when selecting applicants for civil service positions. The paper also defines the main problems of ensuring transparency of competition procedures during selection for civil service positions.

Keywords:

Civil service, public administration, transparency, civil service position, selection, professionalizing, competition for civil service positions, competencies, testing, situational tasks, interview, evaluation criteria for competition procedures, and selection boards.

Streszczenie:

Artykuł analizuje różne podejścia do koncepcji przejrzystości procedur konkursowych podczas wyboru na państwowe stanowiska służb cywilnych Ukrainy. Autor dokonał dokładnej analizy głównych procedur konkursowych przy wyborze kandydatów na stanowiska służb cywilnych. W artykule określono również główne problemy zapewniające przejrzystość procedur konkursowych podczas wyboru na stanowiska służb cywilnych.

Słowa kluczowe:

Służba cywilna, administracja publiczna, przejrzystość, pozycja służby cywilnej, selekcja, profesjonalizm, konkurencja na stanowiskach służb cywilnych, kompetencje, testy, zadania sytuacyjne, wywiady, kryteria oceny procedur konkursowych i komisji konkursowych.

Rationale for the research topic.

Nowadays, the system of civil service of Ukraine is undergoing major systemic transformations, since not only certain procedures and mechanisms for the development of civil service personnel, but also the concept of the institution of civil service are changing.

Therefore, an important and relevant issue in this context is to provide the system of civil service of Ukraine with high quality and professional staff. It is through open and transparent procedures for competitions that professionally trained personnel who work outside the system of civil service of Ukraine can be attracted.

The current Ukrainian legislation provides for conducting open and transparent competitions during selection for civil service positions. Thus, in accordance with Article 21 of the Law of Ukraine “On Civil Service” (Law on civil service, electronic resource), joining civil service is realized through the appointment of a citizen of Ukraine to a civil service position according to the results of a competition. Such a competition is conducted in compliance with, in particular, the following principles: ensuring equal access; transparency; and effective and fair selection process.

The Strategy for Sustainable Development “Ukraine - 2020” approved by the Decree of the President of Ukraine of January 12, 2015, #5, provides for implementing a civil service reform and optimizing the system of public authorities (The Strategy for Sustainable Development “Ukraine - 2020”). This, in turn, implies professionalizing of the personnel of the system of civil service, formation of an effective corps of civil servants in Ukraine through transparency and openness of competition procedures, attracting talented and professional staff.

According to the Strategy of State Personnel Policy for 2012-2020 approved by the Decree of the President of Ukraine of February 1, 2012, #45, the main objectives of the implementation of state personnel policy for 2012-2020 are inter alia: developing mechanisms to involve in work in areas of public management highly qualified experts, successful entrepreneurs, financial and economic sphere workers, talented graduates of higher education establishments; forming effective personnel reserve to occupy managerial positions in areas of public administration; training and professional development of senior executive staff of civil service capable of ensuring the effectiveness of state policy in the field of public administration and leadership in conducting administrative and economic reforms (The Strategy of State Personnel Policy for 2012-2020).

Thus, the current legislation norms define the priority of conducting open and transparent procedures of conducting competitions during selection for vacant civil service positions in order to attract talented and professional staff.

Formulation of the problem.

Currently, there is a problem of developing and implementing criteria for evaluation of the results of competition procedures and of transparent interpreting such evaluation. It should be noted that innovations that are defined in applicable legal acts of Ukraine do not allow to evaluate transparently and without bias certain competencies defined in the current legislation. Therefore, there is the problem of developing criteria for evaluation of the results of competition procedures that occur during selection of persons to fill positions of civil service of the category “A”, “B”, and “C”.

Analysis of recent research papers and publications.

Problems of formation and development of personnel in civil service, professionalizing of staff of the system of civil service are analyzed by Ukrainian and foreign scientists including: V. Averyanov, H. Atamanchuk, N. Honcharuk, V. Malynovskyi, R. Naumenko, N. Nyzhnyk, O. Obolenskyi, V. Oluyko, Ye. Okhotskyi, A. Rachyn-

skyi, S. Seryohin, A. Sitsynskyi, I. Suray, O. Turchynov, S. Hadzhyradyeva, O. Yakubovskiy et al. At the same time, Ukrainian scientist M. Holovatyi analyzes the problems of openness and transparency in the economic sphere (Holovatyi, 2015, p. 9-10,4-8.) The aforementioned scientists analyze current trends of the development of staff of the system of public administration, problems of forming personnel in the system of civil service, selection and competition procedures, main stages of reformation and modernization of the civil service of Ukraine.

Thus, the part of a general problem which is still unsolved is systematic analysis of modern methods of evaluating competition procedures during conducting selection of candidates for civil service positions.

Setting the task. Conducting a comprehensive analysis of legal documents regarding criteria for evaluation of competition procedures for identifying key problems of ensuring transparency and objectivity of these procedures.

Presentation of the material.

In reference literature, “transparency” is defined as a physical characteristic of material objects and also as capability of being perceived, clarity, intelligibility, openness, outspokenness, sincerity, candor (Encyclopedia of Public Administration, p. 473).

Thus, transparency of competition procedures during selection of personnel for civil service positions is ensuring such an evaluation procedure that enables receiving accurate and understandable information about the evaluation criteria of each competition procedure with the justification of its evaluation. Transparency of competition procedures during selection of personnel for civil service positions is characterized by: clarity of evaluation criteria; awareness of key competencies to be evaluated; openness of procedures of competition at all stages (except for cases stipulated by the current legislation of Ukraine).

Let us analyze specific stages of conducting a competition for civil service positions. According to the Procedure of Conduc-

ting a Competition for Taking State Service Positions, a competition is conducted in the following stages:

1. making the decision to declare a competition;
2. publication of the decision to declare the competition;
3. acceptance of documents from persons who want to participate in the competition;
4. preliminary examination of the submitted documents with respect to compliance with the statutory requirements;
5. conducting testing and determining its results;
6. solving situational problems and determining their results (except for the category “B”);
7. conducting an interview and determining its results;
8. conducting the calculation of the results of the competition and determining the winner of the competition as well as the candidate who, according to his/her results, occupied the second place;
9. announcement of the results of the competition (Procedure for Conducting a Competition for Taking Civil Service Positions, electronic resource).

The above Procedure clearly defines score points for certain procedures.

Preliminary examination of the submitted documents with respect to compliance with the statutory requirements is an objective procedure; at the same time, to avoid criticism that this procedure is biased, it is useful to delegate the functions related to determining compliance of the candidates' documents with the requirements set to private recruitment enterprises (with appropriate operating licenses). This will give the opportunity to make such a procedure unbiased and will reduce the burden of work on personnel management services of government authorities.

The next stage of competition procedures is conducting testing. Testing is conducted using computers. Testing is conducted to determine the level of knowledge of the law – of knowledge of the Constitution of Ukraine, the civil service legislation, the anti-corruption legislation and of knowledge of specific legislation. Questions for

each participant of testing are selected automatically from a list of questions. Each question should provide for four possible answers, one of which is correct (Procedure for Conducting a Competition for Taking Civil Service Positions, electronic resource).

For testing, the maximum score is 2 points (Procedure for Conducting a Competition for Taking Civil Service Positions, electronic resource).

Of course, if a candidate correctly answers a question checking his/her knowledge of current legislation, he/she receives corresponding score points. Thus, such a mechanism of evaluation of competition procedure is transparent and unbiased.

It should be noted that other mechanisms of evaluation of competition procedures are somewhat unclear and subjective.

Thus, for evaluation of the results of solving a situational problem, the following system is used:

2 score points are given to candidates who have expressed profound knowledge and have successfully solved a situational problem;

1 point is given to candidates who solved a situational problem to the extent sufficient for further work;

0 points are given to candidates who have not solved a situational problem in due time (Procedure for Conducting a Competition for Taking Civil Service Positions, electronic resource).

However, there are no standards according to which it is believed that a situational problem is successfully solved. Thus, evaluation of solving a certain situational problem occurs at the level of a specific expert included in a selection board or in the Senior Civil Service Board, that is, subjective. In our opinion, it would be appropriate to clearly state in the Procedure of Conducting a Competition for Taking State Service Positions specific evaluation criteria. Thus, for example, when solving situational problems, an applicant must use specific legislation and take the best decision that he/she has also analyzed.

1. In our opinion, as far as solving a situational problem is concerned, one should evaluate the following competencies:

2. Information potential: work with the legal framework and its proper use; structuring information; neatness when doing paperwork; ability to perceive and transmit information without distortion; ability to draw conclusions based on information received.
3. Thinking: ability to evaluate the amount of work and resources allocated for its performance; ability to think logically and consistently.
4. Knowledge of the legislative framework of Ukraine concerning specific issues.

These competencies should be evaluated and, as a result, from 1 to 4 score points should be given with a clear definition what each score means.

As for criteria of evaluation of interview, we should dwell upon them separately.

An interview is conducted to evaluate compliance of the experience, achievements, competence, personal qualities with the requirements for the professional competence of a candidate and for the relevant official duties.

To evaluate each separate requirement for professional competence, during the interview, the following system is used:

2 score points are given to candidates who meet the requirement;

1 point is given to candidates who do not fully meet the requirement;

0 points are given to candidates who do not meet the requirement (Procedure for Conducting a Competition for Taking Civil Service Positions, electronic resource).

Thus, the interview is also evaluated subjectively by members of a selection board or of the Senior Civil Service Board. No evaluation criteria are defined in the Procedure of Conducting a Competition for Taking State Service Positions.

We believe that, during the interview, one can evaluate:

communication skills of a candidate: ability to establish contact; ability to listen and to answer questions asked; ability to set

forth information clearly, intelligibly, and in a structured way; skills of persuasion; presentation skills;

self-organization: stress resistance, ability to control one's own emotions; ability to formulate one's own goals; ability to constructively respond to criticism against oneself; understanding one's strengths and weaknesses;

professional ethics: adherence to the principles of respect for human dignity; honesty, openness, and fairness; commitment to accomplishment of the tasks set and responsibility for the quality and results of work; compliance with norms and rules of business etiquette.

Experience in selection for civil service positions in Japan proves that, in methods of evaluation, not criteria but rather a set of factors is used: hard work; knowledge; activity; physical endurance; ability to plan; discipline; applied skills; determination; ability to conduct a conversation; accuracy of the work performed; sense of responsibility; curiosity; adaptation; ability to understand; mobility; speed of work; ability to manage (Zelinskyi 2016, p. 32).

It should be noted that the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 22, 2016, #448 approved the Representative Requirements for Persons Applying for Positions of Civil Service of Category "A" [7], and the Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service of April 6, 2016, #72 approved the Procedure for Determining Special Requirements for Persons Applying for Positions of Civil Service of Category "B" and "C" (Procedure for Establishing Special Requirements, electronic resource).

Among the requirements for candidates, there are requirements for leadership (presence of leadership skills). However, the said competence cannot be detected only by interview or situational problems. This skill can be evaluated on the basis of, for example, an employment reference letter or of several such letters. The same applies to competence concerning implementing changes and management of organization of work and of staff. Therefore, not only criteria for evaluation of competencies of persons applying for civil service positions, but also competencies themselves need to be clarified, as they

have to be evaluated just through methods specified in effective legal documents (test tasks, situational problems, and interview).

It should be noted that in the US, the following principles of selection of persons for civil service are inscribed into law: recruitment of competent persons from relevant human resource sources taking into account representation of all sections of the population; recruitment and promotion based on evaluation of relevant skills, knowledge, and qualification according to the results of an impartial and open competition, which guarantees to all citizens equal opportunities [3, p. 30].

According to I. Melnyk, recruitment to civil service is monopolized by the management of a certain state body, which inevitably creates quite noticeable subjectivity in evaluation of business and moral qualities of candidates (Melnyk, electronic resource).

Therefore, in our opinion, a recruitment interview should be conducted by an independent expert with relevant experience and record of service to avoid appointment of “connections” and bias in conducting evaluation interview.

It should be noted separately that there is a problem of formation of a high quality composition of a committee for selection of candidates for civil service positions. In our view, the committee should include psychologists, managers from the private sector, specialists in personnel management. This will make it possible to approach evaluation of applicants for civil service positions in a high quality way and to ensure a professional approach in evaluation of all competition procedures.

Conclusions.

The main stages of conducting competition procedures of selection of staff for civil service include: preliminary examination of the submitted documents with respect to compliance with the statutory requirements; conducting testing and determining its results; solving situational problems and determining their results (except for category “B”); conducting an interview and determining its results.

The conducted analysis made it possible to note that the current criteria for evaluation of competition procedures during selection of persons for civil service positions are subjective and non-transparent. Only testing, which is conducted using a computer, gives unbiased data. Other procedures have no clear and reasonable criteria for evaluating certain competencies of candidates for civil service positions.

At the same time, a problem regarding correction of competencies of applicants for civil service positions taking into account methods and mechanisms of selection arose – because neither an interview nor a situational problem can identify the leadership potential of applicants.

In addition, the role of competition procedures in the system of selection of staff for civil service and the possibility of delegating certain functions of personnel management services to private recruitment organizations require rethinking.

References:

1. **ENCYCLOPEDIA OF PUBLIC ADMINISTRATION:** in 8 volumes / scientific and editorial board: Y. V. Kovbasyuk. – V. 8. Public Governance / scientific and editorial board: V. S. Zagorskyi. – Lviv: LRIPA NAPA, 2011. – 712 pages.
2. **HOLOVATYI M.,** 2015. *The state and society: The conceptual foundations and social interaction in the context of formation and functioning of states.* Economic Annals-XXI, p. 9-10, 4-8.
3. **LAW ON CIVIL SERVICE** [Electronic resource]. – Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?p-f3511=54571.
4. **MELNYK, I.** *Introduction of Innovative Mechanisms to Build Civil Service Workforce Capacity in the Context of National Personnel Policy Implementation* / Melnyk, I. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dums/2009-01/Melnik.pdf.
5. **ON APPROVAL OF THE STANDARD REQUIREMENTS FOR PERSONS APPLYING** for Civil Service Positions Belon-

- ging to Category “A”: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 22, 2016, 448 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249211354>
6. **PROCEDURE** for Establishing Special Requirements for Persons Applying for Civil Service Positions belonging to Categories “B” and “C”: Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service of April 6, 2016, 72 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0647-16>
 7. **PROCEDURE** for Conducting a Competition for Taking Civil Service Positions: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 25, 2016, #246 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF>.
 8. **THE STRATEGY FOR NATIONAL PERSONNEL POLICY FOR 2012-2020**: Decree of the President of Ukraine of February 1, 2012, #45, 45/2012 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>.
 9. **THE STRATEGY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT “UKRAINE-2020”**: Decree of the President of Ukraine of January 12, 2015, #5, 5/2015 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>
 10. **ZELINSKYI, S. E.** 2016. *Theoretical and Methodological Foundations for Comprehensive Evaluation of Civil Servants: A Monograph* / S. E. Zelinskyi. – Kyiv: NAPA, – 296 pages.

References in native languages:

1. **ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**: у 8 т. / наук.-ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк. – Т.8. Публічне урядування/ наук.-ред. кол. В.С. Загорський– Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011.– 712 с.
2. **НОЛОВАТІ, М.** 2015. The state and society: The conceptual foundations and social interaction in the context of formation and functioning of states. *Economic Annals-XXI*, 9-10, 4-8.
3. **ЗАКОН ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>

webproc4_1?pf3511=54571.

4. **МЕЛЬНИК І.** Запровадження інноваційних механізмів формування кадрового потенціалу державної служби в контексті реалізації державної кадрової політики / І. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dums/2009-01/Melnik.pdf.
5. **ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ТИПОВИХ ВИМОГ ДО ОСІБ, ЯКІ ПРЕТЕНДУЮТЬ** на зайняття посад державної служби категорії “А” : постанова Кабінету Міністрів України від 22 лип. 2016 р. № 448 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249211354>
6. **ПОРЯДОК** визначення спеціальних вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В» : наказ Національного агентства України з питань державної служби від 6 квітня 2016 р. № 72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0647-16>
7. **ПОРЯДОК** проведення конкурсу на зайняття посад державної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF>.
8. **ПРО СТРАТЕГІЮ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ НА 2012-2020 РОКИ** : Указ Президента України від 1 лют. 2012 р. № 45/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>.
9. **СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ «УКРАЇНА – 2020»** : Указ Президента України від 12 січн. 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>
10. **ЗЕЛІНСЬКИЙ С. Е.,** 2016. Теоретико-методологічні засади комплексного оцінювання державних службовців : монографія / С. Е. Зелінський. – К. : НАДУ, – 296 с.

Oksana Lyashchenko

Post-graduate student of The Faculty of Parliamentary and Political Management,

The National Academy of Public Administration under The President of Ukraine,

e-mail: ksenal1@inbox.ru

The Network Society Functions in the Conditions of Political Crisis

Funkcjonalność Społeczeństwa Sieciowego w Warunkach Kryzysu Politycznego

Abstract:

The article analyzes the networking features in a political crisis. In the paper investigated ways of interaction between civil society and authorities through the process of building a social network management and generalized features of Crisis Management in predictable and unpredictable crises.

Keywords: Networking, social network, interaction between civil society and authorities, political crises.

Streszczenie:

Artykuł analizuje cechy społeczeństwa sieciowego w kryzysie politycznym. W artykule zbadano sposoby interakcji między społeczeństwem obywatelskim a władzami poprzez proces budowania zarządzania siecią społeczną i zbadano ogólne cechy zarządzania kryzysowego w przewidywalnych i nieprzewidywalnych kryzysach politycznych państwa.

Słowa kluczowe:

Sieć, sieć społeczna, interakcje między społeczeństwem obywatelskim a władzą, kryzys polityczny.

Problem definition.

Networking is one of the key concepts of the interaction in the modern information world between civil society and the government.

Modern development of technologies allows much faster exchange of information and people to interact with each other, regardless of frontiers, and social networks have become a common communication platform for all members of humanity. Such type of communication over the network connections is called networking. Civil society through networking has been able to organize themselves, without the help of the state and to form such a network of NGOs that play an active role in the political life of the country and initiate reforms, shape public opinion on socially important issues and influencing power. In particular, Ukraine used in networking organization volunteerism, volunteer battalions, territorial and public self-control. It's a new phenomenon in the life of the country, so authorities should take into account these trends and guide them in a constructive direction for a democratic European state.

Relevance of the research networking features due to their practical importance in contemporary politics and government to develop models of construction of network connections and communication in the political crisis. The basis of the principle of lace networking communications, providing rapid exchange of information and mobilization of civil society to interact with the government, in an unstable political environment could be one of the ways out of the crisis.

Analysis of networking in the political crisis will help organize and highlight key approaches to the process of interaction between government and society.

The goal of research. Analyze and synthesize networking features under a political crisis.

Analysis of recent research and publications.

Various aspects of networking, political systems, political communication, problems of interaction between society, government re-

searchers investigated such as T. Belsky, V. Kovalevsky, D. Kislov, S. Sitnik, N. Yakovleva and others.

The concept of networking is formed only in the national scientific community. In Ukraine today separately develop several areas of research networking in the field of public administration. The first trend is characterized by the union of networking concepts and political networks. According to scientists S. Sitnik, one argument in support of the main purpose network is the communication, and the lace form of interaction is mutually beneficial for all participants. Because many studies regarding political communication in some way affect the question of political networks that ensure the interaction of civil society and the authority. The second approach considers networking as a platform for civil society formation using modern technology and new media, including social networks. The third approach eliminates all of the networking of the public administration, leaving the scope of economic relations and business.

Key findings of the research.

Development of new channels of information exchange, data rate, formation of public opinion through social networking online, giving new impetus to the restructuring of the entire system of public relations in government.

Networking is a professional network relationships built on personal contacts to resolve issues at various levels, from the personal to the interstate. The underlying theory of “six handshakes”, which states that any two people on Earth are separated by an average of only five levels of mutual friends (and, accordingly, the six degrees of separation). This theory was proposed by American psychologist Stanley Milhremom and Jeffrey Travers. Put forward their hypothesis was that everyone on Earth indirectly familiar with any other person on the planet through a chain of short mutual friends. People interact with each other much easier to solve the issue through personal contacts or the recommendation (Butovchenko 2016).

Search for common ways of solving problems provided communication. In public administration communication concept that un-

derlies the development of networks, or in other words networking, is an integral part of relationships authorities and civil society, acquiring new forms and formats for public participation in the process of developing and implementing public policy and has especially in the political crisis.

Today there is a contradiction between the available forms of communication society and the authorities when the company is already well organized with the help of modern digital technologies, creates social networks gain access to information with unprecedented speed and accordingly responds to challenges, and the government, which is unable to promptly solve the pressing issues of social development, which in turn increases the tension in the society, and as a result leads to an increase in crisis and eventually leads to political crises such as Government crisis, a constitutional crisis and political crisis. Therefore, research networking process and to draw its features into a political crisis provides an opportunity to develop effective anti-crisis measures involving public. Formation of network connections active members of civil society, representatives of government and business in today's information society becomes widespread.

In particular, S. Sitnyk (Sytnyk, The network) believes that the spread of network forms of interaction leads, on the one hand, the existing information technology system that more adequately meet the new organizational, economic and social realities and becomes a tool for creating a new system of governance. On the other social factors that contribute to increased public demands to government activities; shifting the government solve the growing social problems. The processes are characterized by high frequency of contacts of the government and the public. Network approach to public administration is conditioned by factors such as the complexity of the relationship between different social groups, high level of public needs and expectations, a significant decline in public confidence in central government.

According to the author, to ensure the implementation of lace forms of interaction, including networking, would be best to use common communication platforms such as social networks.

Today, social networking is one of the largest platforms in which the interaction of civil society and government, built a working network of relationships and there is political communication. In this case we can speak about social networking.

Social networks are the centers of formation and development of civil society in which citizens are active in supporting their ideas, new knowledge and capabilities feedback from the authorities. This interaction stimulates the search for new ways of communication with the power to control the activities of officials and public administration reform (Lyashchemko 2016, 120-128).

This view finds support in modern research. Thus, T. Belska (Belska 2014 p. 200-208) points out that civil society in social networks organized a public debate, such as providing information publications counteracting negative media (the media), in professional journals, discussing social and political events in Ukraine and abroad. Social networks help civil society in Ukraine structured not only by political parties and other public organizations, but also through informal associations on the web. This allows citizens to truly participate effectively in the political life of our country.

Unlike social networks, some scientists, including S.Sitnik (Sytnyk, The network) believe that the future of public administration for the government network (Networked Government), who initiated the formation of public-private network (Public-Private Networks) and manages a network (Government by Network). The main characteristics of the network of government include the ability to make innovative solutions and quickly establish new contacts, to make selective selection of the network; capacity for strategic thinking and flexibility.

According to the author, lace government is part of a network of public services and must meet the demands of society on urgent needs and interests. This in turn requires coordination and openness of government policies and ongoing monitoring of public inquiries.

Supports the view (Sytnyk, The network) that in this model the government must carry out the functions of network management by organizing and coordinating the process of coordination between

en key stakeholders networks. Under these conditions, we can talk about networking management, the functions which coincide with political networks and ensures that social networks are involved in this process

However, the essence of social networking, such an approach is quite fragmented and self-organized formation because trace its organizational structure, usually almost impossible. This is unacceptable when it comes to management, because the interaction of government and society takes the form of networking management, associated with the implementation of policy and service provision where the government plays a key role. Authority failure to understand the nature and essence of social networking identify the main actors can lead to failure of the state.

Price errors or failures in times of stability are typically wasted time and resources spent in vain. Price mistakes in the political crisis may increase in proportion to the depth of the crisis. In terms of a system crisis, the cost of failure is a loss of statehood and independence. Therefore it is extremely important for the government to understand their responsibility for the safety of the country and use every opportunity to stabilize, which is networking.

Exploring the question of the political crisis in the context of networking features, the author notes that the depth of the current political crisis in Ukraine completely fall within the same system crisis.

In particular, according to D. Kislova (Kislov, Public protest), system crisis is a dynamic process of transformation changes the basic components of an appropriate system which results in a transition from a historically due to configuration or other termination of its existence in the quality system. The main contradiction, which can occasionally cause a system crisis in the country, is inadequate capacity of the regulatory mechanism of public administration. It is influenced by changes in the intensity of internal processes that ensure the preservation of the configuration structure of government action or environmental factors, including military and political or economic nature.

Systemic crisis thus alters the interaction between civil society and government and distorts the system of relationships in a society that is changing the process of networking.

Can identify common features of networking in a crisis in which the interaction between civil society and authorities is antagonistic:

- polarity of the principal positions of power, opposition protests and other structures on the internal and external problems of development;

- the total opposite of values in the most control systems;

- vagueness, ambiguity, limited or outdated, archaic management mechanisms in the diversity of the legal framework, leading to sharp contradictions and legislative orgy;

- indifferent major population groups to the legislative and executive governance, a loss of confidence in the ruling and the opposition political parties because of the incompatibility of values with the values of the general population;

- the transformation of political debate in political shows that are not looking for ways to the truth, but rather lead to even greater uncertainties, ambiguities, deadlocks, hopelessness, etc. (Kislov, Public protest).

Networking in such circumstances has certain features which should take into account state leaders to develop anti-crisis strategy. First, in a crisis there is an exchange rumors and unverified information, which is usually emotionally charged and may result in the formation of social groups, generating protests and create protest movements such as demonstrations, strikes, riots, etc.

Second, the process of networking external factors and the role of the media, such as inappropriate information policy, the lack of a clear strategy and untimely informing the public in terms of external aggression, leading to outright propaganda and information dominance of foreign players, undermining the socio-political situation, forcing panic, increasing dissent. So we can talk about full-fledged information war, and aggravation of political and socio-economic contradictions can transform a revolutionary crisis that is leading the country to the brink of social catastrophe.

A special difficulty for authorities during this period is not only an assessment of the real situation, but also structuring information depending on the type of crisis. One should be public information to cover official position, explain the situation, overcoming panic in society and the other - will be closed, in order to maintain stability and prevent threats (Kovalevskiy, Political communicationas). Here networking management is the best alternative to the bureaucracy of public administration.

The way out of the crisis begins with an analysis of the situation and distribution crisis in predictable and unpredictable. This is quintessential to determine the type, nature and content of communication and response develop models of interaction with society senior officials. For the foreseeable crises unfolding in certain phases, provides training algorithm concept of communication to maintain stability in society. In terms of unpredictable crises important factor is time and resource availability, especially human, to develop different scenarios for rapid response in terms of rapid change and uncertainty (Kislov, Public protest).

Given the unpredictability of crisis, communication actions under such circumstances aimed at realizing three goals: neutralizing (blocking) the flow of negative information at any stage of its emergence and spread of correction of negative information and dissemination of alternative information (Yakovleva, Features of politica communication).

Also, we consider it appropriate to point out that the social network community leaders put forward their opinions, the key players who can act independently or to order some of these groups, which in turn increases the possibility of unforeseen developments.

Specifics of communication in social networks allow more informal and open response between all network participants. Under crisis people have more confidence in information from social networks than traditional media, find like-minded people and form associations to further dialogue or confrontation with the authorities (Sosnin, Myhnenko, Lytvinova 2011, p.220).

Society in crisis be clear and understandable answers and holistic vision of government and actively exchange information through modern communication channels, creates a system of relationships - networking. Therefore, the authorities must not only know the features of networking management, and actively integrate into the general social network for joint coordination and operational management of a political crisis.

Conclusions.

Thus, networking during political crises has several features and different from what is happening in the conditions of a stable political system.

The very concept of networking is not quite new in the public administration. In our opinion, social networks, political network management networking, networking is all the different aspects of the process - the interaction between civil society and authorities. That is the interaction of all subjects of the political system in which civil society and government communicators appear as producing information for each other, develop communication channels and ensure the stability of the political system.

In a crisis, this process takes some features that depend on the classification and characteristics of the crises that fall into predictable and unpredictable.

Features of networking in terms of political crises are as follows: 1) authorities should be communicative algorithm developed scenarios and interaction of all stakeholders, taking into account the different types of crises; 2) use all available communication channels to ensure timely public information; 3) civil society may require government transparency, openness and dialogue to resolve common problems.

Features of networking in the political crisis should be clearly informed of all stakeholders, which is possible due to theoretical and applied analysis of their situation and opportunities in specific terms that require further research.

References:

1. **BELSKA T.**, 2014. *Global civil society as a factor of social networks: constructive and destructive aspects [Public administration: theory and practice]*. - Vol. 4. - p. 200-208. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_4_32
2. **BUTOVCHENKO K.**, 2013. *Networking – finding the right people*. [Yurgazeta. The professional legal edition] № 33-34. Access mode: www.yur-gazeta.com
3. **KISLOV D.** *Public protest and communication during political crises*. [Public administration: improvement and development]. Access mode: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=674>
4. **KOVALEVSKIY V.** *Political communication as a tool for overcoming the crisis*. Access mode: <http://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/3218>
5. **LYASHCHEMKO O.**, 2016. *Social media in the information society as a factor in the development of interactive interaction between civil society and Parliament*. [Parliament reading. 6 Annual International Conference] (18-19.11.2016 p.) Kyiv. – p. 120-128.
6. **SYTNYK S.** *The network structures of public policy and administration* [Public administration: improvement and development]. Access mode: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=283>
7. **SOSNIN O., MYHNENKO A., LYTVINOVA L.**, 2011. *Communicative paradigm of social development* [NAPA] – Kyiv. P. 220
8. **YAKOVLEVA N.** *Features of political communication in Ukrainian internal crises*. [Ukrainian political consulting group]. Access mode: <http://upgroup.org.ua/osoblivosti-politichnoyi-komunikatsiyi-v-umovah-ukrayinskih-vnutrishnoderzhavnih-kriz/>

Yevhen Romanenko

Professor, Honored Lawyer of Ukraine.

Head of the Department of Public Administration of the Interregional Academy of Personnel Management. President of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in public administration.

e-mail: poboss1978@gmail.com

Iryna Chaplay

PhD in Public Administration.

Assistant professor of The Department of Public Administration of The Interregional Academy of Personnel Management. Executive Director of The Presidium of The Ukrainian Assembly of Doctors of Science in public administration.

e-mail: irina_pravo@ukr.net

**Advertising Campaigns an Essential Factor
of the Public Administration Democratization**

**Kampania Reklamowa Jako Istotny Czynniki
Demokratyzacji Administracji Publicznej**

Abstract:

In the context of the implementation of the policy of democratization in the field of public administration, advertising communicology plays a strategic role. Under advertising communicology it's necessary to understand "coded in sounds, colors, texts", addressed message to citizens as potential consumers of public-management services, and the answer to it. Advertising communicology in the sphere of public administration forms certain social stereotypes, standards and values of the implementation of state policy, ensuring appropriate socio-cultural transformation in society. Technologically, it is introduced with one goal - to achieve the desired reaction of the public, which responds to the message, from the part of state authorities. In this respect it is said that advertising communicology, including the design of advertising plans, should be based on the organization of a clearly structured process of convincing of the public in the democratization of the activities of public authorities.

Keywords:

Public administration, advertising communicology, democratization, public authorities, community, behavior of citizens.

Streszczenie:

W kontekście wdrażania polityki demokratyzacji w administracji publicznej kampania reklamowa odgrywa strategiczną rolę. Zgodnie z komunikacją interpersonalną w kampanii reklamowej konieczne jest zrozumienie „zakodowanych dźwięków, kolorów, tekstów”, skierowanych do obywateli jako potencjalnych konsumentów usług administracji publicznej. Kampania reklamowa w sferze administracji publicznej tworzy pewne stereotypy społeczne, standardy i wartości w zakresie wdrażania polityki państwa, zapewniającą odpowiednią transformację społeczno-kulturową w społeczeństwie. Technologicznie wprowadzono ją w jednym celu - aby osiągnąć pożądaną reakcję opinii publicznej, która reaguje na informacje pochodzące od władz państwowych. W związku z tym mówi się, że kampania reklamowa, w tym projektowanie planów reklamowych, powinna opierać się na organizacji jasno zorganizowanego procesu przekonywania opinii publicznej w aktywność demokratycznych działań władz administracji publicznych.

Słowa kluczowe:

Administracja publiczna, kampania reklamowa, demokratyzacja, władze publiczne, społeczeństwo, zachowanie obywateli.

Rationale for the research topic.

Advertising communicology, at the level of the activities of public authorities, is a specific sphere of mass communications between public authorities and various audiences, with the aim of actively informing, expressing and pragmatic influences on them, which must ensure the solution of the main, most pressing problems of the development of society, thereby guaranteeing the democratization of the public administration system.

In the framework of this study, first of all, it is expedient to clearly identify the role of advertising communicology in the activities of public authorities, in the processes of implementing of the policy of democratization. Its main functions include:

- social (with the help of advertising of their activities, public au-

thorities affect on the majority of society)

- psychological (any form of information strategically affects on the psychology of the public).

With this in mind, advertising communicology in the field of the formation and implementation of a policy of democratization includes the dissemination of information, in any way, through any, acceptable means for the public with a purpose of ensuring of the maximum attention to the activities of public authorities in the context of solving of certain problems, as well as maintaining interest in it.

In this regard, P. Jones identifies the following main characteristics of advertising communicology in the field of the formation of a policy of democratization, among which:

- one-sided orientation (from the state authority directly to the target audience);
- uncertainty from the point of view of the effect (feedback in advertising communications has a probabilistic, uncertain character)
- public nature (advertising communicology is aimed at a large audience, interaction mechanisms are clearly regulated by law)
- visibility and ability to persuade (advertising appeals allow to effectively represent the object of advertising, and their repeated repetition contributes to the greatest conviction of the public) (European Court of Human Rights. ECHR 294, 2013).

The basic functions of advertising communicology, in implementing of the policy of democratization, include:

- information and communication to satisfy the public interest in obtaining relevant information;
- value-regulative (formation and consolidation of various groups of the public)

Proceeding from this, it is an instrument for the formation of “standards, norms and styles of social behavior of citizens” adjusting their value and semantic aspects in relation to the state. Consequently, advertising communicology “occupying the niche of the

informer, the regulator of social interaction” (Park, 2013, p. 259), directed on that it is possible to “burn” people more emotionally with by affairs of the state.

Presentation of the material.

Advertising communicology as a model for ensuring a policy of democratization includes the following main elements (Figure 1.):

1. The source is the starting point (public authorities), from which the advertising appeals to the target audience are distributed.
2. Message (circulation to the state authorities) - a set of information that determines the content of advertising and the processes of its implementation.
3. Communication channels - information from the source to the recipient (target group) is transmitted through the appropriate channels (types of information dissemination) - radio, television, periodicals, posters, screens, etc., “from mouth to mouth”.
4. The recipient of information (the target audience is the public).
5. The recipient (the public).

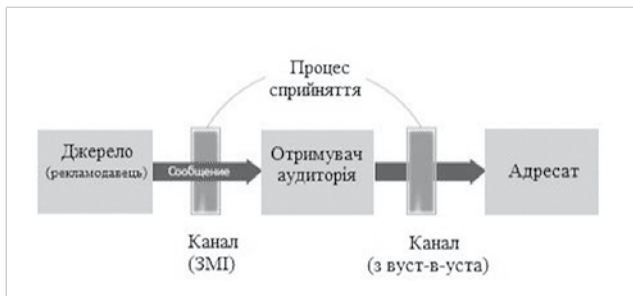

Fig. 1. Model for ensuring a policy of democratization

In this respect, advertising communicology as an important part of ensuring a policy of democratization is called upon to provide various effects in civil society, among which:

- formation of citizens’ awareness in certain issues of state policy;

- dissemination of information to citizens about the features and advantages of public authorities in the adoption of public-management decisions;
- development and change of the image of communicative perception of the activities of public authorities;
- association of the image of power with specific feelings and emotions;
- creation of collective norms of support, or mistrust towards the institutions of public authorities;
- a radical change in the type of behavior of citizens, as a result of obtaining relevant information.

It is also worth to point on the fact that the influence of advertising communicology has a strategic character, which manifests itself through its effects, which have a long-term character. It will be mainly talk about the fact that advertising communicology strengthens, in a certain way, public activity regarding its participation in the processes of formation and implementation of state policy. In this context, the question of the basic requirements that are put forward to advertising communism in the implementation of the policy of democratization is arise:

- truthfulness (public authorities, as well as the relevant institutional structures ensuring the implementation of their communicative policy, are obliged to provide truthful data that are the object of their advertising)
- humanity (publicizing the activities of public authorities should promote the development of anthropocentric principles, human development, and not call for violence, hostility) (Lapasaran, 2006, p. 40-41);
- competence, which is provided by using the latest achievements of economic science, psychology, medicine, design, information technology, etc.

Compliance of the above stated requirements is an important component of the process of organizing and implementing adverti-

sing communications, at the level of interaction between government bodies and the public, which will ultimately ensure the effectiveness of the democratization policy. To ensure such a result, from the point of view of G.A. Shcherbicha, it is advisable to adhere to such criteria:

- the type of customer of advertising communication (public, or public authority);
- target audience (the public);
- geographical segment (local, regional, national, international communication);
- the subject of advertising activities (services, ideas, projects, programs, strategies, laws, etc.);
- means of transmission of advertising communications (radio, television, the Internet, the press, etc.) (Chichanovsky 2009, p. 125-126).

The implementation of these criteria necessarily involves the involvement of the number of participants of the advertising communicology, on which its effect is designed for, and also those who directly influence its content, that it is effective and guarantees an appropriate level of democratization of the functioning of the public administration system.

Therefore, it is expedient to single out such types of advertising communicology, depending on the number of its participants:

- internal communication (communication of a person with himself, that is, reflection of certain socially significant events in the life of society)
- interpersonal communication (including only two people)
- communication in small groups (number of participants from 3 to 9 people);
- public communication (approximately, from 10 to 100 participants, where an active communicator and a passive audience are already clearly distinguished)
- organizational communication (more than 100 participants,

where the hierarchy of communicative interaction has already been clearly established, from the top management of the state authority to the lowest)

- mass communications (the number of participants exceeds one thousand, for example, rallies, strikes, demonstrations, mass events).

These types of advertising communicology reveal its procedural nature, characterizing the influence of public authorities on the public, in the context of solving certain problems. This process of advertising communicology is clearly traced on the model developed by us, which necessarily requires feedback between the state authority and the public, that is, where each of them gets the opportunity to realize its communicative interest (Figure 2).

Fig. 2. Model promotional communicology

In this model the role that belongs to two main segments: the sender (the communicator) message and the recipient (the recipient) is clearly shown. Thus, the sender (as the subject of advertising communication) determines the “target audience (addressee), goals, characteristics, means and channels of communication.” [130] The receiving of the notification signal from the state authority to addressees provides advertising contact. The main tool and information carrier, emotionally -psychological impact of the communicator on the target audience, there is an appeal (message, message). An important role in advertising communicology in the field of public administration is played by coding, under which the process of presenting the ideas of communication, information transmitted by the addressee, in the

form of texts, symbols and images are represented.

Structural element of the model of advertising communicology, objectively, are the relevant barriers and filters as a variety of warnings and restrictions that is accompany the process of transferring and receiving information, which, sometimes, can lead to the blocking and even to the cessation of its transmission. It is also worth to point on the certain filters which, often, state authorities can use when submitting relevant information. These are the peculiar barriers that they put forward for adjusting, and sometimes limiting, the adequacy of the context of its perception. The main criterion for the introduction of such filters is certain value systems (moral, religious, social settings), which are managed, both by the subjects of the information supply and by its recipients.

Conclusions.

So conducted by us analysis of advertising communicology allowed to clearly identify its functional role in the policy of ensuring the democratization, classified structure, stages, levels, trends that indicate the maximum synchronization of procedures of government bodies on the way of meeting the needs and interests of the public. In this way, it raises the question of individual typological features of implementing the policy of democratization, which is defined by the procedures of the advertising communicology and implemented within the respective national systems of public administration.

References:

1. **CHICHANOVSKY A. A.**, 2009. In the web of freedom: *Political problems of interaction of power structures, mass media and society in new geopolitical conditions* / A. A. Chichanovsky. - M.: Slavic dialogue, - 505 p.
2. **MAKING AN INTERNET NEWS PORTAL** liable for the offensive online comments of its readers was justified: the European Court of Human Rights. ECHR 294 (2013), 10.10.2013.

[Electronic resource]. – Access mode : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-4529626-5466299-#{“itemid”:\[“003-4529626-5466299”\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-4529626-5466299-#{“itemid”:[“003-4529626-5466299”]}).

3. **PARK H.**, 2011. *The roles of transparency and trust in the relationship between corruption and citizen satisfaction* / H. Park, J. Blenkinsopp // *International Review of Administrative Sciences*, N 77 (2). – P. 254–274.
4. **PEREZ LAPASARAN H. K.**, 2006. *Principles and advantages of decentralization* / H.-K. Perez Lapasaran // *The General Notebook*, №. 1 (36). - P. 32-44.

Oksana Mandrazhy

PhD, associate professor of The Chair of Physics and Higher Mathematics, Kharkiv National Agrarian University named after

V.V.Dokuchayev, Ukraine

e-mail: OksanaMandraji23@list.ru

**Intellectual Property and Copyright Protection
as Essential Knowledge for Students**

**Wiedza Studentów na Temat
Ochrony Praw Własności Intelektualnej
i Praw Autorskich**

Abstract:

The article is dedicated to the revelation of important of study of the basis of law and on a few concrete examples based on mathematical material it has been shown the importance the validity of the legal questions raised.

Keywords:

Students' research activity, intellectual property, copyright protection, the rule of law.

Streszczenie:

Artykuł poświęcony jest znaczeniu nauki prawa własności intelektualnej i praw autorskich w nauczaniu i działalności badawczej studentów. Dla podkreślenia tematu ukazano problem na kilku konkretnych przykładach opartych na materiale matematycznym, co ukazuje znaczenie ważności podnoszonych kwestii prawnych.

Słowa kluczowe:

działalność badawcza studentów, własność intelektualna, ochrona praw autorskich, praworządność.

Problem definition.

The affiliation of certain reasoning to some people, the authorship of sayings, the right to be the founder of assumptions, statements,

findings, and inventions – all these issues are likely to have been of interest since ancient times. After all, the history has never revealed to us the name of the one who invented the wheel, but, at the same time, it has recorded a lot of quite unusual situations when people were solving the issues of primacy on the basis of ethics and morality and on the basis of the rule of law. Unfortunately, this is not always taken into account. Nowadays, the problem of intellectual property and copyright protection is quite a pressing issue. The purpose of this article is to draw attention not as much to the lack of references in students' essays, reviews and similar school projects, but mostly to students' understanding of those issues in relation to foreign intellectual property and copyright, and especially with regard to their own copyright and intellectual property.

Presentation of the material.

In school, when students are faced with writing a paper or performing a survey, their teachers, as a rule, among other things always pay attention to the reference list format as well as the mandatory use of links and references. The educators are trying to communicate the idea that borrowing information from the Internet and presenting it as your own achievement is wrong because such an action is similar to theft. Any material we have used should contain a reference to the source. It is important that students understand the difference between authorship, on the one hand, and facts, ideas and principles, on the other hand, as copyright does not extend to facts and ideas. No one can own the right to a fact. Copyright protects only the words this fact is described with.

Students are also introduced to the idea that while writing their school projects, they can use some excerpts of someone else's text (again it is mandatory to use a reference) with informative and scientific purposes or for the purpose of writing critical comments. However, this does not mean that it is necessary to rewrite the entire article. The amount of the citation is defined based on the purpose for which the selected text, thought, or reasoning is used. It should also

be accompanied by their explanations, comments or personal understanding of the issue.

Very often in a classroom setting, teachers use parts of texts, assignments, and articles for educational purposes and not in violation of any legal rights or moral laws.

At the same time, we rarely teach students what can be attributed to those developments which are considered intellectual property and should be protected by copyright. For example, if a teacher wrote an article and in it gave the examples of his or her students' research results without their consent or without indicating the students' names, it's definitely a violation of the students' copyright. Even if that article was posted on an educational website, we can't claim that nobody's rights were violated. In this situation, the teacher was bound to know the opinion of the students regarding the use of their findings in his or her article and if I may say so, the teacher had to get their permission. I am sure, such a permission is often viewed as a formality. I think the students are already in awe of the fact that their ideas will get the fame. Nevertheless, the step mentioned above must be made because, without asking the author's permission, we are free to use only the articles printed in newspapers and magazines on current economic, political, social and religious issues. Indeed, such articles we can post without the author's consent, but, as usual, with the obligatory indication of the source.

Some people claim that using the results of students' school projects without their permission is not shameful, especially if it does not bring you monetary profit. However, we must remember that the use of the creative achievements of another person without his/her permission, whoever the author may be or even if it is not about money is still a violation of the law. Overall, the situation described above is a very sensitive issue. In my opinion, we should not, perhaps, forget that regardless of legality, it's moral character and reputation that are not less important.

The cooperation between teachers and students in the classroom, the use of innovative teaching methods can often lead to some very interesting lessons as well as interesting finding. During the class

organized in the form of a research, the students can become so passionate that, at some point, they begin to feel they are pioneers, and with shining eyes they perceive the results as something new, hitherto unknown. This might only be a feeling, but for them it seems real. For those students, the results obtained in the research is their own discovery. And even if those materials do not bring anything new to humanity, they are very important for those who received them independently, as a result of their intellectual activity. And sometimes, even though those facts are not new, the thinking, the approaches, and the reasoning leading to obtaining those results may be of some interest. In such moments, it is important to emphasize and explain to the students what can be considered intellectual property and what cannot. Here are a few concrete examples based on mathematical material which I am going to use to support the validity of the legal questions raised.

Exploring geometric fractals, the members of the “Advanced Math Study” club at Small Academy of Sciences in Ukraine were very surprised at seeing fractal’s properties. Indeed, if $n \rightarrow \infty$, the length of the Sierpinski carpet is $L_n \rightarrow \infty$, and its area is $S_n \rightarrow 0$. n – the step of the iteration, and the Sierpinski carpet can be constructed in the following way: you should first take a square with sides equal to units of measurement; after that each side of the square is divided into three equal parts, and accordingly, the square is divided into nine equal squares with a side equal to $\frac{1}{3}$. A central square is cut out of the resulting figure. After that, the same thing is done with each of the eight remaining squares, etc. (Fig. 1).

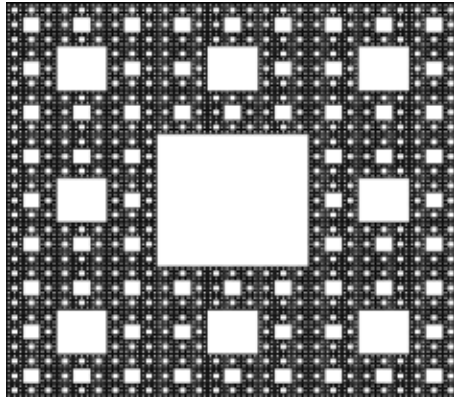

Fig. 1

The surprise was a stimulus to conduct a further research and to get a proof of properties of the considered fractal.

Suppose the side of the Sierpinski carpet is equal to a , then the length of curve that limits it is $L_0 = 4a$. After the first step, when the square in the middle with the side equal to $\frac{1}{3}a$, is cut out, the length of the curve L_1 , which limits the area remained, is $L_1 = 4a + 4 \cdot \frac{a}{3} = 4a(1 + \frac{1}{3})$. Reasoning similarly, on the second stage,

we have $L_2 = 4a + 4 \cdot \frac{a}{3} + 8 \cdot 4 \cdot \frac{a}{9} = 4a(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{9})$, on the third stage,

we have $L_3 = 4a + 4 \cdot \frac{a}{3} + 8 \cdot 4 \cdot \frac{a}{9} + 8^2 \cdot 4 \cdot \frac{a}{27} = 4a(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{3^2} + \frac{8^2}{3^3})$

. If a closer look is taken, a certain consistent pattern can be noticed, so we can surmise that

$$L_n = 4a + 4 \cdot \frac{a}{3} + 8 \cdot 4 \cdot \frac{a}{9} + 8^2 \cdot 4 \cdot \frac{a}{27} + \dots + 8^{n-1} \cdot 4 \cdot \frac{a}{3^n} = 4a \cdot \left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{3^2} + \frac{8^2}{3^3} + \dots + \frac{8^{n-1}}{3^n}\right)$$

. The correctness of this assumption can be easily proved by the method of mathematical induction on the basis of belonging of the figure to self-similar figures. Thus, starting with $n \geq 2$, we have: if $n = 2$, $L_2 = 4a \left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{9}\right)$, so the formula is true. Suppose $n = k$,

then $L_k = 4a \cdot \left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{3^2} + \frac{8^2}{3^3} + \dots + \frac{8^{k-1}}{3^k}\right)$ is also the correct equality, and we will prove the correctness of the derived formula for $n = k + 1$

, i.e. we need to get $L_{k+1} = 4a \cdot \left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{3^2} + \frac{8^2}{3^3} + \dots + \frac{8^{k-1}}{3^k} + \frac{8^k}{3^{k+1}}\right)$

. In fact, in order to get the length of the Sierpinski carpet at the stage $k + 1$, the length of all the squares which were added at the next stage should be added to the length of step k . Starting with the second stage, the quantity of squares which

are formed is 8 in an appropriate degree, and as a result we have $L = 4a \cdot \left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{3^2} + \frac{8^2}{3^3} + \dots + \frac{8^{k-1}}{3^k}\right) + 4a \cdot \frac{8^k}{3^{k+1}} = 4a \cdot \left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{3^2} + \frac{8^2}{3^3} + \dots + \frac{8^{k-1}}{3^k} + \frac{8^k}{3^{k+1}}\right)$

, quod erat demonstrandum.

Let us consider the derived formula again:

$$L_0 = 4a$$

$$L_1 = 4a + \frac{4a}{3} = 4a\left(1 + \frac{1}{3}\right)$$

$$L_2 = 4a + \frac{4a}{3} + 8 \cdot 4 \cdot \frac{a}{9} = 4a\left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{9}\right)$$

$$L_3 = 4a + \frac{4a}{3} + \frac{32a}{9} + 8^2 \cdot 4 \cdot \frac{a}{27} = 4a\left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{3^2} + \frac{8^2}{3^3}\right)$$

$$\dots$$

$$L_n = 4a + 4 \cdot \frac{a}{3} + 8 \cdot 4 \cdot \frac{a}{9} + 8^2 \cdot 4 \cdot \frac{a}{27} + \dots + 8^{n-1} \cdot 4 \cdot \frac{a}{3^n} = 4a \left(1 + \frac{1}{3} + \frac{8}{3^2} + \frac{8^2}{3^3} + \dots + \frac{8^{n-1}}{3^n}\right)$$

In the brackets, starting from the second summand, we have a sum of geometric progression, where $b_1 = \frac{1}{3}$ and $q = \frac{8}{3}$, which can

be found by the formula: $S_n = \frac{b_1(1-q^n)}{1-q}$

$$S_n = \frac{1 \cdot \left(1 - \left(\frac{8}{3}\right)^n\right)}{1 - \frac{8}{3}} = \frac{1 - \left(\frac{8}{3}\right)^n}{-5}$$

If n tends to infinity, we have

$$L_n = 4a \cdot \left(1 - \frac{1 - \left(\frac{8}{3}\right)^n}{5} \right) = 4a \cdot \frac{4 - \left(\frac{8}{3}\right)^n}{5}$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} L_n = \lim_{n \rightarrow \infty} 4a \cdot \frac{4 - \left(\frac{8}{3}\right)^n}{5} = 4a \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{4 - \left(\frac{8}{3}\right)^n}{5} = 4a \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{\frac{4}{\left(\frac{8}{3}\right)^n} - 1}{\frac{5}{\left(\frac{8}{3}\right)^n}} = \infty$$

Thus, together with the students, we have derived a general formula of the length of curve, which limits the area of the Sierpinski carpet, and have determined that with unrestricted growth of steps/stages (when $n \rightarrow \infty$), the length of this curve also increases unrestrictedly $L_n \rightarrow \infty$.

Now let us consider how to calculate the area of the Sierpinski carpet, how it changes at every step of recursion and what it tends to if $n \rightarrow \infty$. According to the considerations given above, we can write:

$$S_0 = a^2$$

$$S_1 = a^2 - \frac{a^2}{9} = \frac{8a^2}{9}$$

$$S_2 = \frac{8a^2}{9} - \frac{8a^2}{81} = \frac{8}{9}a^2$$

$$S_3 = \frac{64a^2}{81} - 8^2 \frac{1}{27^2} a^2 = \frac{(9 \cdot 64 - 64)a^2}{9^3} = \frac{8^3 a^2}{9^3}$$

Having taken a closer look, we can admit that $S_n = \frac{8^n a^2}{9^n}$, and the correctness of the formula can be proved by the method of mathematical induction, based on the fact that the Sierpinski carpet is a self-similar figure. So, if $n = 1$, then $S_1 = \frac{8a^2}{9}$, which is correct.

Suppose that $S_k = \frac{8^k a^2}{9^k}$ if $n = k$, and let us prove the correctness of the formula for $n = k + 1$:

$$S_{k+1} = S_k - \frac{8^k a^2}{(3^{k+1})^2} = \frac{8^k a^2}{9^k} - \frac{8^k a^2}{9^k \cdot 9} = \frac{9 \cdot 8^k a^2 - 8^k a^2}{9^k \cdot 9} = \frac{8^k a^2 (9 - 1)}{9^{k+1}} = \frac{8^{k+1} a^2}{9^{k+1}}$$

Thus, with the use of the method of mathematical induction, it has been proved that the area of the Sierpinski carpet at every step can be found by the formula: $S_n = \frac{8^n a^2}{9^n}$.

If $n \rightarrow \infty$, then

$$\lim_{n \rightarrow \infty} S_n = \lim_{n \rightarrow \infty} a^2 \cdot \left(\frac{8}{9}\right)^n = a^2 \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\frac{8}{9}\right)^n = 0$$

As a result, we have found an amazing thing: if $n \rightarrow \infty$, then $L_n \rightarrow \infty$, and $S_n \rightarrow 0$.

The study of the basic properties of the Sierpinski carpet gave the opportunity to the students to derive a general formula calculating the length and area. For mathematicians, the conclusion and the proof of these properties is not a complicated task and it is important to explain to students that this is the reason why it is not given in the information materials, but this does not mean that no one has ever done that before. Of course, dealing with these issues, it is very interesting to know how these results were obtained by other researchers, and, therefore, we decided to publish these thoughts (Mandrazhy 2016, p. 37).

It was a similar situation when a member of the club “Advanced Math Study”, Mikhaylichenko Igor, and I were discussing the question of finding the area of polygons with vertices at the nodes of a triangular lattice, similar to how to calculate the area of polygons with vertices at the nodes of squared paper by Pick’s Theorem. A simple and elegant formula of mathematician George Alexander Peak fascinated Igor and he wanted to pay more attention to it to find an unusual application or an interesting development under new conditions. The formula of Peak is the following: we consider only those polygons, all vertices of which lie at the nodes of a square lattice, i.e. the points where the lines of the specified net intersect. The area of these polygons can be found:

$$S = B + \frac{\Gamma}{2} - 1,$$

B is the number of nodes inside the polygon, and Γ is the number of nodes on the boundary.

While working with a squared paper and admiring the way that in half a minute we were able to find the area of the intricate polygon, we also became curious whether it is possible to deduce a similar formula for polygons that are located on triangle paper. From that moment on, a fascinating research began. The derivation was based on an empirical method that led us to the assumption that to find the area of a polygon drawn on a triangular lattice can be presented in the following way:

$$S = \Gamma + 2B - 2 \quad (1)$$

B is the number of nodes inside the polygon, and Γ is the number of nodes on the boundary.

Obtaining the formula is a really pleasant moment, but now it is important to think how to prove it. First, we considered the parallelograms all sides of which lie on the given straight lattice (Fig. 2, left). Their area in triangular units is very easily counted based on the number of triangles of which they are composed. Suppose we are given a parallelogram with length of sides equal to m and n , then the number of triangles that make up the length of m will be $\frac{m}{2}$ less than the number m .

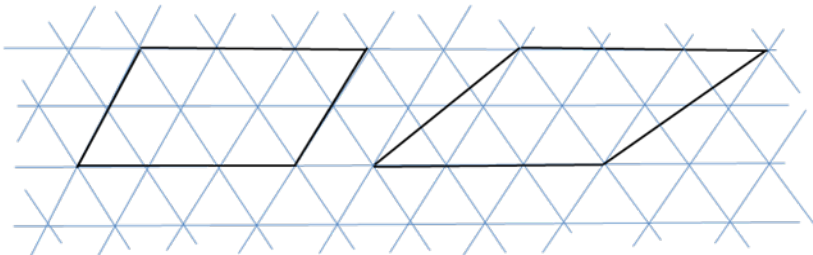

Fig. 2

Let us agree to call parallelograms located along a single straight line of a simple lattice as a row. Then with the side of m except for $(m - 1)$ triangles, this number is supplemented by the same number of them. On the n side, the number of such rows will be $(n - 1)$, because the row at the side m is already considered. Thus, we get $S = 2(m - 1)(n - 1)$. Now let us calculate the area using the formula which we are proving. So, if we have a parallelogram with sides m and n , the number of nodes on the boundary Γ is equal to $m + m$ plus the number of nodes on the other two sides, but without the nodes of the vertices that are included in m , that is $\Gamma = 2m + 2(n - 2) = 2m + 2n - 4$. The number of nodes inside of the parallelogram $B = (m - 2)(n - 2) = mn - 2m - 2n + 4$.

Using the formula (1), we will receive:

$$S = \Gamma + 2B - 2 = 2m + 2n - 4 + 2(mn - 2m - 2n + 4) - 2 =$$

$$= 2m + 2n - 4 + 2mn - 4m - 4n + 8 - 2 = 2mn - 2m - 2n + 2.$$

On the other hand, calculating the area of triangle units, we received:

$$S = 2(m - 1)(n - 1) = 2(mn - m - n + 1) = 2mn - 2m - 2n + 2.$$

For these parallelograms, the formula is proved. If a parallelogram has two opposite sides that are not lying on the straight of the lattice (Fig. 2, right), we can always easily obtain a parallelogram of the same area, but with all sides being parts of the lines of the grid by following the step shown in Figure 3. If all the sides of a parallelogram do not lie on the grid, the described action should be performed twice: first for one pair of opposite sides, then for the other.

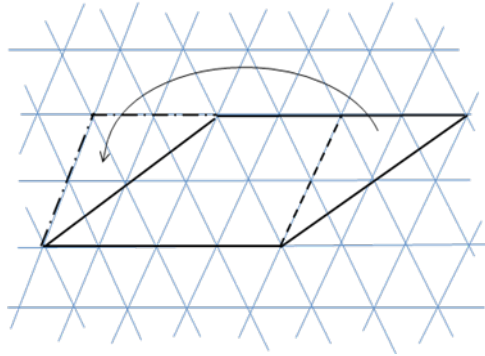

Fig. 3

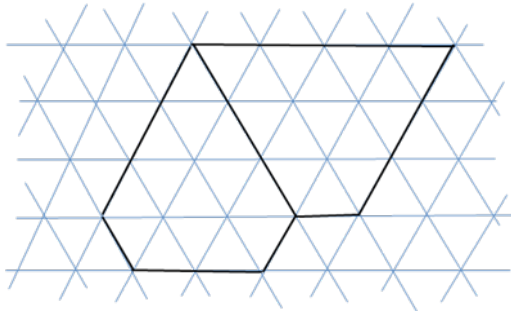

Fig. 4

Next, for the proof we use the fact that the sum of the areas of two polygons is equal to the area of their merging, and note that of two polygons having a common side, we can always make one, if we remove this side. Let us prove that by this procedure the number of $\Gamma + 2B - 2$ for the resulting polygon will be the sum of the corresponding numbers for the original polygons. Suppose we have two polygons M_1 and M_2 (Fig. 4), for which the number of nodes on the edge are respectively equal to Γ_1 and Γ_2 , and the number of nodes inside are B_1 and B_2 . Then, according to the property for the area, $S_{1,2} = S_1 + S_2$, where $S_{1,2}$ is the area of a polygon $M_{1,2}$, merging the areas M_1 and M_2 . Let us find the areas of all three polygons.

$$S_1 = \Gamma_1 + 2B_1 - 2, \quad S_2 = \Gamma_2 + 2B_2 - 2, \quad \text{thence}$$

$$S_{1,2} = \Gamma_1 + \Gamma_2 + 2(B_1 + B_2) - 4$$

Since the merged polygons have a common side, they also have common nodes. If we name the number of shared nodes O we will find the corresponding values $\Gamma_{1,2}$ and $B_{1,2}$. The number of boundary nodes when merging the polygons can be added, keeping in mind that the shared nodes will be counted twice and besides now they will become internal, except for the two node vertices. Thus, $\Gamma_{1,2} = \Gamma_1 + \Gamma_2 - 2O + 2$. The number of nodes inside will be enriched by the nodes, which we already mentioned, that is $B_{1,2} = B_1 + B_2 + (O - 2)$. So we have $S_{1,2} = \Gamma_1 + \Gamma_2 - 2O + 2 + 2(B_1 + B_2 + (O - 2)) - 2 = (\Gamma_1 + \Gamma_2) + 2(B_1 + B_2) - 4$.

As you can see, the formulae matched and that's what we wanted to prove. Now we have to conclude that the number $\Gamma + 2B - 2$ for any triangle obtained by dividing a parallelogram with a diagonal will be equal to half of the corresponding sum for a parallelogram and, therefore, because we are talking about parallelograms, it will mean the area of a triangle. But any polygon with vertices in the nodes of a triangular grid can be obtained by combining and then deleting a few of such triangles. So our statement is true for any polygon with vertices in the nodes of a triangular lattice. Note that the formula for area for a triangular lattice differs from the formula of area of square for a factor of $\frac{1}{2}$. Indeed, from a square with the area of 1 we can easily get a rhombus with an acute angle 30° which is divided into two equilateral triangles by a smaller diagonal, thus, the triangular lattice has the area of $\frac{1}{2}$.

Igor and I have not found the sources where the deduced formula will be described, however, this is not a reason to say that such reasoning hasn't been done before. It was therefore decided to write an article in which we shared the progress of the research and its results (Mandrzhzy, Mikhaylichenko 2014, p. 37).

Another example for the reasoning is presented by one of the participants of the "Advanced Math Study club", Kyrlyova Amiliya. During math classes when studying the topic of "Geometric pro-

gression”, Amiliya was faced with the fact that the textbook gives a standard formula nth term of a geometric progression $b_n = b_1 \cdot q^{n-1}$ and in the section «Examples how to solve main tasks» it all comes down to using only this formula. For example, in the same textbook, we find a task where you have to calculate b_{12} , if we know two consecutive members of a geometric progression, b_3 and b_4 . It is clear that to find b_{12} , a student can first find $q = \frac{b_4}{b_3}$, and then, using the formula nth member of a geometric progression for b_3 or b_4 find b_1 so that then, knowing b_1 and q , again according to the formula of the nth member, the student can calculate b_{12} . Of course, the way of thinking we describe is not the only possible approach to finding a solution, but we were trying to come to the result using only the formulae from the corresponding textbook section. Therefore, it becomes interesting to solve a task where we are asked to find b_{12} , if we know b_2 and b_4 . In the section «Let's solve it together», we see a similar task that is recommended to solve using a system approach. That is, it is known that there are two members of a geometric sequence $b_4 = 2$ and $b_7 = -54$, we must find b_1 and q . It is proposed, using the formula of nth member, to write the following: $b_4 = b_1 \cdot q^3$, and $b_7 = b_1 \cdot q^6$, to make a system
$$\begin{cases} 2 = b_1 \cdot q^3 \\ -54 = b_1 \cdot q^6 \end{cases}$$
 and solve it using term dividing, that is dividing the second equation into the first one. As a result of the division, they get $q^3 = -27$, and $q = -3$, then they substitute the value found in the first equation and find $b_1 = -2/27$. As we can see, the authors while finding the solution are trying to rely only on the formulae from the text of the corresponding textbook section and it is good. But still, if we can solve the task by reasoning, then this method, in our opinion, is not only necessary, but also very important to be shown. Because the analyzed task could have led to a very interesting research. As we have described, knowing two consecutive members of a geometric sequence b_3 and b_4 and un-

Understanding the definition of geometric progression, a student easily finds the denominator $q = \frac{b_4}{b_3}$. But on the condition that b_2 and b_4 are known, a student will have to think and come to the conclusion that the system b_4 to b_2 gives q^2 . Thus, if b_4/b_2 , we get q^2 (or in case of b_7/b_4 we will get q^3). The described approach could be generalized by assuming that q can always be easily found for any two members of a geometric progression (not necessarily the first one). Suppose we are given b_x and b_y and that $y \neq x$ (for clarity, let us assume that $y > x$):

$$q^{y-x} = \frac{b_y}{b_x}, \quad b_x \neq 0.$$

Of course, the formula remains valid provided $b_y = b_x$.

For example, let us take $b_5 = 27$ and $b_3 = 3$ then

$$q^{5-3} = \frac{27}{3}$$

it turns out $q^2 = 9$,
 $q = 3$.

For the proof, we will use the basic formulae from the textbook section and we will write:

$$b_y = b_1 \cdot q^{y-1}, \text{ a } b_x = b_1 \cdot q^{x-1}, \text{ then}$$

$$\frac{b_y}{b_x} = \frac{b_1 \cdot q^{y-1}}{b_1 \cdot q^{x-1}} = \frac{q^{y-1}}{q^{x-1}} = q^{y-1-(x-1)} = q^{y-1-x+1} = q^{y-x}$$

I wonder if we can use the formula provided $b_y = b_x = 0$? And is it possible to rewrite the proved equation using arithmetical root? All these are questions for further research. Generalizing all that can be said based on the described formula, it is easy to get a useful result, in which initially to calculate any member of a geometric progression, instead of the standard school formula we can use the formula for which knowing the first member is not necessary: we only have to know any member of the progression b_x and q :

$$b_n = b_x \cdot q^{n-x}.$$

Yes, in the textbooks we have not found these formulae, but mathematicians understand that the very essence of progression is in it. For Amiliya, the derived formula was something new and unexplored, and in this situation it is very important to explain to the student that this approach contains the arguments themselves while solving such problems, but it is not shown in a generalized form, however, in no means, does it diminish the importance of the study (Mandrazhy, Kyrylova 2016, p. 52).

While working with the students in our “Advanced Math Study” club, my students and I face such situations quite often. For example, during a 10-grade math class, we were solving the following problem: from point M , which belongs to the angle BAC , we drew lines perpendicular to AB and AC . The lines lengths are $\sqrt{7}$ cm and $2\sqrt{7}$ cm. We need to find the length of the segment AM , if the angle BAC is equal 60° .

The task was solved in different ways, one of which was as following: we can consider the triangle BCM (Fig. 5), in which $\angle BMC = 120^\circ$ (for example, of the quadrilateral $ABMC$) and using the law of cosines, we can find BC : $BC^2 = 7 + 28 - 2\sqrt{7} \cdot 2\sqrt{7} \cdot \cos 120^\circ$. Thence $BC = 7$ cm.

Further, if you look closely at the quadrilateral $ABMC$, we can easily see that the points A , B , M and C are the points of the same circle ($\angle ABM + \angle MCA = 180^\circ$).

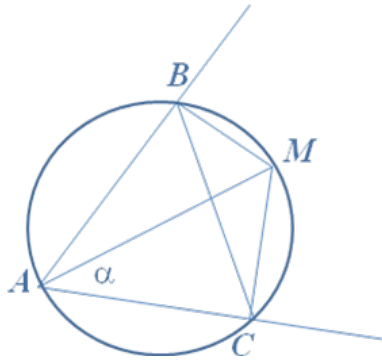

Fig. 5

Thus, we have: the triangle ABC is inscribed in a circle, $\angle A = 60^\circ$ by condition, we found $BC = 7$ cm, the sought one for AM , the diameter of the built circle (the right angles are subtended by AM). The result we get from the law of sines is: $\frac{7}{\sin 60^\circ} = 2R$, $2R = \frac{14}{\sqrt{3}}$, $2R = AM = \frac{14}{\sqrt{3}}$ cm.

In the previous solution, we used an additional construction. We built a circle. This figure prompted the members of our club to get to the following idea. This angle 60° corresponds to the chord $BC = 7$ cm, and the angle 90° corresponds to the diameter AM . Is it possible to set up a correspondence? After all, the circles of different diameter are correspondent to the different chord lengths that subtend the arc 60° . So how do we make such a correspondence? Does it even exist? The first stage of All-Ukrainian contest and defense of scientific research projects of students-members of Minor Academy of Sciences of Ukraine, where we took the problem to solve from, takes place in the fall, so the tenth-grade students at this point only know some basic information from calculus, which can help them to hold their own, although minor but independent, study. We can't help mentioning this wonderful atmosphere of this search, when everyone is thinking hard, suggesting, doubting, and giving argumentation. In collaboration, students receive the answer to the question as well

as one more way of solving the problem. So, let us find what can connect the chord, the corresponding inscribed angle and the diameter and the ventral angle which corresponding to the inscribed one. And what is the most convenient way to arrange a central angle of 120° , so that we could use it to establish the required correspondence? Finally, what was suggested can be seen in Fig. 6.

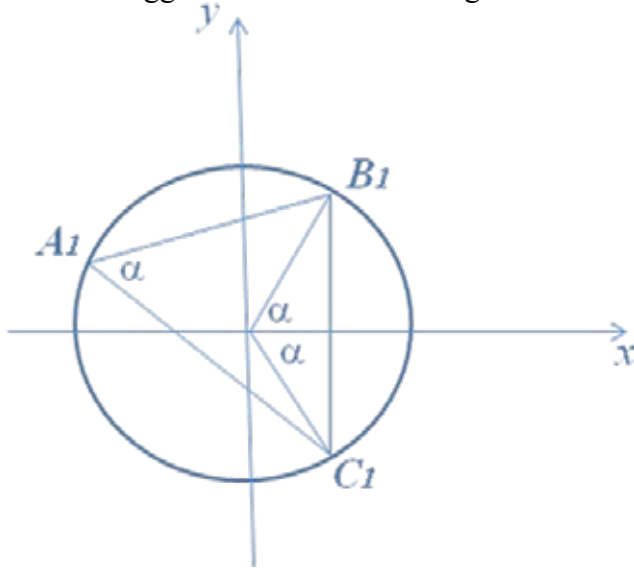

Fig. 6

The chord BC corresponds to the inscribed angle of 60° or the corresponding central angle of $120^\circ = 60^\circ + 60^\circ$. For the purpose of derivation of a formula, let us consider a unit circle, i.e., $d = 2$, in which the chord B_1C_1 also corresponds to the inscribed angle of 60° and is perpendicular to the axis OX . The corresponding central angle is $B_1OC_1 = 120^\circ$. $B_1C_1 = \sqrt{3}$ as the lengths of $\left(\frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}\right)$. In the task $BC = 7$, we will make a proportion (the value of $\sin\alpha$ is not dependent on d because the triangles for α at the vertex O are similar): $d = B_1C_1 \cdot \frac{2}{\sqrt{3}}$. Thus, $AM = 7 \cdot \frac{2}{\sqrt{3}} = \frac{14}{\sqrt{3}}$.

The problem is solved, but we can also find other formulae for the angles of, for example, 30° or 45° . Actually, we can create an entire table for angles that are often found in school tasks. The students were so enthusiastic that they began to feel as if they were creating additional information on trigonometry. But in fact, they just mastered the basics of trigonometry, and did it on their own. It is very important to be objective, to show students that in their reasoning was the history of trigonometry, but it does not diminish the relevance of their search and research.

Conclusions.

School research is an important activity for students, which, as we hope, will help them form good habits not only to participate in real discoveries in the future, but also to demonstrate a high-quality performance of their work. The research is a good soil to show the students some examples of legal aspects relating to intellectual property and copyright. Let us be respectful to one another without violating anybody's rights.

References:

1. **MANDRAZHY O.**, 2016 *Amazing Properties of Fractal Figures*, International Journal of Pure Mathematical Sciences, Switzerland, 2016, Vol. 16, pp. 37–43. – <https://www.scipress.com/IJPMS.16.37>
2. **MANDRAZHY O., МИХАЙЛИЧЕНКО I.**, *Simple and elegant Formula*, European science review, May-June, Vienna, 2014, № 3, pp. 37–40.
3. **МАНДРАЖИ О., КИРИЛЛОВА А.**, *Загадки геометрической природы*, The scientific heritage, Budapest, Hungary, 2016, No 6 (6), P.2, p. 52–54. – <http://tsh-journal.com/wp-content/uploads/2016/12/VOL-2-No-6-6-2016.pdf>

ISSN 2543-7097